



LUND UNIVERSITY

Om att sluta begå brott

Narrativt identitetsarbete i ungas berättelser om ansvar och moral

Edgren, Hanna

2026

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Edgren, H. (2026). *Om att sluta begå brott: Narrativt identitetsarbete i ungas berättelser om ansvar och moral*. [Doktorsavhandling (monografi), Socialhögskolan]. Lunds universitet, Socialhögskolan.

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

CC BY

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Om att sluta begå brott

Narrativt identitetsarbete i ungas
berättelser om ansvar och moral

Hanna Edgren



LUND DISSERTATIONS IN SOCIAL WORK

Om att sluta begå brott

Om att sluta begå brott

Narrativt identitetsarbete i ungas berättelser om ansvar och moral

Hanna Edgren



LUNDS
UNIVERSITET

AKADEMISK AVHANDLING

Som för avläggande av filosofie doktorsexamen vid
samhällsvetenskapliga fakulteten, Lunds universitet, kommer att
offentligt försvaras i Socialhögskolans auditorium
Måndagen den 3 juni 2026, klockan 10.15

Fakultetsopponent

Nina Törnqvist, Uppsala universitet

Organization LUND UNIVERSITY School of Social Work Box 23, 221 00 Lund	Document name DOCTORAL DISSERTATION	
	Date of issue June 3 2026	
	Sponsoring organization	
Title and subtitle Doing desistance: Narrative identity work in young people's stories about crime		
Abstract In this thesis I explore how young people with a criminal record choose to construct and negotiate their identities in narratives about debut offences, re-offending, and desistance. I address three key questions: (1) What content-related components are central to young people's narratives of desistance? (2) What linguistic and cultural resources do young people draw on to present themselves as credible and intelligible? (3) What functions do young people's narratives serve in relation to their broader identity projects? The thesis is based on 20 qualitative interviews with young adults aged 20–30 with experience of offending, analysed using a narrative approach to focus on both what is said and how it is said. My analysis is informed by a social constructionist theory and draws on concepts from the narrative and interactionist traditions, including accounts, positioning, and turning points. The empirical analysis is organised into thematic chapters to address the participants' narratives of debut offences, maintaining a morally acceptable self-image, setting symbolic boundaries, and constructing pathways out of criminality. I show that desistance is actively 'done' in the narrative identity work by which participants reinterpret their past, negotiate responsibility, and construct morally credible selves. The culturally available scripts of change they employ are also modified and contested because of their personal experiences and situational contexts. The findings highlight how narratives function both as resources for making change intelligible and as constraints on which forms of change are seen as credible. By approaching desistance as a narrative, interactional process, I contribute to a deeper understanding of how processes of change are constructed, negotiated, and made credible in specific social and institutional contexts. I also offer relevant insights for social work practice by underlining the importance of creating spaces where alternative, future-oriented identities can be articulated and recognised, particularly in contexts where young people with experience of offending risk being defined by their past.		
Key words Desistance, Narrative identity, Young offenders, Identity construction, Narrative criminology		
Supplementary bibliographical information		Language Swedish
ISSN and key title 1650-3872, Lund Dissertation in Social Work no. 75		ISBN 978-91-89604-83-4
Recipient's notes	Number of pages 194	
	Security classification	

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature

Date 2026-04-11

Om att sluta begå brott

Narrativt identitetsarbete i ungas berättelser om ansvar och moral

Hanna Edgren



LUNDS
UNIVERSITET

Omslagsillustration: Tora Edgren
Grafisk formgivare: Frida Nilsson

Copyright: Hanna Edgren

Utgiven av: Samhällsvetenskapliga fakulteten, Socialhögskolan

ISBN 978-91-89604-83-4

ISSN 1650-3872

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds universitet,
Lund, 2026



Media-Tryck is a Nordic Swan Ecolabel
certified provider of printed material.
Read more about our environmental
work at www.mediatryck.lu.se

MADE IN SWEDEN 

Till mamma och pappa

Förord

I förordet till en avhandling är gripande metaforer snarare regel än undantag. Avhandlingsprocessen har liknats vid allt från en lång resa, en snårig skog och ett hisnande äventyr till bestigningen av ett berg. Vägen skildras ofta som kantad av hinder, svackor och ibland även emotionella sammanbrott. Likt en berättelse med ett lyckligt slut beskriver många hur de till slut ser ljuset i tunneln och kommer ut på ”andra sidan”. Jag har dock valt en annan, något mindre storslagen metafor: att växa upp.

Att växa upp är en process som sällan är linjär. Den präglas av osäkerhet, prövningar och stunder av tvivel, men också av insikter och utveckling. På liknande sätt har arbetet med denna avhandling inneburit en successiv förändring, där min förståelse har fördjupats och mitt perspektiv vidgats över tid. Arbetet har inte bara handlat om att producera en text, utan också om att utvecklas som forskare och skribent. Det har varit en process som krävt tålamod, uthållighet och en vilja att ompröva tidigare antaganden.

Denna process hade dock inte varit möjlig utan de personer som har deltagit i studien och generöst delat med sig av sina erfarenheter. Det krävs mod för att dela med sig av svåra erfarenheter, och jag är djupt tacksam för det förtroende ni har visat mig. Utan er hade denna avhandling inte varit möjlig. Jag vill även tacka KRAMI, SIG och KRIS (inklusive Unga KRIS) för att ni har hjälpt mig att komma i kontakt med studiens deltagare och för ert stöd och engagemang.

Därutöver vill jag rikta ett särskilt tack till mina handledare, Katarina Jacobsson och Roberto Scaramuzzino. Tack för att ni har trott på mig och för att ni har hjälpt mig att växa, både på ett akademiskt och personligt plan. Katarina, din skärpa, ditt engagemang och din förmåga att ställa höga krav har varit avgörande för detta arbete. Du har utmanat mig, drivit mig framåt och fått mig att se mitt arbete med större klarhet. Roberto, ditt stöd, din tillgänglighet och din förmåga att inge trygghet har varit ovärderliga. Du har skapat en stabil grund som gjort det möjligt att våga ta de steg som krävts i processen. Ni har på ett mycket fint sätt kompletterat varandra i ert fantastiska handledarskap.

Nästa person som jag vill tacka är Ingrid Sahlin. För att växa behöver man ibland bli utmanad i sitt sätt att tänka. I detta avseende har du, med din vishet, skärpa och akademiska skicklighet, haft stor betydelse för min

utveckling. Jag vill uttrycka min uppskattning till kollegorna vid Socialhögskolan i Lund för värdefulla synpunkter, givande diskussioner och en stimulerande forskningsmiljö. Ett särskilt tack till Elizabeth Martinell Barfoed vid institutionen, samt till Robin Gålnander vid kriminologiska institutionen, Stockholms universitet. Era kommentarer och ert engagemang har bidragit till att utveckla detta arbete. Därutöver vill jag tacka Gunvor och Josef Anérs stiftelse samt Global Grant för det ekonomiska stöd som har bidragit till detta arbete.

Ett stort tack till min älskade familj – mamma, pappa och min syster, som har ritat den fantastiska omslagsbilden – för ert eviga tålamod och stöd. Ett innerligt tack till min faster Gudrun Edgren, som alltid har funnits där när jag behövt. Jag vill också tacka mina goda vänner, däribland Victoria Scandura Bengtsson, Kristina Carlsson Stylianides, Gustav Alvsten och Cecilia Hamilton, för er förståelse och värme under arbetets gång. Sist men inte minst vill jag tacka min man, Max Edgren, som har gett mig trygghet och kärlek i en osäker process, samt mina hundar Kitsu och Kita (och även Nelson). Att få ha er alla med på denna utmanande men lärorika resa har, som min kära far uttryckt det, varit få förunnat.

Hjärup, april 2026

Hanna Edgren

Innehållsförteckning

1. Introduktion.....	13
Syfte och frågeställningar	15
Berättelser som forskningsområde.....	16
Berättelser i och om socialt arbete	17
Berättelser om brott.....	20
Tidigare forskning om att upphöra med brott	23
Upphörandeberättelser och kulturella skript	25
Unga och brott i Sverige: en kriminologisk bakgrund.....	28
Den kriminalpolitiska utvecklingen	30
Samhällets åtgärder mot unga på glid	31
Disposition	35
2. Analytiska utgångspunkter	37
En socialkonstruktionistisk inramning.....	37
En narrativ ansats	38
Berättande som handling.....	40
Självpresentationer	40
En narrativ verktygslåda	41
Berättelsens innehåll	41
Berättelsens form.....	42
Berättelser på olika nivåer.....	44
3. Metod och material	46
Rekrytering och urval.....	46
Genomförande av intervjuerna.....	49
Presentation av intervjupersonerna	50
Transkribering och analys.....	53
Etiska överväganden	57
Brottslighet som ett känsligt ämne.....	57
Tolkning och representation.....	59

4. Tre berättelser om att lämna ett liv med kriminalitet	60
Simon: från bråkstake via börda till förebild	61
Alexandra: från misshandel via missbruk till moderskap	67
Ahmed: från krig via knark till konventionalitet	72
Summering och diskussion	76
5. Vägen in i kriminalitet	78
Positioneringsbegreppet	78
Angivna orsaksförklaringar	80
En svår uppväxt	81
Fattigdom	83
En icke-fungerande skolgång	86
Brottslighetens lockelser och vinster	90
Gemenskap	91
Spänning	93
Pengar	96
Summering och diskussion	101
6. Anständiga brottslingar	104
Accounts	104
Omförhandlande förklaringar	106
Skademinimering	107
Omoralka andra	108
Acceptabla och oacceptabla offer	111
För ett högre syfte	114
Summering och diskussion	117
7. Det var bättre förr	120
Symboliska gränsdragningar	120
Den ”gamla” och den ”nya” skolan	122
”Tjuvheder”	122
Våldets förändrade karaktär	126
En ”ny” generation av kriminella	129
Ett avvikande fall	132
Summering och diskussion	136
8. Vägen ut ur kriminalitet	138
Narrativa konstruktioner av förändring	138

Vändningar.....	139
Mognad.....	140
Besvikelse.....	142
Utmattning.....	145
Vändpunkter.....	147
Skräckupplevelser	147
Någon som tror på en	150
Rum för reflektion.....	153
Summering och diskussion	156
9. Att ”göra” upphörande – en slutdiskussion.....	159
Innehållsmässiga komponenter	159
Språkliga och kulturella resurser.....	162
Att växa upp: ett narrativt skript och dess funktion	163
Avhandlingens bidrag	164
Narrativ kompetens i socialt arbete.....	167
English summary	169
Doing desistance: Narrative identity work in young people’s stories about crime.....	169
Theory	170
Method	171
Empirical findings.....	171
In conclusion	173
Referenser	174
Bilagor	196
Bilaga 1. Intervjuguide.....	196

1. Introduktion

”By telling you who I am, I tell you my fate. To change my fate, I must
redefine who I am; I must reconstruct my story.”
(White 1996:423)

Upphörande från kriminalitet handlar inte bara om att förändra sitt beteende, utan också om att omformulera vem man är. En sådan omformulering sker genom berättelser där individen omtolkar sitt förflutna och därigenom etablerar en ny förståelse av sig själv (Maruna & Ramsden 2004). Att utveckla en sådan berättelse är, menar Shadd Maruna (2001), en nödvändig, om än inte tillräcklig, förutsättning för att upphöra med brott.

Avhandlingen tar sin utgångspunkt i dessa insikter. Den handlar om unga som befinner sig i processen att sluta begå brott och undersöker hur de genom berättelser ger mening åt sina erfarenheter av kriminalitet och förändring. Berättelser ses här som en identitetskonstruerande praktik genom vilken vi förmedlar till andra – och därmed också till oss själva – vilka vi är, har varit och/eller skulle vilja vara. Avspeglad i begreppet narrativ identitet förstås identitet(er) inte som något som människor ”har” – en reflektion av en inre konstant kärna – utan som någonting människor ”gör”, det vill säga skapar, omskapar och förhandlar fram i interaktion med andra och omvärlden (Holstein & Gubrium 2000:10; De Fina & Georgakopoulou 2012:156f). I och genom denna narrativa praktik skapar vi, från disparata erfarenheter, en mer eller mindre sammanhängande berättelse om oss själva och fyller därmed vårt liv med mening samt ger det riktning (Polkinghorne 1988; Riessman 2002). För personer som önskar identifiera sig som ex-kriminella kan en sådan process vara särskilt krävande. De behöver inte bara förklara varför de tidigare begick brott, utan också hur och varför de nu valt att handla annorlunda. Med andra ord behöver de skapa en berättelse som framstår som trovärdig – i betydelsen sammanhängande och moraliskt hållbar – samtidigt som deras förändringsanspråk ofta möts av skepsis från omgivningen. Det är just detta narrativa identitetsarbete – utfört i nuet men riktat mot framtiden – som står i centrum för avhandlingen.

Med avstamp i en berättelseteoretisk ansats undersöks hur unga med erfarenheter av kriminalitet förstår och ger mening åt sina erfarenheter av att upphöra med brott. Att lämna ett liv med kriminalitet är emellertid inte enkelt. Tidigare forskning har visat att vägen mot att sluta begå brott ofta är en ambivalent sicksack-process, förknippad med återfall och osäkerhet kring den egna identiteten (se t.ex. Nugent & Schinkel 2016; Fredriksson & Gålnander 2025). Dessutom riskerar den som önskar att sluta begå brott att utsättas för stigmatisering, grundad i föreställningar om den ”oförbätterlige brottslingen”. Sådana föreställningar, där kriminalitet förstås som ett uttryck för en fast och oföränderlig identitet, kan försvåra förändringsprocessen och sannolikt begränsa individens möjlighet att etablera en trovärdig icke-kriminell identitet.

Under arbetet med avhandlingen har den kriminalpolitiska debatten i Sverige genomgått en påtaglig förskjutning. Det dödliga skjutvapenvåldet, ofta kopplat till konflikter mellan kriminella nätverk och med unga gärningspersoner och offer, har kommit att dominera såväl medieflöde som politisk agenda. Några exempel på rubriker är ”Sveriges dödsskjutningar i topp i Europa” (Sveriges television 2021), ”Så många har dött i skjutningar i år” (Aftonbladet 2023) och ”Ung man död efter skottlossning i Gävle” (Dagens Nyheter 2025; se även t.ex. Svenska Dagbladet 2021; samt Tidöavtalet 2022). Under senare år har en rad reformer genomförts eller föreslagits som syftar till att stärka rättsstatens repressiva kapacitet: utökade möjligheter till hemliga tvångsmedel, skärpta straff för gängrelaterad brottslighet, sänkta straffrabatter för unga vuxna och en intensiv diskussion om sänkt straffmyndighetsålder (se t.ex. prop. 2022/23:53; prop. 2022/23:126; SFS 2021:1103). I en sådan kontext, där unga med erfarenheter av kriminalitet i hög grad framställs som hot, risk eller säkerhetsproblem, påverkas också de villkor under vilka berättelser om förändring kan formuleras och tas emot. Föreställningen om den ”oförbätterlige brottslingen” riskerar att få en förnyad kraft samtidigt som möjligheten att etablera en trovärdig icke-kriminell identitet kan försvåras. Detta trots att kriminologisk forskning länge har visat att brottslighet under ungdomsåren för de flesta är en övergående fas (Estrada 2020).

Mot denna bakgrund framstår det som särskilt angeläget att undersöka hur unga som befinner sig i processen att sluta begå brott ger mening åt sina erfarenheter av kriminalitet och förändring. En sådan kunskap bidrar teoretiskt och empiriskt på flera sätt.

För det första fördjupar den förståelsen av upphörande som en narrativ och interaktionell process. Genom att analysera såväl berättelsernas innehåll som deras form – vad som berättas och hur det berättas – synliggörs de språkliga verktyg och kulturella resurser som unga använder för att framstå som

trovärdiga och moraliskt reflekterande. Detta innebär en förskjutning från att enbart studera strukturella faktorer eller livshändelser till att också undersöka hur de görs meningsfulla i berättelser. För det andra placerar studien ungas röster i centrum. Internationellt har narrativa perspektiv på upphörande vunnit mark, men i en svensk kontext har unga personers egna berättelser om vägen ut ur kriminalitet i begränsad utsträckning analyserats med en fördjupad narrativ ansats. För det tredje bidrar studien till en vidareutveckling av begreppet narrativ identitet genom att visa hur identiteter förhandlas fram situationellt – i relation till intervjuaren, till samhällseliga diskurser och till föreställningar om ansvar och förändring. Därmed nyanseras idén om den oförfärdiga som bunden vid ”a once and for all story”.

Innebörden av det förflutna är med andra ord inte fast eller given, utan modifieras och omtolkas kontinuerligt i relation till nuet (Hydén 2010). I takt med att vi går genom livet och gör nya erfarenheter kan vår tolkning och förståelse av tidigare händelser förändras. Därmed finns det också en inneboende potential till förändring i hur människor förstår sig själva och sin relation till omvärlden. I en tid då kriminalpolitiska åtgärder i hög grad motiveras med behovet av snabb och tydlig handlingskraft finns en risk att mer långsiktiga och relationella perspektiv marginaliseras. Genom att synliggöra den narrativa dimensionen av upphörande kan studien bidra med en fördjupad förståelse för hur stödinsatser kan utformas så att de skapar utrymme för berättelser om förändring, ansvar och framtid, snarare än att enbart fokusera på problem eller tidigare avvikelse. Därmed erbjuder studien praktiska insikter som kan stärka det sociala arbetet med unga som vill lämna bakom sig ett liv med kriminalitet.

Syfte och frågeställningar

Studiens syfte är att förstå ungas identitetsarbete så som det kommer till uttryck i berättelser om vägen in i och ut ur brottslighet. Det empiriska materialet, som består av 20 samtalsintervjuer med unga mellan 20 och 30 år med erfarenhet av att ha begått brott, analyseras med hjälp av en narrativ ansats. Fokus ligger dels på vad som sägs, dels på hur det sägs, det vill säga både innehåll och form. Genom att kombinera form och innehåll ska följande frågeställningar besvaras:

- Vilka innehållsmässiga komponenter framträder som viktiga i deltagarnas berättelser om att sluta begå brott?

- Vilka språkliga verktyg och/eller kulturella resurser använder deltagarna för att framstå som trovärdiga och/eller begripliga?
- Vilken funktion fyller deltagarnas berättelser om sig själva för deras övergripande identitetsprojekt?

För att placera studien i ett bredare vetenskapligt sammanhang följer här en orienterande litteraturgenomgång. Den inleds med en historisk tillbakablick på det samhällsvetenskapliga intresset för berättelser och övergår därefter till narrativ forskning inom socialt arbete och kriminologi. Vidare redovisas aktuell forskning om upphörande. Genomgången utmynnar i en sammanfattande diskussion kring avhandlingens position i relation till det beskrivna forskningsfältet.

Berättelser som forskningsområde

Även om dagens narrativa forskningsfält växt fram under de senaste fyra decennierna, sträcker sig det vetenskapliga intresset för berättelser längre tillbaka. Redan under tidigt 1900-tal ägnade sig forskare vid Chicagoskolan åt att inhämta livshistorier och andra ”personliga dokument”, såsom dagböcker, brev och minnesanteckningar, för att undersöka människors tankar och livsvillkor i en tid präglad av ekonomisk och social förändring. I den klassiska skildringen *The Polish peasant in Europe and America* (bestående av 5 volymer publicerade 1918–20) undersökte William I. Thomas och Florian W. Znaniecki polska immigrerade bönders brev för att förstå deras tillvaro i USA (Hyvärinen 2008:449). Drygt ett decennium senare kunde vi, via Clifford Shaw (1930), ta del av den unge rånaren Stanleys livsberättelse och under ungefär samma period utgavs Edwin H. Sutherlands (1937) välkända verk om den professionella tjuven Chic Conwell (se även, Thrasher 1927; Whyte 1943). Vid den tiden låg det primära intresset för berättelser i den sociala verklighet ”bortom” berättelsen som den ansågs skildra. Denna verklighet förmodades kunna nås relativt oproblematiskt så länge berättelsens sanningshalt kunde säkerställas (Hydén 1997:12f).

Med den språkliga vändningen, som inleddes under 1960-talet, började emellertid traditionella uppfattningar om språk som ett medium som enbart representerade verkligheten att ifrågasättas. Istället för att betraktas som enkom deskriptivt kom språket att ses som en aktivitet genom vilken vi skapar vår sociala verklighet. Med uppmärksammandet av språkets betydelse för att skapa en social verklighet följde ett utökat intresse för den språkliga

framställningen – det vill säga berättelsen i sig – exempelvis dess form och/eller funktion. Detta ”förnyade” och något annorlunda intresse för berättelsen som sådan föranledde ett skifte från ett ensidigt fokus på berättelsens innehåll till ett dualistiskt fokus på *vad* och *hur* något berättas; men även varför (Johansson 2005:215–217; Riessman 2008:14f). Numera finns det en bred variation av narrativa inriktningar inom olika akademiska discipliner, däribland historia, antropologi, sociologi, sociolingvistisk, psykologi, kriminologi och inte minst socialt arbete.

Berättelser i och om socialt arbete

Det sociala arbetet är fyllt av berättelser. Socialarbetare lyssnar till klienters och brukares berättelser samtidigt som de är med och skapar berättelser om dem. Sprungna ur det mellanmännsliga mötet utgör dessa berättelser ett fundamentalt inslag i det vardagliga sociala arbetet. Det sociala arbetets narrativa karaktär har gett upphov till en mängd studier där berättande och berättelser innehar en central position (Baldwin 2013; för en översikt se, Riessman & Quinney 2005). Denna forskning kännetecknas av en mångfald av teoretiska och metodologiska perspektiv och låter sig inte presenteras i sin helhet här. I stället urskiljs tre övergripande sätt att närma sig berättelser: som behandlingsmetod, som empiriskt material och som analytisk ansats. Dessa sätt att närma sig berättelser ska dock inte förstås som tydligt åtskilda, utan som delvis överlappande och framvuxna i samspel med varandra.

Berättelser som behandlingsmetod

Ett vanligt sätt att närma sig berättelser inom socialt arbete är att använda dem som ett redskap i behandlings- och förändringsarbete, exempelvis inom narrativt orienterade terapiformer. Med rötter i familjeterapi på 1980-talet beskrivs narrativ terapi som en ”dekonstruerande” behandlingsmetod som syftar till att hjälpa individen att skapa en ny berättelse om sig själv och sina problem (White & Epston 1990; White m.fl. 2000; White & Morgan 2006). Forskare har undersökt hur denna process kan se ut samt hur den kan underlättas (för en översikt se, Ghavibazou m.fl. 2022). I allmänhet analyseras ett enskilt eller ett fåtal fall för att belysa hur narrativa interventioner genomförs och vilka förändringsprocesser de möjliggör.

Ett typexempel är Lauren Taylors (2017) studie av terapeutiskt arbete med äldre klienter, där berättelser används som ett redskap för att skapa mening i erfarenheter av åldrande, förlust och förändring. Genom att tillsammans med klienterna konstruera och rekonstruera deras livsberättelser visar författaren

hur berättandet kan bidra till att omförhandla individens självförståelse. Exempelvis beskriver Taylor hur en äldre kvinna, Marvlous, som initialt uppfattade sitt liv som obetydligt, genom det terapeutiska berättandet börjar se sina erfarenheter (av t.ex. rasism) som en del av en större helhet och som värda att dokumentera. Detta menar Taylor bidrog till att Marvlous utvecklade en mer positiv syn på sig själv och sitt liv, vilket i sin tur bidrog till att förbättra hennes mående.

Berättelser som empiriskt material

Ett annat sätt att närma sig berättelser är att betrakta dem som empiriskt material i studier av olika sociala problem. Berättelser och närliggande termer såsom livsberättelser och/eller narrativ används här som ett sätt att förstå och analysera människors erfarenheter av olika livssituationer och problem. Till sin karaktär är dessa studier oftast intervjustudier och syftar många gånger till att lyfta fram brukares perspektiv för att utvärdera och/eller förbättra kvaliteten på olika stödinsatser. Inom denna forskningstradition återfinns exempelvis berättelser från individer som tillhör olika så kallade sociala problemgrupper, såsom fattiga, arbetslösa, äldre, psykiskt sjuka, våldsutsatta med mera (se t.ex. Swärd 2001; Docherty & McColl 2003; Hydén 2008a; Snellman 2009; Danneris 2018; Ekman & Jacobsson 2021). Därutöver finns ett utpräglat intresse för berättelser från anhöriga, de som på olika vis vårdar, stödjer eller ger omsorg till närstående (Jeppsson-Grassman 2003). Genom att lyssna till berättelser från närstående till exempelvis äldre (Orsholm 2003), funktionshindrade (Fisher & Goodley 2007) och kroniskt sjuka (Cadell m.fl. 2012) har forskningen kunnat synliggöra hur anhörighskapet formas i spänningsfältet mellan omsorg, ansvar och belastning samt vilka stödbehov som finns hos anhöriga och andra närstående som ger vård.

Slutligen finns även en mindre forskningstradition som intresserar sig för professionellas egna berättelser. I dessa ofta självreflexiva narrativ skildrar yrkesverksamma hur det sociala arbetets vardag formas av praktiska utmaningar, organisatoriska ramar och komplexa etiska överväganden (se t.ex. Sjöblom 2002; Rytterbro & Andersson 2006; Wilder Craig 2007; Bergman m.fl. 2018; Gordon 2018; Nilsson m.fl. 2025). Tillsammans ger dessa studier en fördjupad inblick i socialarbetares perspektiv, arbetsvillkor, självförståelse och handlingsutrymme.

Berättelser som analytisk ansats

I detta avsnitt redovisas forskning i och om socialt arbete som utgår från en uttalad narrativ metod/teori. I linje med den språkliga vändningen som

beskrivits ovan ses berättelser som värda att studera i sig. I denna typ av forskning studeras berättelser främst som sociala, språkliga och kulturella konstruktioner snarare än som verifierbara representationer av en objektiv verklighet. Som Catherine Kohler Riessman (2001:704–705) uttrycker det: "[v]erification of the 'facts' of lives is less salient than understanding the changing meanings of events for the individuals involved, and how these, in turn, are located in history and culture". Berättelser förstås därmed som reflexiva praktiker, vars primära analytiska värde ligger i hur det levda livet tolkas och ges mening i efterhand, snarare än i att återge det förflutna "som det var". Sålunda riktas uppmärksamheten i regel både mot vad som berättas men även hur det berättas, samt i vilket sammanhang, exempelvis social eller institutionell kontext (se t.ex. Johansson 2005; Martinell Barfoed 2008; Hydén & Överlien 2005; Lilja m.fl. 2008; Phoenix 2013; Michelson 2023). Min avhandling anknyter till denna tradition som, i det följande, exemplifieras genom tre studier. Urvalet av studier baseras på en översiktlig genomgång av narrativt inriktad forskning i och om socialt arbete, med särskilt fokus på studier som belyser hur berättelser används för att förstå menings- och identitetsskapande i relation till sociala problem.

I avhandlingen *Villiga stödjare och motvilliga offer* undersöker Lotta Jägervi (2016) hur stödjare och brottsoffer inom brottsofferjourer skapar mening kring sina erfarenheter av att ge respektive ta emot stöd. I sin narrativa analys fokuserar Jägervi på hur dessa berättelser konstrueras i olika interaktiva sammanhang, såsom intervjuer och fokusgrupper, samt vilka tolkningsramar och kategoriseringar som aktualiseras. Genom att analysera både stödjares och brottsoffers berättelser synliggör hon hur identiteter formas i relation till normativa föreställningar om den "ideala" hjälparen respektive det "ideala" brottsoffret. På så vis visar hon hur individuella berättelser inte enbart uttrycker personliga erfarenheter, utan också formas i relation till bredare institutionella och kulturella diskurser, det vill säga kulturellt tillgängliga sätt att tala om ansvar, utsatthet och hjälparskap (se även Rypi 2012 om brottsofferidentiteten).

Ett annat bidrag inom samma tradition är Margaretha Järvinens (2000) studie av berättelser om alkoholmissbruk. Med en narrativ ansats beskriver Järvinen hur alkoholister vid olika behandlingshem och härbärgen i Danmark gör motstånd mot stigmatiserande etiketteringar, såsom "hopless cases" eller "homeless alcoholic" genom att exempelvis förskjuta ansvar från sig själva till sin omgivning. Tonvikten ligger således på intervjupersonernas narrativa aktörskap i intervjusituation – det vill säga hur de omförhandlar och/eller tar avstånd från behandlingsdiskursens institutionellt givna problemdefinitioner.

Ett tredje och sista exempel är Donileen R. Losekes (2001) undersökning av berättelser från våldsutsatta kvinnor i USA. Genom att analysera kvinnornas sätt att tala om våld och personalens sätt att bemöta deras utsagor visar Loseke hur identiteter förhandlas fram och konstrueras i relation till den kulturellt etablerade metaberättelsen om den ”misshandlade kvinnan”. Även om Loseke förhåller sig kritisk till stödpersonalens försök att forma kvinnornas berättelser efter denna metaberättelse, framhåller hon att den icke desto mindre fyller en viktig funktion. Den fungerar som en ”mall” eller tolkningsram som kvinnorna kan använda för att begripliggöra sina erfarenheter av våld och därigenom identifiera sig som offer för en farlig och kontrollerande förövare.

Ett annat välkänt exempel på en sådan berättelsemall inom behandlingsinriktad praktik är den så kallade AA-berättelsen. Inom Anonyma Alkoholister uppmuntras medlemmar att formulera och dela personliga berättelser om sitt liv före, under och efter alkoholmissbruket. Berättelserna följer vanligtvis en relativt etablerad struktur som sammanfattas i uttrycket ”what we used to be like, what happened, and what we are like now” (Humphreys 2000:498). Inledningsvis beskriver berättaren sina tidiga erfarenheter av alkohol och hur drickandet gradvis utvecklades till ett problem. Därefter följer en skildring av hur konsekvenserna av missbruket fördjupades och kulminerade i en kris eller ett så kallat ”bottenläge”, vilket ofta markerar vändpunkten i berättelsen. I den avslutande delen beskrivs hur personen kom i kontakt med AA och hur livet förändrats genom nykterhet och deltagande i gemenskapen. Genom att knyta an till denna berättelse kan medlemmarna hjälpas åt att identifiera varandra som alkoholister som haft ett uppvaknande och är på väg att tillfriskna. Det tillfrisknande jaget beskrivs ofta som en ny person som, till skillnad från det tidigare drickande jaget, präglas av ödmjukhet, ansvarstagande och en vilja att hjälpa andra (Cain 1991; Humphreys 2000; Strobbe & Kurtz 2012; Heimdahl Vepsä m.fl. 2024).

Sammantaget visar denna forskning att menings- och identitetsskapande – som narrativ praktik – alltid sker i relation till en social, institutionell och kulturell kontext. Men berättelser kan samtidigt, som också framgått, inte reduceras till enbart produkter av dessa kontexter. Med utgångspunkt i dessa insikter introduceras i nästa avsnitt studier som behandlar berättelser och brott.

Berättelser om brott

Inom den kvalitativa tradition som i Chicagoskolans fotspår intresserat sig för hur människor begripliggör erfarenheter av att begå brott har forskningen i stor utsträckning baserats på intervjuer och andra former av berättande. Även om

dessas studier inte alltid är paketerade som narrativa analyser i strikt mening, erbjuder de viktiga insikter om hur personer som begått brott förstår och förklarar sina brottsliga handlingar. Exempelvis visar Philip Lalander (2009) i en studie av unga marginaliserade män hur dessa begripliggör kriminalitet och droganvändning i relation till existentiella behov av gemenskap och erkännande. I en annan studie av personer med erfarenhet av gängkriminalitet synliggör Torbjörn Forkby, Jari Kuosmanen och Henrik Örnlin (2020) hur deltagarna, genom sina berättelser, framställer gäng som mer än kriminella grupper – som sociala sammanhang där identitet, särskilt maskulinitet, formas, upprätthålls och omförhandlas, inte minst i samband med utträdet (se även Forkby & Hansson 2011; Alstam & Forkby 2022). Sammantaget visar dessa studier hur berättelser spelar en central roll i hur brottsliga handlingar förstås och ges mening. Detta intresse för hur personer berättar om skadliga handlingar såsom brott har under senare år utvecklats till ett mer sammanhållet forskningsfält, ofta benämnt narrativ kriminologi.

Narrativ kriminologi

I den väl citerade artikeln ”The narrative of offenders” (2009) beskriver pionjären Lois Presser narrativ kriminologi som ett projekt som syftar till att undersöka hur berättelser används för att motivera, legitimera och därmed möjliggöra skadliga handlingar, såsom brott.

Tillsammans med Sveinung Sandberg har Presser vidareutvecklat perspektivet, vars mognad manifesteras i en rad publikationer (Fleetwood 2015; Presser 2004; Sandberg & Tutenges 2015; Ugelvik 2015; Brookman 2015; Presser & Sandberg 2015). Litteratur på området omfattar idag ett brett spektrum av teman – allt från berättelser om politiskt våld (se t.ex. Keeton 2015; Colvin & PISOIU 2021) till berättelser om offerskap (se t.ex. Pemberton & Aarten 2018; Walklate m.fl. 2019) till gärningspersoners egna skildringar av sina brottsliga handlingar (för en översikt se Maruna & Liem 2021). Deltagarna i den här studien intervjuas på grund av sina erfarenheter av att ha begått brott. Fokus riktas därför, i det följande, mot det sistnämnda temat: kriminellas berättelser om brott.

Den kanske vanligaste forskningsfrågan inom området är hur kriminella begripliggör, i betydelsen förklarar, försvarar, och ibland till och med rättfärdigar, sina handlingar. Med utgångspunkt i C. Wright Mills (1940:940) välbekanta fras:

”The differing reasons men give for their actions are not themselves without reasons” har forskare visat hur personer som begått brott använder olika

”accounts” (orsäker och/eller rättfärdiganden) för att ”neutralisera” det egna handlandets klandervärda karaktär (för en översikt se Fleetwood m.fl. 2019). I en studie av ”street-taggers” i Texas belyser Arthur Vasquez och Lynne (2016) hur dessa försökte rättfärdiga sitt graffiti-målade på olagliga platser genom att hävda att de inte skadade någon. I en annan synliggör Thomas Ugelvik (2012) hur intagna i Oslo fängelse framställer sina offer som ”deserving” för att få det egna handlandet att framstå som mindre klandervärt.

Ett annat sätt varpå kriminella söker omförhandla det egna handlandets klandervärda karaktär är genom symboliska gränsdragningar. Betydelsen av att definiera ”vem man är” i förhållande till ”vem man inte är” har uppmärksamats i en rad studier, där den så kallade ut-gruppen bland annat benämnts ”stupid dealers” (Dickson-Swift m.fl. 2008), ”outsiders” (Sandberg & Tutenges 2015), ”weirdos” (Presser 2004), ”crackheads” (Copes m.fl. 2008) eller ”rapists” (Ugelvik 2015). I samtliga fall beskrivs utpekandet av ett underlägset ”dom” som ett sätt för berättaren att bekräfta det egna jagets – och den egna gruppens – moraliska överlägsenhet. Symboliska gränsdragningar blir därmed, likt accounts, en narrativ strategi för att konstruera och presentera en positiv självbild: man må ha brutit mot lagen, men man är i alla fall inte som ”dom”.

Slutligen har forskning även belyst hur kriminella begripliggör sitt handlande i relation till kulturella normer och föreställningar som moderskap, maskulinitet och våld (Green m.fl. 2006; Sandberg 2009; Miller m.fl. 2015; Fleetwood 2015; Copes 2016). Jennifer Fleetwood (2015), som intervjuar kvinnor som sålt droger i Ecuador, visar att deras berättelser genomsyras av normativa föreställningar om femininitet. Som mödrar och omsorgsgivare framställer kvinnorna sitt deltagande i narkotikahandel som en ansvarstagande uppoffring snarare än ett uttryck för en ”dubbel avvikelse”, det vill säga som både kvinnor lagöverträdare. Kulturella ideal om moderskap fungerar därmed som en narrativ resurs med vars hjälp kvinnorna kan begripliggöra sitt kriminella beteende samtidigt som de förmedlar en fördelaktig – eller åtminstone mindre stigmatiserande – bild av sig själva.

Den redovisade litteraturen ser jag som särskilt relevant för min studie eftersom den ger insikter om det narrativa ”görande” som intresserar mig, det vill säga hur människor konstruerar både sig själva och andra genom berättande. En viktig insikt är att en kriminell identitet inte är statisk eller given, utan skapas, omförhandlas och ibland försvaras genom berättelser. En annan är att identiteter alltid konstrueras i relation till rådande moraliska normer och kulturella föreställningar. I berättelser om brott framstår just moral som en särskilt viktig dimension.

I min analys använder jag begrepp från tidigare forskning, såsom accounts och symboliska gränsdragningar, men jag tillför även begrepp från en bredare narrativ tradition, *positioneringsanalys*, och vändpunkter från *livsloppskriminologin*. Genom att sammanföra begrepp från olika kvalitativa traditioner, som ofta behandlas var för sig, hoppas jag kunna bidra till en djupare förståelse av deltagarnas narrativa identitetsarbete.

Tidigare forskning om att upphöra med brott

Inom kriminologin har fokus traditionellt legat på att besvara frågor om varför människor börjar och fortsätter att begå brott. Med framväxten av livsloppskriminologin i början av 1980-talet förändrades emellertid detta, då man även började intressera sig för hur brottslighet framträder under loppet av en människas liv. Det blev därmed inte enbart relevant att förklara varför människor börjar och fortsätter att begå brott utan också varför de upphör (Rocque & Slivken 2019).

Fokus låg initialt på kvantitativa studier baserade på longitudinella data. Genom att följa individer över tid kunde forskare kartlägga hur brottslighet utvecklas under livsloppet och identifiera mönster i upphörandet av brott (Shannon 1982; Blumstein m.fl. 1988). Utifrån en relativt statisk och dikotom förståelse av upphörande, som ett svartvitt antingen-eller, klassificerades individer antingen som fortsatt lagöverträdare ("persister") eller som personer som upphört med brott ("desister"). Upphörande definierades därmed ofta som frånvaro av registrerad brottslighet under en viss tidsperiod (Rocque 2017:55ff).

På senare tid har emellertid en mer dynamisk och processinriktad förståelse av upphörande vuxit fram (Carlsson 2012). Inom det forskningsfält som benämns "desistance research" betraktas brottsupphörande numera som en gradvis och ofta icke-linjär förändringsprocess snarare än som ett slutligt tillstånd. Upphörande ses därmed som något som utvecklas över tid och kan innefatta perioder av återfall, intermitterande och gradvis minskad brottslighet (Blomberg m.fl. 2018). I takt med att upphörande alltmer kom att förstås som en process snarare än ett tillstånd, växte också intresset för de mekanismer som driver denna förändring. Därmed riktades större uppmärksamhet mot den subjektiva dimensionen av upphörande, det vill säga hur individer själva upplever och tolkar sin förändringsprocess (Kazemian 2007; Kazemian & Maruna 2009; Veysey m.fl. 2012; Bersani & Doherty 2018).

För att fördjupa beskrivningen av forskningsfältets utveckling presenteras i det följande tre inflytelserika perspektiv: ett ontogenetiskt perspektiv, ett sociogent perspektiv samt ett agentivt (också kallat kognitivt eller narrativt) perspektiv. Även om perspektiven behandlas var för sig kombinerar moderna teorier om upphörande i regel inslag från flera perspektiv (Graham & McNeill 2017).

Ett ontogenetiskt perspektiv tar utgångspunkt i "age-crime"-kurvan, vilken visar att brottslighet tenderar att nå sin kulmen i de sena tonåren för att därefter avta successivt med stigande ålder. Det här mönstret, som har påvisats i både självrapporterade och officiella kriminalstatistiska data, har ofta tolkats som ett uttryck för att de flesta individer till slut "age out of crime" som ett resultat av en naturlig mognads- och utvecklingsprocess (se t.ex. Glueck & Glueck 1940). Föregångarna, Travis Hirschi och Gottfredson (1983), lade tidigt fram tesen att ålderns effekt på brottslighet är densamma för alla människor i alla samhällen. Den idén fick stort genomslag i forskningen och gav bland annat upphov till frågan: Om alla människor genomgår en liknande mognadsprocess, hur kan då skillnader i brottslighet mellan individer förklaras? En vanlig förklaring inom detta perspektiv är att sådana variationer ytterst beror på individuella egenskaper – såsom låg självkontroll – vilka antas etableras tidigt i barndomen och därefter förbli relativt stabila över livsloppet (Gottfredson & Hirschi 1990; se även Moffitt 1993).

Det sociogena perspektivet förknippas ofta med pionjärerna Sampson och Laub, vilka ställde sig kritiska till ett alltför snävt fokus på åldrande som en normativ mognadsprocess. Enligt dem är livet dessutom alltför komplext och dynamiskt för att kunna förklaras enbart med hänvisning till antisocialt beteende i barndomen. Även om tidiga erfarenheter kan vara betydelsefulla, menar de att förändringar i individens brottsliga beteende över tid framför allt måste förstås i relation till "informal social control (e.g. family, community, work) [that] influence criminal behavior over the life course" (Sampson & Laub 1992:73).

I sin välkända teori Age-graded theory of informal social control identifierar Sampson och Laub (1993; 2003) ett antal vändpunkter – såsom äktenskap, arbete och militärtjänstgöring – som genom stärkandet av individens sociala band för med sig en särskild potential till förändring. Detta genom att de möjliggör för individen att (i) bryta ("knife off") med sitt förflutna; (ii) investera i nya stödande relationer; (iii) omfattas av direkt och/eller indirekt

social kontroll; (iv) förändra sina rutinaktiviteter i riktning mot ett mer konventionellt liv och slutligen (v) genomföra en identitetsförändring (Laub & Sampson 2003:148–149, min översättning). I deras efterföljd har forskare sökt utvärdera effekten av olika vändpunkter för att förklara variationer i brottslighet över tid (för en detaljerad översikt, se Nguyen & Loughran 2018). Två välstuderade vändpunkter är äktenskap och arbete, vilka i flera empiriska studier kopplats samman med upphörande (se t.ex. Uggen 2000; Sampson m.fl. 2006).

Det tredje och sista perspektivet har i olika sammanhang benämnts som *agentivt*, *kognitivt* och *narrativt*. Det växte fram som en kritik mot att tidigare teorier lagt alltför stor tyngd vid externa strukturer och för lite vid subjektiva och kognitiva aspekter (se t.ex. Giordano m.fl. 2002; Paternoster & Bachman 2017). I detta perspektiv ligger tonvikten vid den subjektiva dimensionen, det vill säga hur ex-kriminella själva tolkar och förstår sina erfarenheter, sin livssituation och de förändringsprocesser som lett dem bort från kriminalitet. En central utgångspunkt är att människor inte bara blir ex-kriminella i den meningen att det räcker med att man slutat begå brott; man behöver även identifiera sig själva – och identifieras av andra – som sådana (Maruna m.fl. 2004).

Även om analysen innehåller spår av samtliga perspektiv – det ontogenetiska, sociogena och narrativa – är det framför allt i relation till det sistnämnda som mitt eget bidrag ska förstås. I linje med ett narrativt perspektiv på upphörande intresserar jag mig för individens menings- och identitetsskapande, såsom det kommer till uttryck i berättelser om förändring. För att ytterligare ringa in den aktuella studiens bidrag riktas fokus i det följande mot hur sådana berättelser formas i ett samspel med kulturella förväntningar och moraliska normer.

Upphörandeberättelser och kulturella skript

Berättelser om att sluta begå brott formas inte enbart av individens erfarenheter, utan också av de kulturella ramar inom vilka de artikuleras och tas emot. Vad som uppfattas som en trovärdig och legitim upphörande- eller omvändelseberättelse i ett sammanhang kan i ett annat framstå som otillräcklig, mötas med misstro eller till och med avvisas. Dessa socialt sanktionerade sätt att berätta om skuld, ansvar och förändring kan förstås i termer av diskursiva skript – det vill säga normativa tolkningsramar som anger hur en trovärdig och legitim omvändelseberättelse bör vara utformad.

I Japan belönas exempelvis icke-villkorade erkännanden av skuld, där individen tar fullt ansvar för sitt handlande utan att åberopa ursäkter eller förklaringar. I *Crime, shame and reintegration* beskriver Braithwaite (1989) hur en japansk kvinna som vid inresa i USA felaktigt deklarerat sitt valutainnehav i efterhand skrev till tullmyndigheten. Hon erkände överträdelsen utan bortförklaringar, bad om ursäkt och sökte förlåtelse. I en japansk kontext hade ett sådant erkännande sannolikt tolkats som ett moraliskt ansvarstagande och fungerat återintegrerande. I den amerikanska kontexten kom det däremot att leda till åtal, eftersom myndigheterna ansåg sig tvungna att agera inför ett så tydligt erkännande av skuld. Exemplet illustrerar hur kulturella förväntningar på olika former av erkännande inte bara formar institutionella reaktioner, utan också påverkar individens möjligheter att förstå och presentera sig själv som moraliskt förändrad.

I västerländska samhällen förväntas avvikare ofta presentera en ”sad tale” för att framstå som förståeliga och kanske till och med ursäktbara (Goffman 1961). I enlighet med detta berättelseformat tenderar individen att förklara sina brottsliga handlingar med hänvisning till ett tragiskt förflutet – svåra uppväxtvillkor, utsatthet och marginalisering. Därmed kan de, enligt Erving Goffman, undvika stigmatisering genom att framställa sig som offer för omständigheter snarare än som moraliskt klandervärda aktörer.

I boken *Making good: how ex-convicts reform and rebuild their lives* presenterar Shadd Maruna (2001) vad han beskriver som ett i västvärlden prototypiskt upphörandeskript, ett så kallat redemption script (på svenska närmast översatt till återupprättelseskript). I sin narrativa analys av personer som framgångsrikt upphört med kriminalitet visar Maruna hur dessa individer framställer sig själva som handlingskraftiga aktörer som återfunnit sitt ”sanna jag”. Detta ”sanna jag” (”core-self”) gestaltas, i sin tur, som en godhjärtad person som alltid velat väl och bidra, men som hamnat fel och först nu fått möjligheten att ge tillbaka, det vill säga ”make good”.

Detta berättelseskript, som bygger på en tydlig förskjutning från något ”dåligt” (kriminalitet) till något ”bra” (konventionalitet), har emellertid nyanserats (se t.ex. Grundetjern & Miller 2019; Fredriksson & Gålnander 2020; Fredriksson & Gålnander 2025). Exempelvis föreslår Ray Paternoster och Shawn Bushway (2009) att förändringen mot att sluta begå brott kan förstås som ett resultat av ”a feared self” – en negativ framtida identitet som individen starkt vill undvika (t.ex. ”en hopplös missbrukare” eller ”en livstidsfånge”). Här handlar avståndstagande från kriminalitet alltså snarare om vad man inte vill bli än vad man vill bli. I en svensk studie av kvinnor som försökte lämna det kriminella livet bakom sig skriver exempelvis Tea Fredriksson och Robin Gålnander

(2020; 2025) om hur kvinnorna beskriver sin motivation till förändring som i hög grad driven av rädslan för att fastna i destruktiva cykler av missbruk och kriminalitet. I en sådan förklaring blir det förflutna inte en resurs på samma sätt som i Marunas återupprättelseskript, utan snarare något man flyr ifrån och i vissa fall även försöker dölja (Gålnander 2020). Likaså har färsk upphörandeforskning visat att framtiden inte alltid framträder som tydlig och ljus i enlighet med Marunas återupprättelseskript, utan snarare som osäker, skör och förhandlingsbar (Fredriksson & Gålnander 2025; Nugent & Schinkel 2016). I en svensk studie av kvinnor som befann sig i en pågående upphörandeprocess visar exempelvis Fredriksson och Gålnander (2020; 2025) att den för många präglades av ambivalens och en känsla av att befinna sig mellan två världar – i en så kallad liminal fas. De unga deltagarna i denna studie befinner sig i en liknande liminal livsfas – mellan barndom och vuxenhet.

Med fokus på ungas berättelser om att sluta begå brott bygger jag vidare på befintlig kunskap om hur personer som begått brott ger mening åt sina erfarenheter av att upphöra. I ett avseende knyter jag sålunda an till en kvalitativ forskningstradition som etablerades vid Chicagoskolan redan på 1920-talet. Studien ansluter sig till denna tradition, men förskjuter uppmärksamheten mot berättelsen i sig – dess innehåll, form och funktion. Mitt bidrag till den narrativa upphörandeforskningen är ett empirinära fokus på hur berättelser om brott i en svensk kontext kan förstås i relation till kulturellt accepterade sätt att tala om upphörande, så kallade skripts. Jag visar dessutom hur dessa skript konstrueras i relationen mellan dåtid, nutid och framtid, samt hur de unga genom sina berättelser inte enbart reproducerar utan också omförhandlar och nyanserar etablerade sätt att tala om upphörande.

*

Förutom att placera studien i ett vetenskapligt sammanhang är det också nödvändigt att beakta den samhälleliga och institutionella kontext inom vilken deltagarnas berättelser formas, då berättelser om kriminalitet och förändring utvecklas i relation till samtida problemformuleringar och föreställningar om brott och ansvar. I det följande presenteras därför översiktligt ungdomsbrottsligheten i Sverige, den kriminalpolitiska utvecklingen samt de stöd- och straffåtgärder som riktas mot unga lagöverträdare.

Unga och brott i Sverige: en kriminologisk bakgrund

Sett till sin relativa andel av befolkningen, är unga, 15–20 år, en högst brottsaktiv grupp. Trots det är brottslighet under ungdomsåren för den stora majoriteten en övergående fas. Enligt den inom kriminologin välkända ”age-crime”-kurvan tilltar brottsaktivitet i regel under tonåren (15–20 år) för att sedan avta i mitten av 20-årsåldern (Estrada 2020). Vanligt är även att unga som själva begår brott också utsätts för brott, oftast av jämnåriga. Några ”typiska” ungdomsbrott är enligt skolundersökningen om brott (SBU) och misstankestatistiken¹ stöld, våldsbrott, skadegörelse och narkotikabrott (Brå 2024b). Trots att de flesta brott som begås av unga är lindriga, finns det tydligt skillnader mellan könen.

I Skolundersökningen om brott 2023 uppger exempelvis 5,5 procent av pojkarna och 2,3 procent av flickorna i årskurs nio att de begått grovre våldsbrott, det vill säga våld som lett till att sjukvård krävts (Brå 2024b). Siffror från misstankestatistiken (2015–2024) pekar i en liknande riktning – det är fyra gånger så vanligt att unga män (15–20 år) misstänks för misshandel (inkl. grov) jämfört med unga kvinnor.² Skillnaden mellan könen är emellertid tydligast vad gäller det dödliga våldet, som ökat successivt sedan 2012 (Brå 2024a). Medan det dödliga våldet mot kvinnor legat på en relativt stabil nivå sedan mitten av 00-talet har antalet unga män som dödats med knivar och/eller skjutvapen ökat markant (Brå 2025a). Men hur ser egentligen utvecklingen ut om vi ser till den totala ungdomsbrottsligheten i Sverige?

Skillnaden mellan könen är emellertid tydligast vad gäller det dödliga våldet, som ökat successivt sedan 2012 (Brå 2024a). Medan det dödliga våldet mot kvinnor legat på en relativt stabil nivå sedan mitten av 00-talet har antalet unga män som dödats med knivar och/eller skjutvapen ökat markant (Brå 2025a). Men hur ser egentligen utvecklingen ut om vi ser till den totala ungdomsbrottsligheten i Sverige?

Det är av flera anledningar svårt att säga något om den ”faktiska” brottsutvecklingen i samhället. För det första kommer många brott aldrig till

¹ Brottsförebyggande rådet, Brå (2025b) . *Misstänkta personer: slutgiltig statistik, 2024*. Tabell 4, sid 19.

² Brottsförebyggande rådet, Brå (2024). Tabell 221: Kvinnor 15–20 år misstänkta för brott, efter brottstyp, i hela landet, 2015–2024. Brottsförebyggande rådet, Brå (2024). Tabell 222: Män 15–20 år misstänkta för brott, efter brottstyp, i hela landet, 2015–2024. <https://bra.se/statistik/statistik-om-rattsvasendet/misstankta-personer>.

polisens kännedom – det finns med andra ord ett stort mörkertal. För det andra varierar anmälningsbenägenheten mellan olika typer av brott (grövre brott anmäls i större utsträckning) samt påverkas av relationen mellan offret och förövaren. Och för det tredje är upptäcktsrisken för vissa brott högre än för andra. Det är exempelvis mer sannolikt att grova våldsbrott, med en hög upptäcktsrisk, finns representerade i statistiken jämfört med lindrigare egendomsbrott, såsom stöld (Sarnecki & Carlsson 2020). Med dessa felkällor i åtanke har forskare som studerat brottslighetens struktur och utveckling i allmänhet valt att hämta uppgifter från flera olika typer av datakällor – officiell kriminalstatistik såväl som offer- och självdeklarationsundersökningar. Den bild som redogörs för nedan bygger på ledande kriminologers forskning om ungdomsbrottsligheten i Sverige (se t.ex. Bäckman m.fl. 2020; Estrada 2020; Rostami & Sarnecki 2022).

Under efterkrigstiden ökade ungdomsbrottsligheten kraftigt (framförallt antalet stölder), vilket förklarats med hänvisning till den ökade ekonomiska tillväxten och de förändrade tillfällesstrukturerna; tjuven fick både nya och fler brottsobjekt/tillfällen att begå brott (Estrada 1999). På 1990-talet skedde emellertid ett trendbrott då antalet unga lagförda för stöldbrott minskade drastiskt (Bäckman m.fl. 2020). Det är en utveckling som även observerats i självdeklarationsundersökningar, såsom skolundersökningen om brott, där andelen unga som uppger att de deltagit i brott minskat mellan åren 1992 och 2019 (Estrada 2020; se även Sarnecki 2022). I en trendanalys av den svenska ungdomsbrottslighetens utveckling mellan 1999 och 2017 skriver även Robert Svensson och Dietrich Oberwittler (2021) om en minskning som liknar den som iakttagits i andra europeiska länder. Samtidigt som det finns mycket som tyder på att ungdomsbrottsligheten i Sverige, totalt sett, minskat de senaste decennierna, är forskare även överens om att ökningen av det dödliga skjutvapenvåldet bland unga män bör tas på största allvar. I ett kapitel i antologin *Det svenska tillståndet* (Rostami & Sarnecki 2022) söker Felipe Estrada med kollegor förklaringar till det något paradoxala förhållandet att ungdomsbrottsligheten minskar generellt medan de allra allvarligaste våldsbrotten ökar. En potentiell förklaring som presenteras av författarna är att den lilla grupp av högbelastade individer som begår de värsta våldsbrotten blivit ”färre men värre”.

Översikten visar på ett till synes paradoxalt förhållande: samtidigt som ungdomsbrottsligheten generellt minskat har det dödliga våldet bland unga män ökat (Sarnecki 2022). Denna dubbla utveckling är emellertid inte särskilt framträdande i den mediala debatten där fokus i hög grad tenderar att riktas mot ökningen av det dödliga våldet. Som jag ska visa nedan kan en liknande

betoning även iakttas i den kriminalpolitiska debatten, vilken under senare år rört sig i en alltmer repressiv riktning. Tillsammans utgör dessa dominerande problemformuleringar kring unga och brott en samhällelig kontext inom vilken deltagarnas berättelser om kriminalitet och upphörande tar form.

Den kriminalpolitiska utvecklingen

Redan i början av 1900-talet ansågs att barn och unga som begick brott skulle särskiljas från vuxna. Kommunala barnavårdsnämnder, vilka fick till uppgift att åtgärda barnavårdsproblem, såsom "vanart" och "sedlig försummelse", inrättades 1902 (Sundkvist 1994). Betoningen låg i allmänhet på det förebyggande arbetet och som ett alternativ till fängelse introducerades fosterhemsvård för unga förbrytare mellan 15 och 17 år. Även om ungdomsfängelser för unga mellan 18 och 21 år visserligen fanns kom de allteftersom att ifrågasättas. De negativa effekterna av att institutionalisera unga framhölls och ytterligare vikt lades vid sociala insatser – vi befinner oss nu i mitten av 1950-talet. Vid denna tidpunkt dominerade "behandlingsideologin" och "unga på glid" betraktades först och främst som ett problem för den sociala barnvården (Sarnecki & Estrada 2008).

Den behandlingsoptimism som rådde efter andra världskriget ersattes så småningom av en strafforienterad pessimism. Mot slutet av 1970-talet höjdes flera kritiska röster mot det dåvarande rättssystemet som ansågs vara alltför rättsosäkert och ineffektivt. Kritiker vände sig framförallt mot att påföljden skulle utformas efter den enskilda brottslingens bästa. Det ansågs orättvist och dessutom hade kriminalvårdens behandlingar inte gett särskilt goda resultat (Brå 1977). Som ett "bevis" på detta publicerades 1974 Robert Martinsons väl citerade artikel "What works? – Questions and answers about prison reform". Efter att ha granskat ett stort antal studier av rehabiliteringsprogram inom kriminalvården drog Martinson slutsatsen att få om ens några behandlingar hade någon påtaglig effekt på återfallsbrottsligheten. Hans resultat fick ett enormt genomslag både inom forskningen och i den kriminalpolitiska debatten (inte minst Storbritannien och USA), där den kom att associeras med "nothing work"-doktrinen (Hollin 2004).

I kölvattnet av denna utveckling skedde en tydlig förskjutning mot en mer straffinriktad kriminalpolitik (Sarnecki & Estrada 2008). År 1993 presenterade kommissionen för ungdomsbrottslighet (SOU 1993:35) förslag om samhällets reaktioner på ungdomsbrottslighet. I förslaget slog man vakt om rättsprinciperna proportionalitet och förutsägbarhet. Straffets stränghet borde, menade kommissionen, stå i proportion till brottets allvarlighetsgrad. Samma

år inrättades Statens institutionsstyrelse (SiS) och i bestämmelserna rörande placering av unga lagöverträdare inom socialvården betonades vikten av att: “tillgodose de krav som följer av principerna om rättvisa, klarhet, förutsebarhet, konsekvens och proportionalitet” (SOU 1993:35, s 283).

Under hela 1990-talet fördes en diskussion om den oroväckande våldsutvecklingen, i synnerhet de ökande ungdomsrånen. Tonläget var stundtals uppskruvat och i media argumenterade politiker och beslutfattare för vikten av skärpta straff som ett sätt att signalera och markera (Lindgren 2006; Brå 2000). Medborgarnas trygghet stod i fokus samtidigt som brottsoffret fick en alltmer framträdande roll i den kriminalpolitiska debatten. 1994 grundades Brottsoffermyndigheten och mot slutet av 1990-talet infördes flera lagar som syftade till att skydda brottsoffren och deras rättigheter (Tham 2018; Pollack 2001).

Under de senaste 40 åren har den kriminalpolitiska diskursen successivt utvecklats i riktning mot ”lag och ordning”. Behovet av ”hårdare tag” har knutits till kriminalpolitiska teman, såsom narkotika, våld, organiserad brottslighet och terrorism, vilka avlöst varandra (Inzunza & Svensson 2011). Straffutvidgningar har åtföljts av straffskärpningar, vilka motiverats med hänvisning till individens ansvar för sina egna handlingar. Sedan mitten av 2010-talet har straffen för ett antal brottstyper, däribland sexualbrott, allvarliga våldsbrott samt brott med skjutvapen och explosiva varor, skärpts (Tham 2018; Holmberg 2022; Pollack 2022; Rostami & Sarnecki 2022). Denna utveckling har i internationell forskning beskrivits i termer av en så kallad ”punitive turn”, även om det råder delade meningar om i vilken utsträckning denna beteckning är tillämplig i en svensk kontext (se t.ex. Tham 2026).

Idag ligger det dödliga skjutvapenväldet högt upp på den kriminalpolitiska agendan och diskursen är i allra högsta grad straffinriktad, vilket bland annat visats genom ”slopandet” av den så kallade straffrabatten för personer som är 18 eller äldre och som begått ett brott där minimistraften är fängelse minst ett år (SFS 2021:1103). 2023 fick kriminalvården i uppdrag att förbereda för återinrättandet av särskilda ungdomsfängelser (för unga mellan 15 och 17 år), en straffform som avskaffades 1979 (prop. 2023/24:1 utg.omr. 4 avsnitt 2.8.3).

Samhällets åtgärder mot unga på glid

Som framgått ovan betraktas ungdomsbrottsligheten som ett angeläget samhällsproblem som politiker och andra opinionsbildare söker hantera genom olika former av sociala interventioner. Vilka interventioner – eller så kallade

åtgärder – som förespråkas har emellertid varierat över tid och varit beroende av hur problemet definierats. Samtidigt som unga ses som potentiellt farliga ses de också som i ”fara” att exempelvis utveckla ett normbrytande beteende (Muncie 2015). I samhällets åtgärder gentemot unga på glid kommer denna dubbelhet till uttryck i spänningen mellan straff och stöd.

Oavsett om det gäller straff- eller stödåtgärder syftar båda till att, på olika sätt, förändra och återanpassa. Samtidigt är det uppenbart att straffåtgärder är mer inriktade mot repression (att bestraffa) och stödåtgärder mot prevention (att förhindra). Det hela kompliceras ytterligare av att många straffåtgärder har som mål att förändra och förebygga och flera stödåtgärder har inslag av tvång (Svensson 1998; Holmberg 2007). Trots att straffande och stödjande åtgärder i praktiken existerar sida vid sida görs här en schematisk uppdelning.

Straff

I Sverige blir man straffmyndig och kan dömas för brott från och med att man fyllt 15 år.³ Sedan början av 1900-talet har unga lagöverträdare, i synnerhet de mellan 15 och 18 år, särbehandlats straffrättsligt. Grundidén bakom särbehandlingen är att unga typiskt sett inte har samma mognad som vuxna och därför heller inte bör behandlas som sådana. Dessutom ses unga också som ”särskilt känsliga för de konsekvenser som straffrättsliga ingripanden kan leda till” (dir. 2023:112). Denna särbehandling kommer bland annat till uttryck genom den så kallade straffrabatten, vilken innebär att unga döms till lindrigare straff än vuxna för motsvarande brott. För personer under 18 år krävs synnerliga skäl för att döma till fängelse, medan det för unga mellan 18 och 21 år tidigare krävdes särskilda skäl. Särbehandlingen motiveras av att unga generellt anses mer förändringsbara och därmed ha bättre förutsättningar att återanpassas till samhället. Sedan januari 2022 har bestämmelserna om straffrabatt delvis förändrats genom att den avskaffats för unga vuxna (18–21 år) vid allvarlig brottslighet, det vill säga brott med ett straffvärde motsvarande fängelse i minst ett år (SFS 2021:1103).

Verkställigheten av olika ungdomspåföljder är uppdelad mellan flera aktörer. Statens institutionsstyrelse (SiS) ansvarar för verkställighet av sluten ungdomsvård, medan Kriminalvården ansvarar för påföljden ungdomsövervakning. Samtidigt har socialtjänsten en central roll i genomförandet av vissa påföljder, särskilt ungdomstjänst och ungdomsvård för

³ Samtidigt som denna avhandling skrivs förs en allmän debatt om att sänka straffbarhetsåldern till 13 år. I ett utredningsförslag från 2025 föreslås en sänkning till 14 år för vissa allvarliga brott (SOU 2025:11).

unga 15–17 år, enligt 18 kap. 8 § socialtjänstlagen (2025:400). Påföljden ungdomstjänst innebär att den dömda ungdomen får avtjäna sitt straff genom att utföra ett oavlönat arbete under ett fastställt antal timmar. Antalet timmar bestäms av domstolen och kan variera mellan 20 och 150, beroende på det begångna brottets allvarlighetsgrad. Den andra påföljden, ungdomsvård, kan dömas ut till den som ännu inte fyllt 21 och är i särskilt behov av vård eller annan åtgärd. Vården kan ske enligt socialtjänstlagen (SoL) (frivilligt) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) (med tvång), beroende på den unges situation och vårdbehov. Från och med 1 januari 2021 kan unga, 15–17 år, även dömas till ungdomsövervakning. Det är kriminalvården som ansvarar för denna ”nya” ungdomspåföljd, som kan vara aktuell om den unge begått ett allvarligt brott, men ändå inte dömts till sluten ungdomsvård. För de ungdomar som begår de grävsta (vålds-)brotten reserveras den mest ingripande påföljden, sluten ungdomsvård. Påföljden innebär att den unge avtjänar ett tidsbestämt frihetsberövande vid ett av statens särskilda ungdomshem, så kallade SiS-hem (lagen 1998:603 om verkställighet av sluten ungdomsvård).

Utöver de ovannämnda påföljderna kan unga, vid vissa mindre allvarliga brott, få en straffvarning och/eller ett strafföreläggande. Straffvarning innebär att åklagaren, i stället för att väcka åtal, kan besluta om en varning för den som är under 18 år, enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare 16–17 §§. Vid strafföreläggande, som också är ett alternativ till åtal, ges den misstänkte möjlighet att erkänna brottet och acceptera det föreskrivna straffet (LuL 15 §).

Stöd

En viktig utgångspunkt vad gäller unga lagöverträdare är att dessa i största möjliga mån ska hållas utanför kriminalvården och istället erbjudas stöd och hjälp (Clevesköld 2022). Det är socialtjänsten som har det övergripande ansvaret för att stödja barn och unga (upp till 18 år) som riskerar att utveckla ett antisocialt beteende. Som anges i socialtjänstlagen SoL 3 kap. 1 § ska samtliga vård- och stödsatser utformas enligt principen om barnets bästa (se även FN:s konvention om barnets rättigheter). En viktig målsättning som hör hit är att barn och unga ska kunna växa upp under goda och trygga levnadsförhållanden samt att en allsidig personlighetsutveckling ska främjas. Om det finns tecken på en ogynnsam utveckling, eller om en sådan redan uppmärksammas, ska socialnämnden så tidigt som möjligt sätta in lämpliga stöd- och hjälpinsatser. Insatserna, som kan vara frivilliga (SoL) eller ske med tvång (LVU), kan vara riktade direkt till den berörda ungdomen/barnet

och/eller till dennes närmsta omgivning, exempelvis familjen. Några exempel på individinriktade åtgärder är särskild kontaktperson, vård i annat hem än det egna samt olika beteendeinriktade insatser, såsom kognitiv beteendeterapi (Socialstyrelsen 2021).

I situationer där frivilliga insatser bedöms otillräckliga kan lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) tillämpas. Även om vård enligt LVU innebär ett ingripande med tvång, inkluderas den här under stödåtgärder. Detta motiveras av att insatsen, liksom frivilliga åtgärder inom socialtjänsten, syftar till att tillgodose barnets bästa och skydda den unge från en skadlig utveckling (3 kap. 1 § SoL; 1 § LVU). Tvångsåtgärder kan i detta sammanhang förstås som ett yttersta medel för att möjliggöra stöd när frivilliga insatser inte anses tillräckliga. Beslut om vård enligt LVU fattas av förvaltningsrätten efter ansökan från socialnämnden. I akuta situationer kan socialnämndens ordförande besluta om ett omedelbart omhändertagande, vilket därefter måste underställas förvaltningsrättens prövning. Ansvaret för vårdens genomförande ligger därefter hos socialnämnden, som beslutar om vårdens närmare utformning och placering.

Vård enligt LVU sker antingen i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende, så kallat HVB-hem. För unga som bedöms vara i behov av särskilt noggrann tillsyn kan vård vid särskilda ungdomshem, så kallade SiS-hem, bli aktuellt. De flesta ungdomar som placeras vid SiS-hem vårdas enligt LVU, men även personer med allvarlig missbruksproblematik som vårdas enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (1988:870) kan placeras vid sådana institutioner.

Om man ser till det stödjande och brottsförebyggande arbetet på en mer generell nivå arbetar socialtjänsten emellertid sällan ensam.

Tillsammans med andra aktörer, såsom skolan, polisen, kriminalvården och psykiatri, samordnar socialtjänsten insatser kring unga på glid. En samverkansform som syftar till att hjälpa unga (13–20 år) som riskerar att begå brott eller redan har begått brott är sociala insatsgrupper (SIG). SIG, som i grunden är ett samarbete mellan socialtjänsten, polisen och skolan, bedrivs lokalt i ett flertal svenska kommuner (Socialstyrelsen 2012).

SIG är inte en enskild insats utan en samverkansmodell där olika aktörer arbetar tillsammans kring den unge i ett individinriktat arbete. Inom ramen för modellen formas en resursgrupp där insatser samordnas utifrån den unges behov, ofta genom en gemensam åtgärdsplan. Den unge och dennes vårdnadshavare är delaktiga i processen och eftersom arbetet bygger på informationsutbyte mellan myndigheter krävs samtycke för att

sekretessbelagda uppgifter ska kunna delas mellan aktörerna (Socialstyrelsen 2026).

Ett annat samverkansprojekt är Krami. Inom Krami arbetar personal från kriminalvården, Arbetsförmedlingen och kommunen tillsammans för att stödja personer över 18 år med en bakgrund av kriminalitet och missbruk att etablera sig på arbetsmarknaden. Deltagarna erbjuds stöd i form av exempelvis vägledande samtal och hjälp att hitta praktikplats (Krami 2025). Deltagandet beskrivs som frivilligt, men sker ofta inom ramen för kriminalvård, exempelvis frivård eller övervakning efter fängelsestraff, vilket innebär att frivilligheten kan förstås som villkorad för vissa.

Slutligen finns även KRIS (Kriminellas Revansch i Samhället), en ideell kamratförening vars grundidé är att personer med egen erfarenhet av kriminalitet och missbruk tillsammans ska stödja varandra i återanpassningen till samhället. Organisationen fungerar som en social gemenskap där medlemmar kan få praktiskt och socialt stöd, exempelvis i att ordna boende eller etablera kontakt med myndigheter, med målet att underlätta vägen mot ett liv fritt från kriminalitet. Det finns ingen övre eller undre åldersgräns för medlemskap i KRIS. Däremot har ungdomsförbundet Unga KRIS ett särskilt fokus på unga mellan 13 och 25 år (KRIS 2025).

Flera av de stöd- och straffåtgärder som beskrivits ovan aktualiseras i intervjuerna. De kan därmed ses som en del av den institutionella kontext i relation till vilken deltagarnas berättelser om kriminalitet och upphörande konstrueras och förmedlas.

Disposition

Efter de tre inledande kapitlen, introduktion, analytiska utgångspunkter och metod och material, följer fem empiriska kapitel (kapitlen 4–9). För att ge läsaren en bild av mitt material presenteras i kapitel 4 tre exempelberättelser som visar på variationen i deltagarnas berättelser om vägen ut. I dessa berättelser blir det även tydligt att förståelsen av vilka de är idag förutsätter en berättelse om var de varit, med andra ord hur de kom dit de är idag. Detta narrativa identitetsarbete analyseras vidare tematiskt i kapitel 5 till 8. I kapitel 5 undersöks deltagarnas berättelser om vägen in: varför de från första början menar att de började att begå brott. Om hur deltagarna, trots att de begått brott, framställer sig själva som ”anständiga” i betydelsen etiskt medvetna, handlar kapitel 6. Fokus ligger i kapitel 7 på deltagarnas symboliska gränsdragningar

mellan det de kallar den gamla och nya skolan och kapitel 8 ägnas åt deltagarnas förklarande berättelser om vägen ut. Slutligen diskuteras, i kapitel 9, avhandlingens resultat samt berättelsers kraft och möjligheter inom socialt arbete.

2. Analytiska utgångspunkter

För att studera de unga deltagarnas narrativa identitetsarbete hämtas inspiration från två delvis överlappande forskningsinriktningar: social konstruktionism och narrativ forskning. Medan det socialkonstruktionistiska perspektivet utgör det övergripande synsätt varigenom materialet betraktas, bidrar den narrativa ansatsen till att ställa berättelsen och identitetsskapande i centrum. Inledningsvis ges en kunskapsteoretisk orientering där jag redogör för min syn på berättande som en meningsskapande praktik. Därefter följer en diskussion om berättande som handling samt en genomgång av begreppet performance.

En socialkonstruktionistisk inramning

Det finns idag en uppsjö av socialkonstruktionistiska inriktningar, vilka förenas genom ett gemensamt intresse för språket (Holstein & Gubrium 2008; Burr 2015). I det för den socialkonstruktionistiska traditionen betydelsefulla verket *The social construction of reality* skriver Peter L. Berger och Thomas Luckmann (1967) om språkliga yttrandens betydelse för vår uppfattning om den sociala verkligheten. Med hjälp av språket kan vi benämna saker och ting samt berätta om sådant som hänt. Språket utgör emellertid inte bara ett redskap för att beskriva utan även för att producera verkligheten; "language realizes [the] world, in the double sense of apprehending and producing it" (Berger & Luckmann 1967:173). Hur vi talar om olika fenomen, exempelvis brottslighet som ett ordningsproblem, familjeproblem, mögnadsproblem eller rättviseproblem, får alltså betydelse för hur det förstås. Språket betraktas därmed som konstitutivt snarare än representativt, i den meningen att den sociala verkligheten skapas i och genom språket. Min avsikt är emellertid inte att antyda att ingenting existerar utanför texten utan snarare att språkliga uttryck utgör ett av de främsta medlen varigenom den sociala verklighetens konstruerande praktik kan studeras. Jag menar därför att deltagarnas berättelser om sig själva, sina brottsliga förehavanden, är värda att studera i sig då de säger något om dem och hur de förstår sin sociala verklighet.

Varje berättelse blir till och tas emot i en specifik social, historisk och kulturell kontext (Gubrium & Holstein 2000:106). När, var och hur (samt för vem) en berättelse berättas är inte bara av betydelse för hur den utformas utan även för hur den förstås. En berättelse som framstår som bekant i en kontext kan exempelvis förefalla främmande i en annan. De övergripande kulturella berättelser som vid en viss tid och plats styr vår förståelse av olika fenomen, händelser och/eller människor, kallas inom narrativ teori för masternarrativ (Loseke 2007). Ett masternarrativ är en kulturellt igenkännbar berättelse som återspeglar våra förgivettagna föreställningar om "vad vi alla vet" (Loseke 2003:147, min översättning). Exempelvis utgör idén om kärnfamiljen som består av en mamma, en pappa och ett eller flera gemensamma barn ett sådant masternarrativ. Beroende på vilken vikt forskare lägger på aktör och struktur har masternarrativ många gånger i foucauldiansk anda studerats som ett dekonstruerande verktyg. Som sådant har masternarrativ uppfattats som en begränsande maktstruktur som styr det individuella berättandet (se t.ex. Plummer 1995; Tamboukou 2013). Eftersom jag ser berättande som något man "gör" (läs mer nedan) ses masternarrativ, i min avhandling, som en möjliggörande såväl som begränsande narrativ resurs. Individen kan å ena sidan anpassa sitt berättande efter de övergripande kulturella berättelserna, å andra sidan ta spjörn och/eller göra motstånd mot dessa (Andrews 2004; Bamberg & Andrews 2004; Phoenix 2013).

En narrativ ansats

Narrativ analys är ett samlingsbegrepp för diverse olika tillvägagångssätt. Gemensamt är intresset för berättelser, vare sig de är skriftliga, muntliga eller visuella. Det finns ingen allmänt vedertagen beskrivning av hur narrativ analys bör utföras och heller ej vilket material som bör utforskas (Squire m.fl. 2013). Somliga intresserar sig för berättelsens struktur (Labov & Waletzky 1997), andra för dess innehåll (Dominelli m.fl. 2011) eller i vilken kontext den skapas (Phoenix 2013). En del forskare undersöker också hur människor framställer ett visst föredraget "jag" (Riessman 1990b) eller hur personliga berättelser kan förstås mot bakgrund av övergripande kulturellt befästa berättelser, så kallade masternarrativ (Andrews 2004; se även, Bamberg & Andrews 2004). Innan jag går närmare in på min narrativa analysstrategi, ska jag säga något om min syn på vad en berättelse är.

Vad är en berättelse?

Det finns ingen entydig definition av vad en berättelse är. Narrativa forskare utgår i regel från olika definitioner beroende på ämne och disciplin. Detta till trots delar de i allmänhet vissa grundläggande antaganden. Berättelser ses oftast, med hänvisning till Aristoteles diktsamling *Poetics* (1968), som en sammanhängande enhet med en början, ett mittenparti och ett slut. Av den anledningen uppfattas temporalitet – och i vissa fall till och med kausalitet i form av A leder till B – som ett centralt kriterium (Riessman 2008:4; Chamberlain 2012:116; Presser 2009:178; Elliott 2005:4). Till de narrativa forskare som ser en tidsmässig ordningsföljd som ett nödvändigt kriterium hör den amerikanska språkforskaren William Labov. Labov, som företräder ett händelseorienterat perspektiv, anför i sitt inflytelserika verk *Language in the inner city* (1972) att en berättelse minst består av ”a sequence of two clauses which are temporally ordered” (s. 360). Tonvikten ligger alltså på kronologiska händelser i det förflutna vilka antas återspegla faktiska händelseförlopp, det vill säga vad som ”faktiskt hände”. Som förhoppningsvis framgått så här långt betraktar jag inte språket som en spegel utan snarare som en ”väv” genom vilken berättarens perspektiv och subjektiva ”sanningar” uttrycks, formas och omformas (jfr. ”spegelmetaforen”, Potter 1996:97ff). Med utgångspunkt i begreppet ”storied experience” ansluter jag mig till Lois Presser (2013:29) som menar att erfarenheter konstrueras genom berättelser på samma sätt som berättelser konstrueras av erfarenheter. En annan invändning mot Labovs definition är att den, som bland annat påtalats av Wendy Patterson (2013), på grund av sin betoning av kronologiskt ordnade händelser i det förflutna riskerar att bortse från utsagor om varaktiga tillstånd och/eller hypotetiska framtida skeenden. I mitt material ingår berättelser om det som varit, men även om det som kan och/eller skulle kunnat hända. Av den anledningen placerar sig denna studie inom en erfarenhetscentrerad narrativ forskningstradition med en bredare förståelse av vad en berättelse är, och kan vara (jfr. Squire 2013:47–71).

Liksom Corrine Squire (2013) menar jag att en berättelse kan innehålla stoff om ”past, present, future or imaginary experience” (s. 48). Fördelen med en sådan definition är, som jag ser det, att den inte begränsar mig till utsagor om dåtid, utan även omfattar berättande om nutid och framtid samt berättelser som rör sig fram och tillbaka i tiden. Muntliga berättelser som är det som berörs här är sällan så tillrättalagda som vi många gånger hoppas på och/eller tror. Snarare innehåller de allt som oftast motsägelsefulla och/eller osammanhängande drag. Med detta sagt vill jag inte bidra till uppfattningen att allting är narrativ, utan snarare ”[...] narrative is everywhere but not everything is narrative”

(Riessman 2008:4). Berättelser förblir en distinkt form av kommunikation eftersom de är funktionella såväl som meningsfulla (Riessman 2008), något som jag utvecklar i det följande.

Berättande som handling

Inspirerad av John Austins (1962) tankar om talhandlingar (*speech acts*) behandlar jag språket inte enbart som ett redskap för att beskriva utan även som ett sorts ”görande”, en social handling. Annorlunda uttryckt åstadkommer vi saker genom att berätta; vi förnekar, förklarar, argumenterar, övertygar och engagerar (Potter 1996; Hydén 1997; Riessman 2008). Ett sätt att tänka på berättande som en social handling är med hjälp av Ervin Goffman (2009). I det berömda verket *Jaget och maskerna* liknar Goffman (2009) det sociala livet vid en scen där sociala aktörer söker förmedla ett önskvärt intryck av sig själva. För att förmedla ett positivt jag-intryck kan individen exempelvis göra anspråk på att vara en viss ”typ” av person och/eller dölja sina ”sämre” sidor. Uppvisandet, eller om man så önskar iscensättandet, av ett föredraget jag beskrivs i sin tur som ett slags ”performance” (framträdande). Ett framträdande definieras av Goffman som ”den samlade aktiviteten hos en viss deltagare vid ett givet tillfälle som tjänar till att på ett eller annat sätt påverka någon av de andra deltagarna” (s. 23). Poängen med citatet är inte att antyda att identiteter är icke-autentiska, utan att de är situationsbundna och skapas i ett socialt samspel. Individens intrycksstyrning är ett centralt element i det som Riessman (2008) benämner performativ narrativ analys. I den kommande analysen utgår jag från ett performativt synsätt, vilket innebär att jag betraktar deltagarnas berättelser som uttryck för narrativt identitetsarbete – med andra ord som ett medel för självpresentation.

Självpresentationer

Som nämnts ovan ses berättande som en språkhandling (ett slags framträdande) genom vilken vi förmedlar och förhandlar fram olika narrativa identiteter. Med en performativ syn på berättande följer en förståelse av identitet som dynamisk och mångfacetterad snarare än fast och fix (Holstein & Gubrium 2000:10; De Fina & Georgakopoulou 2012:156f; jfr. Berger & Luckmann 1967:79). För att ett identitetsframträdande ska framstå som trovärdigt krävs det att det utformas på ett visst sätt. Mer konkret behöver berättaren anpassa sin berättelse efter den aktuella berättarkontexten. Hit hör dels den direkta omgivningen (publiken), dels den bredare samhällskontexten

(det sociokulturella sammanhanget). Tillsammans speglar dessa olika värderingar och förväntningar som påverkar hur berättaren uppfattas och därmed också hur berättelsen förstås. Därför förhåller vi oss också, som berättare, till dessa bakgrundsförväntningar (Scott & Lyman 1968) – eller som Richard Buttny (1993:7) kallar dem ”folkliga logiker”. För att studera hur deltagarnas självpresentationer växer fram i ett samspel mellan individuella erfarenheter och kulturella förväntningar använder jag mig av följande analytiska verktyg: positioneringsanalys (kapitel 5), redovisande förklaringar (kapitel 6), symboliska gränsdragningar (kapitel 7) och vändpunkter (kapitel 8). De analytiska begreppen presenteras mer ingående i respektive kapitel.

En narrativ verktygslåda

I det här avsnittet redogör jag för de begrepp och teoretiska resonemang som jag använder i analysen av deltagarnas berättelser om brott, vad som berättas och hur det berättas. De narrativa element som presenteras inledningsvis rör främst berättelsens innehåll, medan de språkliga och grammatiska resurser som beskrivs därefter bistått mig i tolkningen av berättelsens språkliga struktur och uppbyggnad. Tilläggas kan att denna uppdelning främst bör förstås som teoretisk, eftersom berättelsens innehåll och form, i praktiken, sällan går att skilja åt.

Berättelsens innehåll

Även om berättelser uppträder olika i tid och rum finns det vissa element som, för att låna Lars-Christer Hydéns (1997:20) ord, ”gör en berättelse just till en berättelse”. En berättelse, muntlig eller skriftlig, handlar om någonting som författaren vill berätta om för någon. Ofta handlar det om händelser i det förflutna (exempelvis ett inbrott) som inbegriper en eller flera karaktärer. I centrum står vanligen hjälten, det vill säga berättelsens protagonist, som ställs inför olika utmaningar. Protagonistens motpol är antagonisten, skurken, i deltagarnas fall exempelvis polisen, som står i vägen för deras ambitioner, mål och/eller uppdrag. Därutöver förekommer många gånger mer perifera (bi)karaktärer, såsom partners och/eller vänner, vilka kan bidra till gestaltningen av andra karaktärer genom att belysa deras styrkor/svagheter. Tillsammans förkroppsligar berättelsens karaktärer dramat genom att, vid viss tid och på en viss plats, agera, reagera och interagera med varandra (Prince 2003:5, 12–13, 64, 78; Presser & Sandberg 2017:91).

Förutom karaktärer är en berättelse även uppbyggd kring ett antal mer eller mindre dramatiska händelser som, i den ordning de presenteras, bildar berättelsens intrig, det vill säga handling (Prince 2003:73). Intrigen i en berättelse (av narratologer kallad "the plot") består dels av händelser som protagonisten själv utför och kan påverka (t.ex. ett rån), dels av händelser som är bortom dennes kontroll (t.ex. en snedtändning). Vissa händelser tillskrivs emellertid en större betydelse än andra. Inom berättelseforskningen benämns de ofta som biografiska brott, eller som de också kallas, vändpunkter. En vändpunkt beskrivs vanligen som ett avgörande ögonblick som leder till att berättelsens handling tar en ny och oväntad riktning. I den klassiska dramaturgiska modellen för en spännande berättelse utgör vändpunkter ett stående inslag som förutom att skapa spänning, driver konflikten framåt mot sin upplösning (Johansson 2005:318–331). Upplösningen – det vill säga slutet på en berättelse – kan se väldigt olika ut men kännetecknas enligt Labov och Waletzky (1997) av att den besvarar den centrala frågan: Hur gick det?

Berättelsens form

Innehållet i en berättelse förmedlas med hjälp av olika språkliga resurser som används för att ge mening åt det som berättas (Riessman 2001). Hur en händelse beskrivs, exempelvis genom olika ordval och tempus, får betydelse för hur den förstås. Exempelvis kan ordval, såsom "bråk" eller "misshandel", förstärka eller tona ned allvaret i en våldssituation medan tempusbyten (till historiskt presens) kan signalera spänning och skapa dramatik (Hydén 2008a; Schiffrin 1981). Därutöver kan diskursiva sambandsmarkörer, såsom "och", "sen", "så" och "men", användas för att länka ihop olika innehållsmässiga delar och därigenom skapa en sammanhållen framställning (Schiffrin 1987). Listan över språkliga resurser kan göras lång, men för att inte gå vilse i den lingvistiska skogen har jag valt att fokusera på tre för avhandlingen relevanta tekniker: pronomenväl, extremfallsformuleringar och direkt/indirekt anföring.

Medan de analytiska verktyg som beskrivits ovan (positioneringsanalys, redovisande förklaringar, symboliska gränsdragningar och vändpunkter) har hjälpt mig att tolka vad berättaren gör med sina framställningar, har de språkliga tekniker som presenteras i det följande bistått mig i att urskilja hur detta görs – på en mer diskursiv nivå. De är sålunda inte knutna till ett specifikt kapitel utan används genomgående i analysen.

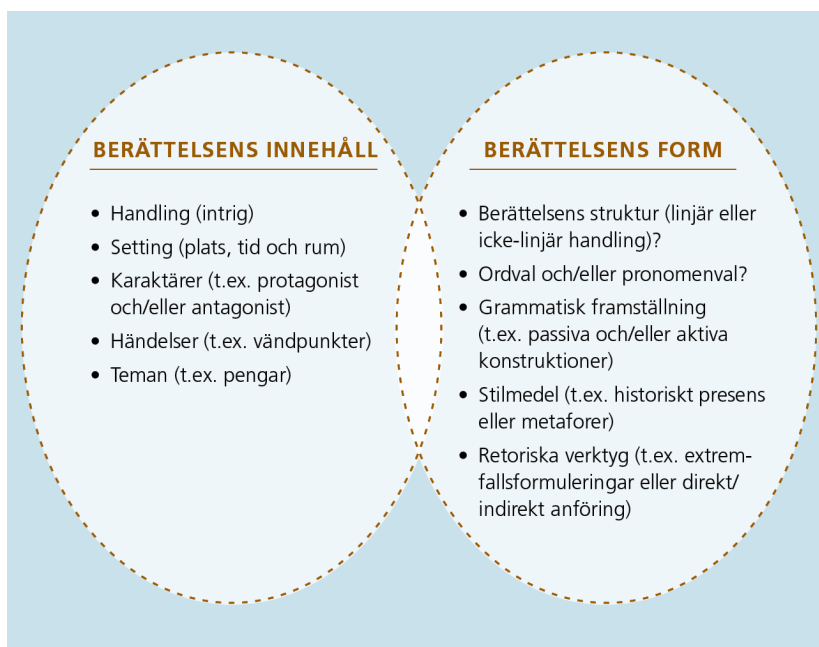
Pronomenväl. Genom val av olika personliga pronomen kan berättaren inta olika subjektspositioner i förhållande till det som berättas. Enklare uttryckt kan berättaren använda sig av pronomina jag-vi-de eller dom för att positionera sig

själv och andra i förhållande till det inträffande. I en intressant narrativ analys av intagnas berättelser visar Patricia O'Connor (2000) att dessa många gånger använde sig av "you" istället för "I" för att distansera sig från sitt kriminella handlande samtidigt som de utmålade den egna upplevelsen och/eller känslan som universell ("man måste göra något för att överleva"). Svenskans motsvarighet till "you", pronomenet "man", används lika många gånger i en vidare bemärkelse. Det kan exempelvis syfta tillbaka på talaren själv, användas för att hänvisa till en specifik eller ospecifik grupp och/eller för att referera till människor i allmänhet (Skärlund 2017).

Extremfallsformuleringar. En extremfallsformulering kan beskrivas som ett retoriskt verktyg som syftar till att ifrågasätta, göra trovärdig eller försvara den egna ståndpunkten (Pomerantz 1986). Utmärkande för sådana formuleringar är att de innehåller ett semantiskt extremt uttryck (såsom "aldrig", "alltid", "ingen"), vars primära funktion är att övertyga lyssnaren om riktigheten i det egna uttalandet. Det kan exempelvis handla om att understödja en moralisk poäng "jag har *alltid* varit si eller så" eller öka trovärdigheten i ett påstående genom att peka på sakfrågans kontinuitet och/eller varaktighet: "ungdomar har *alltid* hittat på hyss".

Indirekt och direkt anföring. Anföring ("reported speech") syftar på vad någon sagt eller tänkt och delas vanligen upp i två typer: direkt anföring (ordagrann återgivning) och indirekt anföring (återgivet med författarens egna ord). Båda typerna av anföring används i skriftliga såväl som muntliga sammanhang för att göra berättelsen mer levande och intressant. Förutom att ge färg åt det som berättas bidrar direkt och indirekt anföring även till att ge de återberättade en viss trovärdighet, som Amy Shuman (2012:136–137) uttrycker det: "Reported speech makes the claim that the words quoted were uttered in another context, and replaying that context grants authority as well as import to the current replay" (s. 136–137).

För att tydliggöra hur dessa narrativa element hänger samman presenteras i figur 1 en översikt av de analytiska verktyg som används i avhandlingen. Figuren illustrerar hur berättelsens innehåll samspelar med dess språkliga och diskursiva form och hur dessa dimensioner delvis överlappar.



Figur 1. En narrativ verktygslåda

Utöver de verktyg som presenteras ovan har jag även använt mig av tidigare nämnda analytiska begrepp: positioneringsanalys, redovisande förklaringar, symboliska gränsdragningar och vändpunkter. Begreppen härrör alla från en liknande mikrosociologisk tradition, där fokus ligger på hur mening förmedlas och förhandlas fram genom språket. Samtliga verktyg kan dessutom sägas ligga i skärningspunkten mellan innehåll och form.

Berättelser på olika nivåer

En berättelses innehåll och form varierar beroende på när, var, hur och varför den berättas. Ett sätt att klassificera olika berättelser är med hjälp av det litterära begreppet genre (Smith 2019). Ett annat är att kategorisera dem efter berättelsenivå (Squire m.fl. 2013). I det följande skiljer jag mellan tre sådana nivåer: personliga berättelser, kollektiva berättelser och masternarrativ. De olika nivåerna bör inte förstås som separata stadier, utan snarare som delar av ett tätt sammanvävt grenverk. Med andra ord ses varje berättelse som beroende och formad av andra berättelser, en idé som inom narrativ teori går under namnet intertextualitet (Gubrium & Holstein 2009:74–92).

Personliga berättelser handlar vanligen om berättarens egna erfarenheter och upplevelser. De berättas oftast i "jag"-form och är nära förbundna med berättarens förståelse av sig själv och andra (Somers 1994). De förekommer både i mer omfattande form, som livsberättelser, och i mer koncentrerad form; fokus ligger då i allmänhet på en eller några aspekter av en människas liv snarare än hela dennes livshistoria. Exempelvis har Catherine Kohler Riessman (1990a; 1990b; 2000) studerat hur människor ger mening åt "disruptive life events" (oväntade livshändelser), såsom skilsmässa, kronisk sjukdom och infertilitet. Forskningsintervjuer där studiedeltagarna, såsom i mitt fall, intervjuas på grund av sina erfarenheter av att ha begått brott, kan även inordnas i denna kategori.

De *kollektiva berättelserna* kännetecknas av att de är kopplade till en viss social och/eller institutionell kontext. Det kan exempelvis vara institutioners eller organisationers berättelser om sig själva – dess mål, värderingar och uppdrag. I en studie av danska alkoholisters livshistorier belyser Margaretha Järvinen (2000; 2001; 2002) hur deras berättelser "stöps om" efter det institutionella sammanhanget – de behandlings- och omsorgsinstitutioner som missbrukarna varit i kontakt med. Till de kollektiva berättelserna hör även medlemmars berättelser om vad det innebär att vara del av en social gemenskap. Ett annat exempel är Ken Plummers (1995) klassiska studie av hur berättelser om sexualitet (t.ex. om aids) gav individer med liknande erfarenheter möjlighet att identifiera sig med ett tydligt "vi" – en homosexuell gemenskap. Med tanke på att deltagarna i min studie kommer från olika organisatoriska kontexter, finner jag det intressant att undersöka om och i så fall hur deltagarna ger form åt ett kollektivt "vi" genom att positionera sig som tillhörande en viss social gemenskap.

Kulturella berättelser benämns i olika sammanhang "meta-narrativ" (Somers 1994), "masternarrativ" (Bamberg & Andrews 2004) och/eller "formula stories" (Loseke 2007). Gemensamt för dessa övergripande berättelser är att de har en sorts "cultural resonance" (ungefär kulturell igenkännbarhet (Loseke 2007:666). Deras igenkännbarhet bygger oavsett sammanhang – politiskt, populärkulturellt eller privat – på att de handlar om "typical actors engaging in typical behaviors within typical plots leading to expectable moral evaluations" (Loseke 2007:664). De följer med andra ord ett väletablerat skript vilket gör att de, för de flesta av oss, framstår som trovärdiga och igenkännbara. Som sådana speglar de inte bara kulturella föreställningar om hur världen ser ut utan även hur den bör fungera. Av den anledningen betraktar jag, som nämnts tidigare, framförallt masternarrativ som narrativ resurs, med vars hjälp deltagarna kan ge tyngd och trovärdighet åt den egna berättelsen.

3. Metod och material

Avhandlingens empiriska material består av 20 intervjuer med unga vuxna som begått brott. Intervjuerna utfördes i tre etapper under hösten 2019, våren 2020 och hösten 2020. I det här kapitlet redogör jag för hur jag gick till väga vid insamling av materialet (rekrytering, urval och genomförande av intervjuerna). Därefter följer en schematisk presentation av intervjupersonerna samt analysförfarandet. Slutligen diskuteras etiska överväganden och dilemman som aktualiserats under forskningsprocessens gång.

Rekrytering och urval

Inledningsvis kartlade jag aktörer som på olika vis jobbar med ungdomar/unga vuxna som begått brott. Därefter kontaktade jag ett brett spektrum av verksamheter – allt från öppna fritidsgårdar till stängda kriminalvårdsanstalter. Efter otaliga samtal, uteblivna svar och ett intensivt ”jagande” fick jag kontakt med två ”gatekeepers” (Jensen 2008), en hos KRAMI – som är ett samarbete mellan Arbetsförmedlingen, Kriminalvården och kommunen – och en hos den ideella föreningen KRIS (Kriminellas Revansch i Samhället). Med deras hjälp kom jag i kontakt med drygt hälften av deltagarna (11)⁴. Resterande rekryterades från sociala insatsgrupper, SIG (3), Unga KRIS (5) samt via ”snöbollsmetoden” där en intervjuperson rekommenderade en annan (1). Totalt genomfördes 20 individuella intervjuer.

Gemensamt för de ovannämnda verksamheterna är att de syftar till att stödja personer som riskerar att hamna i kriminalitet eller som vill lämna en kriminell livsstil bakom sig. Det finns emellertid viktiga skillnader mellan dem. Krami och SIG är offentligt finansierade verksamheter (stat och kommun), medan KRIS (inklusive Unga KRIS) är en ideell förening. Krami och KRIS, som båda etablerades under 1990-talet, förutsätter i någon mån att individen själv deltar

⁴ Varav 9 var från Krami och 2 från Kris.

aktivt i verksamheten, även om rekryteringen till Krami ofta sker i samverkan med kriminalvården. SIG, som etablerades i början av 2010-talet, är däremot en mer uppsökande samverkansform där olika myndigheter initierar kontakt utifrån identifierade behov (Socialstyrelsen 2026). Trots dessa skillnader kan samtliga verksamheter i denna studie förstås som delar av ett stödjande sammanhang, då de alla syftar till att bistå individer i att lämna kriminalitet bakom sig.

Rekrytering av intervjupersoner från liknande verksamheter för med sig vissa metodologiska reflektioner. Måhända finns det en risk att rekrytering från en liknande institutionell kontext, i detta fall stödverksamheter, främjar en viss ”sorts” berättelse. Exempelvis visar Linde (2005) hur anställda från samma försäkringsbolag återberättade liknande företagsberättelser, vilka låg i linje med organisationens historia och värderingar. Genom att berätta dessa berättelser om och om igen reproducerade de anställda företagets grundideal samtidigt som de skapade gemensam självförståelse – som medarbetare i ett jordnära, lokalt och familjedrivet företag.

Mina intervjupersoner kommer, som nämnts, från olika stödverksamheter. Icke desto mindre har alla befunnit sig i en kontext där tal om att lämna en kriminell bana uppmuntras av professionella såväl som andra deltagare. Det är därför tänkbart att deltagarnas berättande till viss del påverkas av den organisatoriska kontexten. Att de skulle berätta ur en position som ”del av en viss organisation” är emellertid inte något jag märkt av. Tänkbart är att de aktuella stödverksamheterna inte präglas av en lika stark och gemensam muntlig tradition som exempelvis Anonyma Alkoholister. Det är också möjligt att den geografiska rekryteringsspridningen bidrog till att motverka tendenser till en mer sammanhållen organisatorisk berättelse – eller i alla fall gjorde det svårare för mig att upptäcka.

Inom den aktuella målgruppen – personer med erfarenhet av att begå brott – utgick jag från ett centralt urvalskriterium, nämligen ålder. Initialt var min tanke att intervjua personer mellan 18 och 25 år, eftersom jag fann den ålderskategorin intressant med tanke på den tidigare nämnda ”age-crime”-kurvan (Rocque m.fl. 2015). Eftersom brottsaktiviteten för de flesta tenderar att avta kring 25, var min tanke att intervjupersonerna skulle befinna sig någonstans i processen mot att sluta. Under fältarbetets gång utökade jag dock den övre åldersgränsen till 30 av pragmatiska skäl såväl som tillfälligheter – exempelvis fick jag i samband med att jag genomfört en intervju en förfrågan från en annan person som också ville delta i studien men som var 30 år. Sammantaget kan alltså urvalet beskrivas som målstyrt (Bryman 2011), men även till viss del som anpassat efter tillfälligheter och tillgänglighet. Trots

justeringen av den övre åldersgränsen var merparten av deltagarna närmare 20 än 30 vid intervjutillfället (60 % var 25 år eller yngre).

Väl medveten om att informanterna jag försökt komma i kontakt med tillhör en svåråtkomlig population, en "hard-to-reach"/"hidden population" (Abrams 2010), valde jag att inte begränsa sökandet varken geografiskt eller organisatoriskt. Jag valde istället att söka vitt och brett, vilket resulterade i att jag fick tag på deltagare från Gävle i norr till Malmö i syd. Som urvalsstrategi strävade jag också efter variation (jfr. Ryen 2004:78–81), varför jag valde att inte begränsa mitt urval till en specifik brottstyp. Jag försökte alltså inte hitta personer som ägnat sig åt en särskild typ av brottslighet utan eftersökte snarare heterogenitet i betydelsen en mångfald av perspektiv. En annan dimension där variation eftersöktes var kön. Den könsmässiga obalansen, 16 män och 4 kvinnor, vittnar om att jag inte lyckats i detta avseende. Svårigheten att rekrytera kvinnliga deltagare kan förutom tillfälligheter ha att göra med det faktum att kvinnor begår färre brott än män (Bäckman m.fl. 2018:67). Andra faktorer som kan ha försvårat rekryteringen av kvinnor med erfarenheter av att begå brott är att de i regel begår mindre allvarliga brott, inte alltid söker hjälp eller överhuvudtaget kommer till myndigheters kännedom (jfr. Sommers m.fl. 1994). Påpekas bör emellertid att min strävan efter variation inte ska tolkas som ett försök att uppnå någon form av statistisk generaliserbarhet. I en kvalitativ studie av detta slag handlar variation snarare om att "täcka in" så många perspektiv och erfarenheter av brott som möjligt inom urvalsgruppen. Av den anledningen handlar frågan om "mättnad", det vill säga materialets "tillräcklighet", främst om intervjuernas innehåll snarare än deras antal (Ryen 2004:84f). Efter att ha genomfört 15 intervjuer kunde jag urskilja mönster och återkommande teman i materialet. Trots att varje intervju är unik blev nya upptäckter alltmer sällsynta, vilket jag såg som ett tecken på att jag var på väg att nå den så kallade "mättnadspunkten" (Kvale & Brinkmann 2014:156; Neuman 2014:186ff). Samtidigt ville jag inte riskera att gå miste om möjliga perspektiv och ansåg att 20 intervjuer motsvarade en hanterbar mängd material, varför jag genomförde de sista 5 intervjuerna utifrån logiken "hellre [...] för många än för få" (Seidman citerad i Ryen 2004:87). Jag märkte emellertid att trenden bestod – bekanta teman återkom och jag blev alltmer sällan överraskad. Därför valde jag att avsluta materialinsamlingen vid 20 intervjuer.

Genomförande av intervjuerna

När jag i uppstartsfasen ringde till de olika frivillighetverksamheterna berättade jag att jag skulle skriva en avhandling, som handlade om unga och brott, och frågade om de hade någon deltagare hos sig som de trodde skulle vara intresserad av att delta i studien. Efter att kontakt förmedlats, antingen via de professionella som är knutna till de olika verksamheterna eller direkt via den berörda ungdomen, bestämdes en tid för personligt möte. En intervju ägde rum i ett grupprum på Lunds universitetscampus i Helsingborg medan övriga genomfördes hos den aktuella stödverksamheten: i ett konferensrum, besöksrum eller dylikt. Tre intervjuer skedde, på grund av de begränsningar och restriktioner som infördes i samband med covid 19-pandemin, per telefon. Innan varje intervju fick deltagarna både muntlig och skriftlig information om studien. Därefter efterfrågades muntligt samtycke (läs mer under etik). Tidsmässigt tog intervjuerna mellan 50 och 90 minuter (vilket motsvarar cirka 250 utskrivna A4-sidor).⁵ Till sin karaktär beskrivs intervjuerna bäst som tematiserade samtalsintervjuer, vilket innebär att de var uppbyggda kring ett antal teman, snarare än fasta, på förhand givna frågor. Några av de teman som intervjuerna kretsade kring är erfarenhet av att begå brott, orsaker och omständigheter; påbörjad, fortsatt och avslutad brottslighet samt fördelar och nackdelar med att begå brott (se bilaga 1). Jag har dock inte mekaniskt rättat mig efter dessa teman, utan snarare försökt att lyssna till vad intervjupersonen berättar och anpassat mina (följd)frågor därefter – en flexibilitet som möjliggörs av det samtalsliknande intervjuformatet. Under intervjuens gång försökte jag uppmuntra till informalitet och förtrolighet genom att betona att det är den intervjuades perspektiv, erfarenheter och tankar som står i centrum samt att det inte finns några ”rätta” svar. Som följd av detta utvecklades interaktionen olika från intervju till intervju – i en intervju gavs ett tema stort utrymme medan ett annat endast berördes flyktigt. Därutöver uppkom nya intressanta teman, vilket ledde till att intervjuguiden modifierades under resans gång (jag återkommer till detta längre fram). Efter varje intervju skrev jag minnesanteckningar vars primära syfte var att utgöra ett stöd vid tolkning och analys av intervjuerna.

Som intervjuare inspirerades jag av Holstein och Gubriums (1995) tankar om intervjun som en samkonstruerande praktik, där intervjuare såväl som den intervjuade ses som aktiva parter. Jag tar därmed avstånd från det ideal som stipulerar att intervjuaren bör agera som en neutral och passiv

⁵ Med undantag för en intervju som enbart var 30 minuter.

kunskapsinhämtare (för en mer ingående diskussion om "the vessel-of-answers approach" se t.ex. Holstein & Gubrium 2016). Tvärtom försökte jag inta rollen som en engagerad och aktiv samtalspartner, vilket jag hoppas att mina intervjupersoner uppfattade mig som. I efterhand har jag dock, när jag lyssnat igenom intervjuerna, insett att jag ibland till och med var *för* aktiv. Med detta menar jag att jag stundtals tog till orda istället för att ge intervjupersonen tid och utrymme att vidareutveckla. Trots denna självreflektion vittnar materialets rika innehåll om att intervjuerna flöt på bra – jag hade sällan svårt att få igång samtalet eller hitta något att prata om.

Presentation av intervjupersonerna

De unga deltagarna i studien har intervjuats på grundval av sin erfarenhet av att begå brott. I tabellen nedan presenteras översiktligt intervjupersonerna med avseende på deras ålder, kön och erfarenheter av brott, men även straff. Tabellen bygger på uppgifter som deltagarna själva valt att dela med sig av under vårt samtal; de har alltså inte bekräftats mot handlingar, såsom registerutdrag eller domslut. Ibland har deltagarna själva använt juridiska termer och i andra fall har de berättat om sin brottslighet med egna ord.

Som nämnts ovan baseras studien på deltagarnas egna berättelser, vilket innebär att jag inte följt upp eller verifierat huruvida de faktiskt har upphört med brott. Detta ligger i linje med studiens syfte, som inte är att fastställa faktisk brottsfrihet, utan att undersöka ungas identitetsarbete såsom det kommer till uttryck i berättelser om kriminalitet och förändring. Fokus ligger därmed på vad deltagarna "gör" genom sitt berättande, snarare än på vad de "är" – ex-kriminella eller ej.

Tabell 1. Presentation av intervjupersonerna*

Alias	Ålder	Återberättad brottslighet	Återberättade åtgärder/påföljder
Alexandra	24	Stöld (t.ex. mat & mopeder), rån, våldsbrott (misshandel), vapeninnehav (kniv), bedrägeri, inbrott, olaga hot, droger (cannabis, amfetamin, benzo, subutex),	LJU LVM Frihetsberövad (anhållen)
Jasmina	24	Langning av alkohol	
Madde	27	Stöld, droger, undanröjande av bevis	Behandlingshem
Fiona	28	Stöld (t.ex. kläder & mopeder), inbrott, droger (b.la cannabis, amfetamin, subutex), sniffa (boffa) bensin, olaga hot, utpressning, sprängningar, vapeninnehav	LJU LVM Frihetsberövad (gripen & häktad)
Abbe	19	Stöld (b.la cyklar), häleri, droger, försäkringsbedrägeri (bränna bilar), skadegörelse, vapeninnehav (pistol inklusive skjutningar)	Frihetsberövad (fängelse)
Liam	20	Olika våldsbrott (misshandel, olaga hot, olaga tvång, människorov), droger (sält)	Frihetsberövad (fängelse) Ungdomstjänst Böter Behandlingshem
Omar	20	Droger (b.la cannabis, hasch, benzo), rån, stöld	Samhällstjänst Frihetsberövad (häktad)
Dennis	20	Cykelstölder, droger (bl.a. cannabis) misshandel, stöld (t.ex. kläder), rån, skadegörelse, försäkringsbedrägeri (bränna bilar), identitetsstöld, våldsbrott	Böter Frihetsberövad (anhållen)
Ahmed	21	Rån, droger (b.la. cannabis & hasch), inbrott, bilstölder, bedrägeri, våldsbrott (b.la misshandel)	LVM Frihetsberövad (fängelse) Böter Behandlingshem
Max	22	Stöld, inbrott, skadegörelse, droger (b.la cannabis, ecstasy, specie, amfetamin), graffiti	Behandlingshem Frihetsberövad (gripen)

Alias	Ålder	Återberättad brottslighet	Återberättade åtgärder/påföljder
Jesper	23	Stöld (mopeder och varor såsom dyrt kött, mobiler, & kläder), rån, våldsbrott, inbrott, droger (b.la. amfetamin, benzo & GHB), häleri, olovlig körning	Fotboja
Simon	23	Stöld (t.ex. mopeder), häleri, droger (b.la. cannabis, kokain, specie & ecstasy), vapeninnehav (kniv), våldsbrott	LVU (behandlingshem & familjehem)
Hakim	24	Droger (sålt)	Frihetsberövad (fängelse)
Marcus	25	Stöld (t.ex. bilar), rån droger (b.la cannabis, kokain, hasch, heroin, amfetamin, ecstasy)	LVU (behandlingshem)
Rasmus	26	Stöld av t.ex. bil och båtmotorer, inbrott, droger (Ecstasy, Kokain, Cannabis, Heroin), våldsbrott (b.la misshandel), trafikbrott (fortkörning, vårdslöshet i trafik, olovligkörning, drograttfylleri), skadegörelse	Samhällstjänst Övervakare Böter Behandling (stöd-boende)
Milo	27	Stöld, rån, olovlig körning, droger (b.la cannabis, kokain), svartarbete	Frihetsberövad (gripen)
Krille	27	Cykelstöld, skadegörelse, inbrott, droger	LVM
Fabien	28	Stöld, skadegörelse, droger (sålt)	Frihetsberövad (fängelse) Behandlingshem (internat)
Johan	28	Stöld (b.la bilar), inbrott, skadegörelse, våldsbrott (b.la misshandel), droger (marijuana), urkundsförfalskning	Frihetsberövad (fängelse) Fotboja
Philip	30	Stöld av t.ex. bilar, rån, inbrott, droger, (b.la. cannabis, hasch) misshandel, skadegörelse, graffiti	LVM LVU, samt suttit häktad Frivården Behandlingshem

* Anmärkning: Samtliga namn är fingerade.

Som framgår av tabellen utgör urvalet en heterogen grupp med varierande erfarenheter, vilket jag ser som positivt för studien. Icke desto mindre går det att i urvalet urskilja vissa generella drag. Flera av de i introduktionskapitlet beskrivna ”typiska” ungdomsbrotten finns representerade, däribland narkotikabrott, stöld och skadegörelse. Nästan alla deltagare (18 av 20) har uppgivit att de har begått någon form av narkotikabrott (brukat och/eller sålt) och i stort sett lika många (17 av 20) säger sig ha begått en eller flera stöld(er). Cirka tre fjärdedelar (14 av 20) berättar att de utsatt någon annan för våld och/eller hot och strax under hälften (8 av 20) uppger att de någon gång ägnat sig åt skadegörelse. Vad gäller behandlande insatser och/eller påföljder uppger lejonparten (14 av 20) att de varit frihetsberövade (inklusive fotboja), varav 6 varit intagna i fängelse. Därutöver nämner fler än hälften av alla deltagare (12 av 20) att de varit på någon form av ungdoms/behandlingshem (frivilligt eller under tvång). Inga beskriver sig som tillhörande ett kriminellt gäng. I den mån gäng framträder i mitt material framstår de snarare som sammansvetsade kamratgrupper bestående av nära vänner och bekanta.

Transkribering och analys

Samtliga intervjuer (20 st) har efter muntligt medgivande spelats in med diktafon och därefter transkriberats. Intervjuerna har transkriberats noggrant, dock inte i den detaljerade form som förutsätts vid konversationsanalys (se t.ex. Potter 1996:57–67). Vald detaljnivå vid utskrift gjordes med hänsyn till studiens forskningsfrågor som i sin tur styr analysnivån. Eftersom jag inte gör en strikt lingvistisk analys fann jag det inte motiverat att notera in- och utandningar eller tempoväxlingar. Däremot skrev jag ut hummanden, skratt samt markerade stakningar (se tabell 2, transkriptionsnyckel). I syfte att underlätta läsningen av de i avhandlingen utvalda citaten har jag – i en avvägning mellan läsbarhet och exakt återgivning – valt att göra mindre redigeringar i de fall där jag bedömt att dessa inte påverkat innebörden av citaten. För att öka läsvänligheten har jag även tagit bort enstaka stakningar samt lagt till kommatering och punkter.

Tabell 2. Transkriptionsnyckel*

[Mm]	Annan talares stödkommentar
[[Skratt]]	Icke-verbala signaler/gester
((I fängelse))	Utskrivarens tillägg eller kommentar
[...]	Utesluten passage
()	Ohörbart tal
(Detta eftersom)	Osäker transkribering
”Stanna där”	Recitation
Jag har <i>aldrig</i>	Betoning
Det är-så-är det	Stakning
Alltså –	Överlappande/avbrutet tal

* Valda transkriptionstecken är med mindre modifikationer hämtade från David Wästerfors (2014:70).

Materialet har analyserats med hjälp av en narrativ ansats. Redan under materialinsamlingen riktades den analytiska blicken mot berättelsernas innehåll (vad som sägs). Därefter utökades fokuset till att även omfatta ett hur, det vill säga den språkliga framställningen (hur något sägs). Under analysarbetets gång har växelspelet mellan vad (innehåll) och hur (form) lett till att tolkningar testats, rivits ned, behållits eller gjorts om. För att beskriva denna process har fyra analysfaser urskilts. De olika faserna ska inte förstås som separata stadier som följer på varandra kronologiskt utan snarare som tätt sammanbundna slingor.

Den första fasen omfattar det analysarbete som skedde parallellt med materialinsamlingen. Eftersom materialinsamlingen pågick under en längre tid (cirka ett och ett halvt år) hann jag upprepa gånger lyssna igenom och fundera kring intervjuernas innehåll. Efter min tredje intervju noterade jag att deltagarna gärna talade om vad de själva kallade ”gamla och nya skolan” som beteckningar på olika sätt att utöva kriminalitet. Eftersom det verkade vara viktigt för dem att prata om brottsutvecklingen på ett mer generellt plan valde jag att inkorporera ”gamla och nya skolan” som ett nytt tema i min intervjuguide. På så sätt påverkades det vidare fältarbetet såväl som den fortsatta analysen.

Inför den andra fasen hade jag samtidigt som materialinsamlingen avslutades påbörjat transkriberingen av intervjuerna. Dessutom hade jag fördjupat mig i litteratur om vägen in och ut (Sampson & Laub 1993; Laub & Sampson 2003). Som följd fick detta att jag i min initiala analys till viss del lät mig vägledas av teoretiska begrepp, "sensitizing concepts" (Blumer 1969:147–149). Exempelvis fungerade vändpunkter som ett sådant sensibiliserande begrepp med vars hjälp jag kunde identifiera relevanta bitar av empirin. Även om jag inte närmade mig mitt material förutsättningslöst (vilket jag förvisso ser som en praktisk omöjlighet) var jag mån om att inte "tvinga in" mitt material i på förhand bestämda mallar. Istället lät jag analysen växa fram i en rörelse mellan teori och empiri, en strategi som inom metodlitteraturen är känd som abduktion (se t.ex. Reichertz 2014; Kvale & Brinkmann 2014:239).

Under den tredje fasen fortsatte arbetet med att skapa ordning bland materialets mångtydiga och många gånger oklara inslag. Jag färdigställde transkriberingen av intervjuerna, bekantade mig med utskrifterna (cirka 250 A4-sidor) samt läste igenom mina minnesanteckningar. Allteftersom jag blev mer förtrogen med mitt material kunde jag börja sortera in det i breda deskriptiva teman, såsom "vägen in", "vägen ut", "moral" och "samhällskritik". Medan dessa teman utarbetades med hänsyn till intervjuernas innehåll kompletterades mitt fokus på "vad" successivt med ett ökat intresse för "hur", det vill säga den språkliga framställningen. I figuren nedan presenteras en översikt över de frågor som har väglett analysen av både vad och hur.



Figur 2.0 Frågor om berättelsers innehåll och form

Kombinationen och växelspelet mellan ”vad” och ”hur” – av Elliot G. Mishler (1995) kallat ”the told” och ”the telling” – har bidragit till att stärka min analytiska skärpa för olika aspekter av deltagarnas narrativa identitetsarbete. Jag har exempelvis kunnat urskilja hur innehållsmässiga komponenter (vad) ges varierande mening beroende på den språkliga formen (hur). Detta har i sin tur hjälpt mig att arbeta fram adekvata kategorier (exempelvis pengar) samt ringa in signifikanta detaljer – ett tidskrävande arbete som bestod i omsortering, bortsortering (”kill your darlings”) såväl som nya upptäckter. Trots att det emellanåt tog emot att sålla ut intervjuцитat lät jag mig lugnas av att jag behållit de mest träffsäkra citaten, det vill säga de citat som jag ansåg bäst exemplifiera materialet i sin helhet (jfr. illustrativ reducering, Rennstam & Wästerfors 2015:111ff).

I den fjärde och sista fasen ägnade jag mig åt fördjupad tolkning och presentation. Denna fas präglades av ett intensivt skrivarbete. Tids nog började jag kunna se specifika mönster i empirin och sätta ord på mina analytiska fynd. Skrivprocessen var emellertid inte linjär utan snarare iterativ – jag gick fram

och tillbaka mellan empiri och tolkning (jfr. Ryen 2004:116). Efter att ha ”zoomat in” – närläst citat, tolkat och omtolkat dessa i dialog med teorin – var det dags att ”zooma ut” i betydelsen sammanställa och presentera. Mitt fokus på ”hur” och ”vad” flöt ihop och skapade en bas utifrån vilken jag kunde närma mig frågan ”varför” (jfr. Gubrium & Holstein 1997) – i mitt fall, varför berättade deltagarna sin berättelse på just detta vis? I en narrativ studie av detta slag handlar alltså ”varför”-frågan om berättelsens funktion för den som berättar. Det var en fråga som förutsatte att jag rörde mig från det konkreta till det mer abstrakta. Till att börja med upplevde jag detta som svårt och jag var rädd för att gå alltför ”långt ifrån” empirin. Med tiden blev jag emellertid alltmer övertygad om att min empiri hade något intressant att säga om det studerade fenomenet, ungas berättelser om att sluta begå brott.

Etiska överväganden

Avhandlingsprojektet är godkänt av Etikprövningsmyndigheten (Dnr 2019-02088) och följer Vetenskapsrådets rekommendationer vad gäller informerat samtycke, konfidentialitet och nyttjande. Som tidigare nämnts efterfrågades enbart muntliga samtycken eftersom jag gjorde bedömningen att lösa papper med medverkandes namnteckningar medför större risk för deltagarna – som tillhör en sårbar grupp – än den potentiella nyttan för studien. För att ytterligare skydda deltagarnas integritet och anonymitet har samtliga tilldelats fiktiva namn (läs mer nedan). Därutöver har uppgifter som kan hänföras till enskilda individer tagits bort och/eller ändrats, exempelvis bostadsort. Uppgifter om deltagarnas ålder och kön har emellertid behållits. Det insamlade materialet har enbart använts för forskningsändamål. I det följande ska jag reflektera kring två etiska dilemman som uppkommit under forskningsprocessens gång.

Brottslighet som ett känsligt ämne

Brottslighet är ett potentiellt känsligt ämne att tala om, särskilt när det gäller ens egna brottsliga handlingar. Under mina första intervjuer kände jag en viss osäkerhet inför hur jag som intervjuare skulle hantera situationen om den blev alltför känslomässigt betungande. På något vis hade jag fått för mig att jag skulle undvika medkännande kommentarer i stil med ”jag förstår att det var jobbigt för dig” – en föreställning som troligtvis går att härleda till det tidigare nämnda idealet om den ”neutrala” intervjuaren. I början försökte jag därför stimulera deltagarnas berättande med hjälp av icke-lexikala yttranden, såsom

”hum, aha mm”. Allteftersom jag blev varm i kläderna vågade jag emellertid uttrycka mig mer empatiskt och stödjande. Man kan säga att jag intog ett medmänskligt förhållningssätt, vilket jag kände mig mer tillfreds med. Dessutom upplevde jag att ett medmänskligt förhållningssätt bidrog till att skapa ett tryggt utrymme för den som berättar. Margareta Hydén (2000), som skrivit en metodreflektion kring berättelsefokuserade intervjuer som handlar om känsliga ämnen (i hennes fall misshandel), framhåller vikten av att man som forskare både skapar utrymme och sätter gränser. Nedan följer ett exempel på hur jag i en av mina intervjuer försökte styra om samtalet eftersom jag uppfattade att intervjupersonen, Johan, blev uppgjagad och upprörd.

Johan: Jag har svårt att komma över det, man lärde sig hata genom att sitta där inne ((i fängelse)) [...] det är inte som att man sitter i fängelset och tänker: ”Ah nu ska vi förbättra våra liv”, utan det är bara vi hatar dom ((fångvaktarna)), verkligen [okej]. Och vill bara skada dom liksom, varje gång jag tänker på det så blir jag arg. Jag försöker och inte tänka på det, men så fort jag tänker på det så är det ju–

Hanna: Ja, men då ska vi ju inte prata om dom heller tycker jag inte–

Johan: Nej, nej det är lugnt för jag behöver prata–

Hanna: Det är ju onödigt, jag vill inte låta dig gå igenom något som är–

Johan: Jag behöver prata om det liksom [okej].

Hanna: Ja, okej, bara säg till, för jag vill absolut inte att du ska riva upp något som är jobbigt för dig liksom.

Som framgår av intervjusekvensen ovan avfärdade Johan mitt försök att bryta in och framhöll istället sitt behov av att berätta om sina erfarenheter från fängelset. En rimlig tolkning är att Johan – utifrån idén om tal som delvis terapeutiskt (Hydén 2000; se även, Josselson 2007) – till och med slog vakt om möjligheten att få verbalisera svåra känslor och erfarenheter. En lärdom som jag drar härav är att känslomässigt laddade konversationer inte alltid bör undvikas samt att ett ämnes känslighet inte ska tas för given utan snarare ses som beroende av den sociala situationen (jfr. Hydén 2000).

Tolkning och representation

Att skriva en avhandling som handlar om unga som begått brott utan att reproducera stereotypa föreställningar om desamma är inte helt enkelt. I den allmänna debatten för beteckningarna ”unga”, ”kriminella” och i synnerhet kombinationen ”unga kriminella” tankarna till en distinkt grupp av individer vilka förknippas med en rad negativa attribut. Som jag ser det har mitt narrativa engagemang hjälpt mig att rikta blicken mot vad deltagarna ”gör” med sina beskrivningar snarare än vilka de ”är”. Sociodemografiska faktorer, såsom, kön, klass och etnicitet, förekommer visserligen i deltagarnas berättelser, men som del av ett ”görande” snarare än statistiskt ”varande”.

För att undvika att förstärka stereotypa bilder av ”den unga kriminella” som tillhörande en viss grupp och/eller etnicitet tilldelade jag, initialt, deltagarna slumpmässigt valda svenskklingande namn. Under tolkningsarbetets gång insåg jag emellertid att de namn jag gett intervjupersonerna inte alltid, på bästa vis, speglade innehållet i deras berättelser. Det hände exempelvis att några få deltagare fäste stor vikt vid sociodemografiska faktorer, såsom etniskt ursprung. Dessa utsagor fick mig att reflektera över min roll som aktiv uttolkare. Att välja ut fingerade namn är en känslig aktivitet (Deakin-Smith m.fl. 2025). De namn som jag väljer att ge mina intervjupersoner kan få betydelse för hur deras berättelse förstås. Exempelvis associeras namn, såsom Philip, Fredrik och Daniel, med svenskhet, medan namn, såsom Mohamed, Mehmet och Ahmed, förknippas med utlandsfödda. För att i största möjliga mån hitta en balans mellan namn och innehåll (man skulle även kunna säga representation och tolkning) valde jag ett fiktivt icke-svenskklingande namn i de fall deltagarna själva gjorde en poäng av etniskt ursprung och i övriga fall tilldelades de andra fiktiva namn (svenskklingande såväl som icke-svenskklingande namn). Dessa överväganden kring tilldelning av fingerade namn visar på hur frågor om representation hänger samman med frågor om tolkningsföreträde och makt – eller som Anna De Fina och Alexandra Georgakopoulou (2012:146) uttrycker: ”Whose story?”.

4. Tre berättelser om att lämna ett liv med kriminalitet

Syftet med kapitlet är att ge en bild av mitt material och dess variationsrikedom. Eftersom kapitel 5–8 bygger på en tematisk narrativ analys – där kortare citat ökar risken för fragmentering – vill jag här ge några intervjupersoner större utrymme att förmedla sina sammantagna berättelser. Jag har valt ut tre berättelser från intervjupersoner med varierande bakgrund. Den första berättelsen kommer från en kille som är uppvuxen i Sverige i en kriminell miljö. Den andra från en tjej som både upplevt våld i hemmet och brukat våld mot andra och i den sista berättelsen får vi träffa en kille som kom till Sverige som ensamkommande flykting och därefter började att begå brott. Samtliga intervjuer spelades in på band och skrevs ut i sin helhet.

Redogörelserna är uppbyggda kring tre delar – en början, ett ”mitt-parti” och ett slut. För att identifiera de olika delarna har jag bland annat letat efter potentiella motiv och vändpunkter för att inleda respektive avsluta ett liv med kriminalitet. Jag har även systematiskt sökt efter utvärderande satser, det Labov (1972) kallar ”coda”, samt meningsskapande enheter där berättaren reflekterar kring tidigare erfarenheter.

Trots att de utvalda berättelserna skiljer sig åt både vad gäller innehåll och form har de en sak gemensamt – de handlar om inträdet och utträdet ur kriminalitet. De kan därför ses som utvecklingsberättelser som på olika sätt relaterar till forandet av ett förändrat narrativt jag. Den första berättelsen behandlar teman såsom en icke-fungerande skolgång, pengar och missbruk. I den andra berättelsen är ”en trasig uppväxt”, missbruk och våld tre framträdande teman och i tredje och sista berättelsen är krig och flykt övergripande teman.

Berättelserna återges med längre intervjupassager och ska ses som ”fallbeskrivningar”. Eftersom risken för identifiering ökar ju längre berättelseutdrag som presenteras, har jag valt att ta bort vad jag uppfattar som personliga uttryckssätt och dialektala ord. Jag har även med hänsyn till

utdragens längd valt att sammanfatta vissa delar inom hakparentes, om de är delar av en längre utsaga, eller som brödtext om de ersätter en större del av intervjun.

Simon: från bråkstake via börda till förebild

Den första berättelsen kommer från en kille som jag kallar ”Simon”. Han är vid intervjutillfället 23 år gammal och har erfarenhet av diverse brott – allt från ringa stöld, narkotikabrott och häleri till grövre våldsbrott. Simon har inte suttit i fängelse men varit föremål för en rad sociala insatser. Han har i olika omgångar varit placerad på både behandlingsinstitution och i familjehem efter flera LVU- och SoL-beslut. Samtalet mellan oss, som återges i det följande, pågick i mer än en timme. Det första ämnet som Simon uppehåller sig vid är sina svårigheter i skolan.

Simon: Jag var väldigt rastlös i skolan, och jag drog mig väldigt ofta till dom personerna som också var det, och dom som var det i skolan tog ofta droger [mm], dom rökte gräs [mm] och då blev det att jag också gjorde det, till slut [mm]. Och för mig var det helt underbart för helt plötsligt kunde jag lugna ner mig i skolan [mm]. Så jag började att röka gräs, mycket. Ja, och sen var jag lite bråkig i skolan också, slogs en del med–

Hanna: Var det i högstadiet då man började komma i kontakt med–

Simon: Aa, jag tror det var, jag gick i sexan, sexan-sjuan där, så det var då jag började med att röka och bli lite mer bråkig av mig. Sen har jag alltid varit, ja ett dampbarn eller vad man ska säga, fick–

Hanna: Rastlös eller?

Simon: Ja, jag blev utslängd från mina lektioner ända sedan jag gick i tvåan [okej], fick sitta utanför lektionerna bara för att jag inte kunde; erhm, jag fick så mycket känslor så det blev skrik och gap och jag slogs med alla som kollade på mig [mhm]. Så jag fick inte vara med på lektionerna så ofta, fick vara ute i hallarna [mm] och bara vänta tills jag blev lugn [okej]. Och sen så fick jag ju gå till kuratorn för att jag, ah mådde inte så bra i mig [nej]. Jag visste att det är något som är fel, för att av alla här, så var det bara jag som

betedde mig såhär [mm]. Så fick jag kontakt med soc och då började dom sätta mig på olika program, typ att jag skulle ut och rida, jag skulle gå på läger för att komma ifrån [okej]. För att min mamma skulle också få en paus från mig för att hon och jag bråkade väldigt mycket.

Simon talar om lägret som han tyckte var bra, men där kom han också i kontakt med äldre ungdomar som rökte hasch.

Simon: Men ja, så till slut fick jag inte vara med på lägren, för jag började röka hasch nere i smyg där [...]. Ja, så dom flyttade mig till en särskola [aa], ah för mindre elever, för folk som var lite som mig, eller folk som hade adhd och så vidare, men jag hade inte en diagnos–

Hanna: Var det soc som gjorde det också?

Simon: Ja, soc och skolan var det [...] Så dom flyttade mig dit, och där gick det ju jävligt bra, för jag hade en grym lärare som var väldigt förstående när det gällde hur vi alla var [ah vad bra]. Men nu har dom dock lagt ner den skolan i år, eller inte i år utan dom har lagt ner den–

Hanna: Men det var bra för dig när du flyttade dit, det blev liksom bättre för dig?

Simon: Ja, alltså själva skolgången blev ju bättre [ja], men jag höll ju fortfarande på med samma saker. Jag rökte ju fortfarande och så vidare [mm]. Men dom tog ju pisseprov på mig ganska regelbundet [aa] och jag var ju ofta positiv och till slut så fick jag bara ett samtal av soc att ”antingen så lämnar du in dig så åker du in på ett öppet HVB, eller så kommer vi efterlysa dig, så åker du in på låst institution”. Och då var jag 13 tror jag, 13 eller 14 [okej]. Och då sa jag till dom bara ”du kan dra åt helvete” och två dagar efter så kom polisen och hämta mig [okej mm], och då hamnade jag på ett ungdomshem.

När man läser igenom detta intervjuutdrag står det klart att det finns en intrig (handling) som i kronologisk ordning rör sig framåt genom tiden – från Simons första kontakt med cannabis till att han blev placerad på ungdomshem. I

centrum för händelseutvecklingen – som följer ett tydligt dramaturgiskt mönster där problemen hopar sig allteftersom – står Simon, berättelsens protagonist. Andra karaktärer som figurerar i berättelsen är andra ungdomar, mamman som är i behov av avlastning, kuratorn som pratar med Simon, den förstående läraren samt socialtjänsten och polisen. Som framgår av transkriptionen är jag aktiv och engagerad under intervjun. Jag ställer följdfrågor för att visa intresse och uppmuntrar med hjälp av icke-lexikala yttranden, såsom aha, aa, mm, Simon till att fortsätta. I den förflutna värld som Simon gestaltar genom sitt berättande fångades jag av hans sätt att tala om hur han – trots att skolan blev ”bättre” och läget var ”bra” – fortsatte med sitt destruktiva beteende (att ta droger). Utan att explicit förebrå vare sig själv eller samhället beskriver han hur hans narkotikabruk så småningom ledde till att han tillbringade sin första tid som tonåring på ungdomshem.

Denna Simons första placering på ungdomshem kan ses som en viktig milstolpe i hans fortsatta berättelse, som handlar om hur han åkte in och ut från olika behandlings- och ungdomshem i takt med att han begick allt grövre brott och tog tyngre och tyngre droger. Ungefär två tredjedelar in i vårt samtal berättar Simon att han i samband med att han tog den syntetiskt framställda drogen spice fick en ”snedtändning” som ledde till att han fick ett epilepsianfall och slog i bakhuvudet. Så här kommenterar han händelsen.

Simon: Så att där, efter det ((snedtändningen)), blev jag så bara ”okej jag kan bli skadad” [mm], ”det här kan faktiskt ta död på mig” [mm]. Så då började jag bestämma mig för att jag kanske ska lägga av med just det här spice.

Från denna punkt i Simons berättelse ges droger en mindre framträdande roll och pengar beskrivs istället som den drivande motorn – ”jag blev kåt i pengar”. Han berättar att han började sälja droger för att tjäna som han själv kallar det ”enkla pengar”. På toppen av sin kriminella karriär säger Simon att han hade både status och respekt samt hade byggt upp ett brett kontaktnät. Han kunde äta ute på restaurang varje dag, köpa dyra kläder och åka taxi varhelst han ville. Så småningom växer emellertid även en annan bild fram. Simon beskriver det som att baksidorna med en kriminell livsstil allteftersom blev mer och mer påtagliga. Han skaffade sig fiender, blev paranoid och gick till slut runt i skottsäker väst. I samband med att han redogör för den stress och press som han upplevde som kriminell berättar han att han skadade sig själv:

Simon: Jag tappade det och slet upp min arm så – ja, jag har ett fint ärr här ((visar upp sin arm)). Det blev för mycket stress, så jag bara

slet upp min arm. Men jag ville egentligen inte ens dö, utan jag gjorde det bara för jag visste inte vart jag skulle ta vägen [nej jobbigt]. Så jag bara rev upp armen mm och nej, sen så [...] Till slut var det inte värt det, det som jag höll på med. För att hälsan, alltså, det var så att till slut så märkte jag det att hälsan går före alla pengar [mm].

I det ovanstående förklarar Simon orsakerna till att han slutade att begå brott – hans psykiska ohälsa. Utdraget som markerar ett brott i den pågående intrigen innehåller ett tydligt utvärderande element – ”till slut så märkte jag det att hälsan går före alla pengar” (jfr. "coda", Labov 1972). Det kan därför förstås i termer av en ”första” vändpunkt, det vill säga en händelse som lett till en betydande förändring i Simons liv. Lägg märke till att jag som intervjuare är mer passiv än jag var i föregående utdrag. Kanske känner jag att spänningen ligger i luften? Eller tänker jag på äret på Simons arm?

Förutom detta självmordsförsök, eller självskadebeteende, innehåller Simons berättelse även andra kritiska händelser som jag menar skulle kunna betraktas som potentiella vändpunkter, men som av Simon snarare framställs som misslyckade försök till att sluta begå brott. Exempelvis berättar han att han flera gånger försökte ”stila till sig” (i betydelsen sköta sig) i samband med att han kom till en ”fosterfamilj”, hamnade på låst avdelning (på en SiS-institution) och återfick kontakten med sin pappa. Tillsammans bildar dessa händelser en dramaturgisk spänningskurva, som bygger upp för vad jag uppfattar som berättelsens ”huvudvändpunkt” som inträffar i samband med att Simon hyr sin brors lägenhet i andra hand.

Hanna: Hur kom du hit eller så, hur? ((syftar på den aktuella hjälpverksamheten))

Simon: Det var efter den husrannsakan, och jag fick sån ångest på grund av att de är min brors lägenhet och dom förstörde hans dörr och jag tänkte ”han kommer att bli vräkt!”. Jag kan stå för det jag gör, jag kan ta smällen och åka in och så vidare, men jag kan inte ta att min bror gör det. Det är inte hans fel, han är inte inblandad i detta. Han har också hållit på med kriminalitet och suttit inne mycket – det är samma sak med farsan – så att dom var väldigt förstående med varför jag gjorde som jag gjorde [mm]. Dom var okej med det, men dom sa liksom ”fan det är ändå inte okej!”. Nej så jag flyttade därifrån och kom till min mammas soffas. Käkade

tabletter varje dag [...], det var alkohol varje dag [mhm] och jag rökte gräs varje dag och så ah.

Hanna: Men då ville du liksom ta lite avstånd? Du ville lugna ner och komma bort ifrån det?

Simon: Amen jag kände mig som en börda helt plötsligt, för helt plötsligt så la jag av med allting – efter den husrannsakan – så jag bara ”nej, jag kan inte låta folk straffas på grund av det jag gör [nej] för jag kan ta smällen, men jag tänker inte låta dom ta smällen åt mig”. Så när jag var hemma hos min mamma så sa jag till soc till slut: ”Ni får hjälpa mig, jag lägger ner allt, bara ni hjälper mig. Ni måste fixa ett ställe som jag kan bo på.”

Simon berättar att socialen erbjöd honom ett tillfälligt boende för vuxna med missbruksproblematik, men att han vägrade eftersom han inte såg sig själv som en ”pundare”. Därefter beskriver han hur han på inrådan av sin pappa sökte sig till den aktuella hjälpverksamheten.

Simon: Och då gick jag hit ((till den aktuella hjälpverksamheten)). Jag berättade min situation och sa: ”Jag har hamnat hos min mamma, jag kăkar hab varje dag, benzo, jag rökter varje dag, drar kola nästan varje dag och dricker nästan varje dag.” Men, jag bara: ”Men jag är redo att lägga ner skiten nu för att jag känner mig bara som en börda.” Men då sa dom: ”Amen, blir du ren och soc hjälper dig – går med på insatser för att hjälpa dig, betala liksom hyra, tillsynen, drogtester och så – så hjälper vi dig.” Och då blev jag svinglad och sa: ”Aa, absolut jag lägger av idag” [...] så jag packade och flyttade in där i huset som dom har och efter en vecka så var jag ren.

I passagen ovan – som växer fram som ett svar på min inledande fråga hur han kommit till den verksamhet där vi befann oss – för Simon sakta men säkert berättelsen framåt i tiden, mot nuet. Händelser i det förflutna fogas samman i en dramatisk framställning full av känslor och engagemang. Genom att tala om ”den husrannsakan” i bestämd form ges den karaktären av en vändpunkt – en viktig händelse som bidrar till att ge berättelsen en ny riktning (på väg mot nuet). Simons reflektion över hur hans handlingar påverkar anhöriga (hans bror) är färgad av både skuld och självförebåelser – ”jag kan stå för det jag gör, jag kan ta smällen och åka in och så vidare, men jag kan inte ta att min

bror gör det”. Den reflektionen leder över till nästa scen, där han befinner sig på sin mammas soffa. Det är en destruktiv period präglad av missbruk, nedgång och insikt. En alltmer framträdande känsla är hopplöshet och med bottennoteringen ”jag känner mig bara som en börda” markerar Simon att han inte längre kan fortsätta på samma väg. Samtidigt som ett kapitel stängs öppnas dörrarna till ett nytt. I hoppfull anda berättar han om socialtjänstens erbjudande och sitt eget beslut att på sin fars förslag söka hjälp hos den aktuella stödverksamhetsenheten (där han befann sig vid tidpunkten för intervjun). Hoppet övergår i lättnad och glädje när Simon får veta att han kan få en bostad via denna verksamhet och att socialtjänsten går med på att bekosta stödinsatser (hyra, tillsyn och drogtest) – ”och då blev jag svinglad”. Efter bara en vecka hos stödverksamheten framstår hans förändring som fullbordad – ”så jag packade och flyttade in där i huset som dom har och efter en vecka så var jag ren”. Simon har inte bara gått från att vara inneboende till att skaffa eget boende, men även från att vara missbrukare till att bli ”ren”. Trots att denna framstegsskildring mycket väl kunnat avrunda vårt samtal, väljer han att istället dela med sig av hur hans liv ser ut idag.

Simon: Nu mår jag väldigt mycket bättre. Jag har börjat få andra prioriteringar i livet [mm skönt] [...] jag har gått upp i vikt och fått bra kontakt med min familj [mm] och jag mår mycket bättre i mig [...] Men som sagt alla mina vänner håller fortfarande på och jag är där med dom nästan varje dag. Jag lever fortfarande den vardagen. Jag är ute på krogarna fast jag dricker inte, jag umgås med alla vännerna men det är för att visa att det finns en bättre väg. Det går att komma ifrån den jävla stressen och den skiten.

Ovanstående utdrag kan liknas vid en upplösning där Simon återför oss till nuet. Vi får veta hur Simons berättelse ”slutar” samt hur hans identitet förskjutits över tid. Den förändring som beskrivs är organiserad runt Simons förbättrade relation till sig själv och andra (exempelvis sin familj). Från att ha varit en ”börda” för sin omgivning framställer Simon, i det ovanstående, sig själv som en ”wounded healer” (Maruna 2001), det vill säga som någon som gått igenom något svårt men kommit ut på andra sidan och nu är redo att hjälpa andra. På så sätt görs en negativ erfarenhet av kriminalitet och droger om till en tillgång. Genom att beskriva hur han försöker visa sina vänner att det finns en annan väg framställer sig Simon som fundamentalt annorlunda trots att hans vänkrets inte förändrats nämnvärt. Som en sorts laglydig ”förebild” framstår han som både ansvarstagande och i kontroll – han kan röra sig i en kriminell miljö utan att falla för sådant som han lockats av förut. Sammanfattningsvis

följer hans berättelse en klassisk struktur med en början, ett mittparti och ett slut. Intrigen är uppbyggd i kronologisk ordning där det som inträffar först föregår och bidrar till att förklara det som hände sedan. Upplösningen, som på många sätt påminner om det som vi tänker på som ett lyckligt slut, visar på Simons personliga utveckling, där han har bemästrat de utmaningar som ställts i hans väg och funnit en ny mening i att inspirera och vägleda andra.

Alexandra: från misshandel via missbruk till moderskap

Den andra berättelsen kommer från en av studiens fyra kvinnliga deltagare, ”Alexandra”. Hon är 24 år gammal och har erfarenhet av diverse vålds- och stöldbrott. Alexandra har varit placerad i familjehem samt på behandlingshem enligt LVM. Hon har inte suttit i fängelse men blivit anhållen tre gånger. När vi skulle träffas pågick den globala pandemin covid-19 för fullt. Jag valde därför – i samråd med Alexandra – att genomföra intervjun per telefon. Vårt samtal pågick i cirka en timme. Som vanligt (i majoriteten av alla fall) inleder jag intervjun med att fråga Alexandra om hennes brottsdebut.

Hanna: Kommer du ihåg första gången du begick ett brott?

Alexandra: Alltså jag tycker väl inte det var ett så grovt brott men jag började ju snatta i butiker när jag var liten, det var bara det.

Hanna: Var det godis då, eller?

Alexandra: Nej, alltså det var både godis och mat. Alltså jag är ju uppvuxen i en familj där vi levde på soc-bidrag och en pappa som hade spel- och shoppingmissbruk. Så att dom här soc-pengarna vi fick räckte ju aldrig till mat.

Alexandra berättar att hon stal mat både på egen hand och i sällskap av kompisar varefter jag ställer följande fråga:

Hanna: Hur var det, tog man mycket till sig själv också liksom?
Som man skulle ha alltså, typ du sa det var mycket mat – kunde det vara liksom prylar också som var häftiga eller typ kläder och sånt?
Eller var det mest mat?

Alexandra: Det kom ju sen, men alltså det började ju med mat och sånt när jag var typ fem–sex år. Kläder och sånt där, det kom ju senare. Det var ju efter att jag började begå våldsbrott. Jag började ju begå mycket våldsbrott ganska tidigt liksom [okej], och sen så kom ju kläderna in efter det.

Hanna: Vill du berätta lite, du sa att du begick våldsbrott, hur blev det så?

Alexandra: Jag vet inte alltså, jag var ju utsatt för mycket fysisk och psykisk misshandel i mitt hem så att den enda chansen jag hade att kunna ta ut min ilska var ju att ta ut den på andra människor [mhm]. För att jag var ju rädd för mina syskon och föräldrar. Så liksom det började med att jag hotade människor som jag mötte och du vet folk tänkte såhär: ”men hon är bara en liten mes”, men så kunde jag ha med mig kniv eller basebollträ eller någonting bara för att slå en annan människa.

Fastän jag med min inledande fråga söker locka fram berättande ger Alexandra mig först ett relativt kort svar. Hon väntar i större utsträckning än andra deltagare (se t.ex. Ahmed i nästa exempel) in mina frågor och är något mer avvaktande. En tänkbar förklaring till detta turtagningsmönster är att vårt samtal, på grund av den då rådande pandemin, skedde över telefon. Som framgår av transkriptionen finns det en tydlig samtalsstruktur mellan talare och lyssnare – jag ställer en fråga och hon ger mig ett mer eller mindre utvecklat svar. Genom denna struktur, som upprepas om och om igen, växer en berättelse fram i samspel mellan mig som intervjuare och den intervjuade. Intrigen, som härigenom är kronologiskt ordnad, byggs upp på ett sätt som belyser Alexandras bakgrund och uppväxtförhållanden. Det finns en uppenbar problemeskalering som har att göra med hur Alexandras brottslighet utvecklades över tid – från smärre normöverträdelser (små stölder av nöd) till allvarligare våldsbrott. Genom att länka samman sina stölder med brist på mat och det våld hon fick utstå i hemmet med det våld hon utövade mot andra, presenterar Alexandra en delvis ursäktande förklaring som gör det möjligt att som berättelsens protagonist inta en dubbelposition som både offer och förövare.

Denna dynamiska bild av Alexandra som både offer och förövare präglar även hennes fortsatta berättelse. Hon beskriver en tonårstid kantad av våld både i och utanför hemmet. I hemmet slog mamma henne ”med plankor och grejer” och i gengäld slog hon andra ungdomar i skolan och på fritiden. I takt med att

berättelsen fortskrider framstår hennes våldsutövande mindre som en akut överlevnadsstrategi och mer som ett medel för att hämnas och/eller uppnå status och respekt. Hon berättar att hon började umgås med äldre kriminella, ta droger och delta i våldsamma konfrontationer för att stärka sin position: ”Jag kunde, alltså vi kunde – jag och mina vänner – skratta åt hur jag slog någon.”

Återberättandet av vad hon utsatt andra människor för lämnar henne inte oberörd. Följande utdrag återspeglar vad jag uppfattar som ett känsloladdat ögonblick under intervjun.

Alexandra: Sen så fortsatte vi liksom det här med att slåss. Vi stal saker, rånade människor och sen där runt 16 år fick jag någon grej för knivar och alltså, erhm, det värsta våldet jag begått mot en annan människa det var under den tiden när jag var 16–17 år [okej]. Alltså, då utsatte jag en tjej för väldigt mycket skada och erhm – ja, det var nog det värsta jag någonsin gjort.

Hanna: Okej, fick det dig alltså, var det en händelse som fick dig att tänka till då eller? Var det något som du åkte fast för? Eller är det mer något som du tänker på idag?

Alexandra: Nej, alltså jag kan tänka på det idag liksom såhär – varför gjorde jag såhär mot henne? För att hon förtjänade inte det och hon hade inte gjort någonting för att det skulle bli så ens, för att jag skulle gå på henne. Men jag gick på henne med kniv för att jag hade fått för mig en grej, man blir ju lite sjuk när man är i ett aktivt missbruk. Man får liksom för sig saker som inte stämmer, [mhm] så aa, det var en liten sån händelse, typ.

I denna reflektion över en grov misshandel vävs informativa ”fakta” samman med antydningar om känslor. En urskiljbar känsla är skuld. Med den ifrågasättande kommentaren ”varför gjorde jag såhär mot henne?” tar Alexandra på sig både skuld och ansvar för sitt tidigare handlande. Förekomsten av icke-lexikala yttranden, såsom ”erhm”, kan tillsammans med Alexandras dämpade tonläge ses som indikationer på att hon finner händelsen jobbig och/eller svår att prata om. I mitten av citatet ställer jag en fråga som bjuder in Alexandra till att tillskriva händelsen status som en omedelbar vändpunkt. Hon väljer dock att utforma sitt svar på ett annorlunda vis, där den ångerfulla insikten, eller måhända ”lärdomen”, snarare kom efter hand än vid själva händelsen. Även om Alexandra intar ett ångerfullt förhållningssätt här-och-nu framställs droger som en förmildrande omständighet där-och-då.

Allteftersom Alexandras berättarstil återgår till att bli mindre känslös, ges missbruket en större plats i hennes berättelse. Vi får veta att hennes beroende förvärrades, vilket ledde till upprepade placeringar på olika LVM-hem. På boendena berättar hon att hon tog och sålde droger, samtidigt som hon lyckades manipulera personalen till att bli medberoende – ”jag fick ju personalen att bli väldigt medberoende till mig [...] och alltså det var en personal som var kär i mig och han började ta in droger åt mig”. Den destruktiva cykeln fortsätter, och hon berättar hur hon började lura män att betala ”för tjänster” (troligtvis sexuella) som hon aldrig utförde. Efter cirka 30 minuters samtal tar berättelsen en annan vändning.

Alexandra: Men så, vad heter det, jag tröttnade typ alltså [...] jag tröttna på ((de drogutlösta)) psykoserna. Alltså, jag var så trött, jag bara kände såhär, jag pallar inte leva det här livet något mer.

Genom att markera ett skifte i Alexandras syn på sitt beroende framställs ovanstående insikt som en ”första” vändpunkt. Den utvärderande satsen ”jag pallar inte leva det här livet något mer” signalerar att hon nått en gräns – en brytpunkt – som omdirigerar berättelsens riktning. Hon fortsätter med att berätta om svårigheterna med att bryta ett missbruk, varpå jag styr tillbaka samtalet genom att fråga mer om övergångsfasen, det vill säga vägen ut.

Hanna: Vad hjälpte dig liksom? Vad var det som hjälpte dig på vägen ut, om man säger så?

Alexandra: Ja, alltså, min systerson fick ju epilepsi och jag fick ett stort ansvar där att hjälpa till [...]. Det var det här stora ansvaret som jag fick över min systerson – för att min syster behövde ju kunna gå till jobbet, eller göra annat som hon ville – som fick mig att tänka till liksom.

Det ansvar som Alexandra fick för sin systerson framträder här som en vändpunkt som ”fick henne att tänka till”, med andra ord reflektera över sin situation. I kontrast till de drogutlösta psykoserna framstår denna andra vändpunkt snarare som en rörelse mot något än bort från något. Det är ett intryck som förstärks av att Alexandra fortsätter med att rada upp händelser, eller skeenden, som hon menar varit betydelsefulla på vägen ut. Hon berättar att hon fick ett jobberbjudande via en bekant, flyttade till en ny ort samt sattes in på avgiftning. Händelserna, som presenteras utan tydliga tidsmarkörer,

bildar ett mönster som, trots den oklara kronologin, belyser Alexandras resa mot vad hon själv kallar ”ett krimfritt liv”.

För att få veta mer om hennes resa ställer jag, i förhoppning om att få fler detaljer, en fördjupande fråga:

Hanna: Det var ingen på soc eller något som var bra eller? Kurator eller något sånt? Eller det var mest du själv som gjorde det, på vägen ut liksom?

Alexandra: Ja, exakt. Jag sökte ju mig till de här med NA (Anonyma Narkomaner) och då träffade jag min dotters pappa. Sen gick vi isär och då började hela NA gå emot mig eftersom ja, det är ju så bland missbrukare – man hittar på saker bara för att man ska se bättre ut [aa jobbigt]. Jag fick ju förlossningsdepression och då fick jag ju psykolog och kurator eller, ja, något av det. Jag fick i alla fall komma till någon att prata med och det hjälpte mycket för man kan inte bli drogfri utan att bearbeta allting som hänt. Fram tills två år sedan så kunde jag ju fortfarande kolla i andras bilar [mhm], alltså om jag kunde slå sönder rutan och sno något. Det satt så jävla hårt i mig och det var samma sak, jag hade jättesvårt att hejda mig från att inte stjäla i en affär [mhm]. Det sitter på ett sätt kvar, ibland kan jag tänka på att jag vill göra det, men jag gör det inte. För alltså nu tänker jag på att jag har så mycket att förlora, jag har ju ett barn [mm aa, jag förstår] ja.

Trots att Alexandra svarar jakande på min fråga om hon ”gjorde det mesta själv”, lyfter hon fram vikten av det samtalsstöd som hon fick –både genom NA och från psykologen/kuratorn. Medan fokus inledningsvis ligger på hur stödet hjälpte henne att ”bearbeta” sitt förflutna, riktas det så småningom om mot hennes framtid. Det finns en tydlig utvecklingskurva som har att göra med hur Alexandra successivt frigör sig från sitt förflutna som missbrukare och kriminell för att istället ge form åt en ny identitet som mamma. Utsagan ovan är emellertid inte en okomplicerad skildring av framgång, utan rymmer både mot- och medgångar. Det framgår exempelvis att Alexandra går igenom en separation och därefter drabbas av förlossningsdepression. En röd tråd är, som jag ser det, Alexandras nyanserade sätt att tala om förändring som en levande process snarare än en bestämd punkt i tiden. Hon erkänner att impulser från gamla beteendemönster fortfarande kan dyka upp, men att hon numera kan hålla emot – till stor del tack vare sin dotter. Med den utvärderande satsen ”för alltså nu tänker jag på att jag har så mycket att förlora, jag har ju ett barn”,

omfamnar Alexandra sin roll som förälder samtidigt som hon leder berättelsen mot sitt slut. Dottern, som utgör navet i Alexandras identitetsförskjutning, blir inte bara en symbol för vem hon är och strävar efter att bli – en ansvarstagande mamma – utan även vem hon inte längre vill vara, impulsiv och kriminell. Avslutningsvis följer Alexandras berättelse en blandad struktur med inslag av både linjärt och icke-linjärt berättande. Även om det finns en tydlig framåtrörelse flätas händelser samman med nutida insikter och reflektioner utan att ordnas efter en tydlig tidslinje. Upplösningen, som saknar drag av ett definitivt slut, kan liknas vid ett öppet slut som lämnar lyssnaren med en känsla av ovisshet kring Alexandras fortsatta resa.

Ahmed: från krig via knark till konventionalitet

Den tredje och sista berättelsen som jag vill dela med mig av är Ahmeds. Vid tidpunkten för intervjun är Ahmed 21 år gammal. Han har liksom Simon och Alexandra erfarenhet av att begå många olika typer av brott, bland annat försäljning av narkotika, våldsbrott och bedrägeri. Ahmed har suttit i fängelse samt varit placerad på behandlingshem enligt SoL/LVM. Även om en tid gått sedan vårt möte kastas jag, när jag läser igenom transkriptionen, genast tillbaka till vårt samtal (som varade i ungefär en och en halv timme). Trots att Ahmed inte har svenska som modersmål var han en mycket aktiv och engagerad samtalspartner som i allra högsta grad bidrog till berättelsens framväxt. Redan i ett tidigt skeende (när inspelningen pågått i mindre än 3 minuter) tar Ahmed ”befälet” i den meningen att han på eget initiativ introducerar intervjuns första ämne.

Ahmed: Om du ska fråga mig en fråga, du ska säga till mig, du ska fråga mig ”varför har du gjort dom här sakerna?” Jag ska säga till dig, för att när man är ung och man åker från sin mamma, eller från sin pappa, då man blir helt förstörd, alltså förstår du? Från början när jag var i mitt hemland, så blev det krig och jag blev krigare, då jag tappade det här med familj du vet. Jag åkte ifrån min familj och det fanns ingen vuxen som tog hand om mig. Ingen kunde lära mig något bra, alltså.

Genom att, iklädd rollen som intervjuare, ställa sig själv frågan ”varför har du gjort dom här sakerna?”, ger Ahmed sig själv möjlighet att presentera en orsaksförklaring. Genom att gå tillbaka i tiden skapar Ahmed en kontext –

kriget – som gör hans utveckling enligt den fortsatta redogörelsen meningsfull och logisk. Det är en tragisk skildring av en ensamkommande barnflykt som, efter att ha deltagit i krig i sitt hemland, tvingats lämna sin familj för en otrygg tillvaro i ett främmande land. Intrigen är uppbyggd kring två scener (krig och flykt) som driver handlingen framåt. Huvudpersonen, Ahmed, förflyttas genom tid och rum för att slutligen ställas inför den stora utmaningen: att ensam skapa sig en ny tillvaro i ett nytt land.

Berättelsens centrala komplikation är avsaknaden av vuxenstöd, som Ahmed redan i början tar upp och som han något senare i vårt samtal beskriver som avgörande för att han istället lärde sig ”fel saker” av andra ungdomar, det vill säga att börja ta och sälja droger. I efterhand har jag funderat kring varför Ahmed börjar sin berättelse just här. För det första är det troligt att han ville ge mig en förklaring till brotten han begått och som han trodde att jag som forskare ville ha. För det andra såg han kanske vårt samtal som just en chans att få förklara sig. För det tredje fungerar Ahmeds förklaring som en bakgrund, mot vilken hans fortsatta berättelse kan tolkas och förstås.

Härnäst följer ett längre avsnitt om Ahmeds liv från det att han kom till Sverige som 16-åring fram till dess att han fyllde 18 år och blev myndig. Det är en otrygg period i hans liv som på det stora hela skildras som karaktäriserad av instabilitet och svikna förhoppningar. Ahmed berättar att han, av de sociala myndigheterna, flyttades runt mellan olika HVB-boenden eftersom han var en ”problemkille” (hamnade i bråk med andra boende). Lämnad åt sig själv i främmande land beskriver Ahmed hur han började ta droger som ett sätt att fly känslor av hopplöshet och rotlöshet. Väl inne på temat droger gör Ahmed följande reflektion.

Ahmed: Fjorton år [mm] jag var krigare med en Kalasjnikov, fattar du? [mm] Alltså nu när jag pratar med dig, när jag berättar det för dig, blir jag chockad. Jag tänker hur kunde – jag var 14 år och krigare och sedan 16 år och en knarkare [mhm]. Det är jättestor skillnad, fattar du? [mhm] Som krigare krigade jag för någonting, för min frihet, sen när jag fick min frihet då blev jag knarkare, fattar du skillnaden? Som krigare var jag en riktigt bra människa, jag tänkte aldrig knarka och röka och sånt, men sen när jag fick min frihet så gjorde jag allt. Jag gjorde allt.

Genom att skifta perspektiv (inom narrativ teori också kallat ”footing”) från berättare i dåtid till samtalspartner i nutid bryter Ahmed berättelsens kronologi för att utifrån ett här-och-nu-perspektiv kommentera det som hände där-och-

då. I och med att han talar om sig själv som moralisk *innan* flykten, framställs droger som en illasinnad kraft som korrumperat den ”riktigt bra människa” som Ahmed säger sig varit förut. På berättarnivå fungerar tillbakablickande utsagor av detta slag alltså som en sorts ”flashback” som ger mig som lyssnare en mer ingående information om karaktärerna, i detta fall protagonistens, ”riktiga” jag. En annan intressant aspekt av Ahmeds utsaga är, som jag ser det, den frihetens paradox som han beskriver mellan att å ena sidan vara ofri men slåss för sin frihet och å andra sida vara fri men beroende, det vill säga icke-fri.

Efter denna korta avstickare återgår Ahmed till berättelsens huvudspår. Han redogör för hur hans beroende fördjupades samt hur han, under påverkan av tunga droger, begick allvarliga brott, såsom rån, misshandel och människorov. Pengar framträder efterhand som en allt viktigare drivkraft för Ahmed som uttrycker det som att han blev ”blind av pengar”. Han berättar att han, när han var som mest aktiv, sålde stora mängder narkotika och tjänade ”stora pengar”.

Ahmed: Vi började sälja droger och vi fick in mycket pengar. Sen började vi åka till Danmark och festa med dom här pengarna. Vi blev stora i stan, alltså du vet stora – vi lekte framför folk och sånt att vi är kriminella – ja du, det var ett tag, typ ett och ett halvt år då, så var det bara tjäna pengar, festa, gå hit och dit och råna människor. Vi gjorde allt.

Fast i en ond cirkel av droger, kriminalitet och pengar framställer Ahmed sig själv som en framgångsrik kriminell som med tiden lyckades ”göra sig ett namn” (dvs. vinna både erkännande och respekt). I kontrast till hans framgångar i den kriminella världen skildras hans konventionella åtaganden som mindre lyckade. Ahmed återger bland annat hur han, trots att han fick särskilt stöd i form av anpassad skolgång, misslyckades med att få godkänt i tillräckligt många betyg för att bli behörig till gymnasiet. När vårt samtal pågått gott och väl i en timme tar jag det första steget mot en avrundning.

Hanna: Ja, och nu ska vi se här, det gick så där med skolan och så, sa du. Hur kom det sig att du kommit hit? ((till den aktuella hjälpverksamheten)) Du är ju ändå här liksom, vad var det som fick dig att söka hit?

Ahmed: Först var det familjen [det var familjen ja] och sen var det ålder [...]. När jag blev 18 hämtade jag min familj [mm], dom flydde till Sverige också, min familj. När dom kom hit, alltså till

Sverige, så var det en bra punkt för mig, förstår du, att min familj hade kommit till Sverige [...] Dom fick en lägenhet av socialen och det fick mig att börja tänka om jag ställer till med problem och sånt, då kommer min familj att få skit.

Inledningsvis är det jag som – genom att avsluta och gå vidare från vår diskussion om skolan – styr samtalet i önskad riktning. Med frågan ”hur kom det sig att du kom hit?” uppmuntrar jag Ahmed till att föra oss närmare nuet genom att exempelvis identifiera en eller flera vändpunkter. För det första lyfts familjeåterföreningen fram som en positiv händelse som genom att aktualisera känslor av skuld, skam och ansvar föranleder en förändring i Ahmeds syn på sitt brottsliga beteende. Återföreningen kan, på ett strukturellt plan, ses som en första vändpunkt som bidrar till att omdirigera berättelsens riktning. Genom ett exempel som tar sin utgångspunkt i en konkret vardagssituation återger Ahmed den obekväma erfarenheten av att göra familjen, mer specifikt pappa, besviken – ”jag blir själv ledsen när jag ser på min pappa, att han kollar på mig helt konstigt. Bara för att jag håller på med såna saker, fattar du?”

I Ahmeds beskrivning av vägen ut flaggas det även för en andra vändpunkt.

Ahmed: När jag blev tjugo–tjuogoett [...] började jag tänka att – nu ibland om jag kastar, alltså du vet en capri-sun, eller chokladpapper, man kastar du vet plast på gatan – nuförtiden så tar jag upp det och jag kastar det i papperskorgen. För att jag har blivit äldre [mhm] tjugo–tjuogoett, då ska man börja fixa sitt liv, fixa sin framtid. Fattar du?

Denna andra vändpunkt, som följer på den första, markerar ett tvåårigt hopp i berättelsens kronologi. Det finns en tydlig framåtrörelse som inte enbart är kopplad till berättelsens dramaturgi utan även till protagonistens, det vill säga Ahmeds, utveckling. Trots att hans exempel att han numera plockar upp godispapper från gatan – vid en första anblick framstod som trivial – insåg jag ganska snabbt att det hade en djupare symbolisk innebörd. Att plocka upp efter sig kan förstås som ett sätt för Ahmed att gestalta övergången från ungdom till vuxen. Beredd att följa samhällets lagar och regler framstår Ahmed som både äldre och mognare – ett intryck som förstärks av att han för frågan om sin egen framtid på tal. Utdragets framtidsorientering gör att det skiljer ut sig från Ahmeds berättelse som helhet (som hitintills till stor del varit tillbakablickande).

I denna framåtanda närmar vi oss berättelsens sista del, dess upplösning.

Ahmed: Nu jag har börjat fixa lite pengar och spara lite pengar. Jag har börjat tänka ”okej, nu måste detta snart ta slut, den här grejen måste ta slut”. Jag ska öppna en liten business och skaffa ett vitt jobb och lämna hela den kriminella världen, fattar du? Jag vill gifta mig, få barn och såna saker. Jag har börjat tänka nu är jag tjuogoett snart tjugotvå, jag måste göra något annat med mitt liv snabbt, för om jag exempelvis ska gifta mig så kommer hon inte acceptera att jag är kriminell och sånt [...] och jag vill inte min son eller min dotter ska säga till mig ”pappa, pappa du är knarkare, pappa du är luffare”. Fattar du?

I utsagan ovan, som kan ses som en personlig framtidsvision, leder Ahmed med hjälp av den utvärderande satsen ”okej, nu måste detta snart ta slut” oss tillbaka till nuet. Vi får svar på varför Ahmed till slut väljer ett konventionellt liv före ett kriminellt samt vilka hans framtida mål och drömmar är. I centrum för Ahmeds identitetsförskjutning – från kriminell till konventionell – står temat familj. Från att inledningsvis ha skilts från sin familj (vägen in) till att sedan ha återförenats med den, står Ahmed nu beredd att bilda sig en egen familj (vägen ut). Det handlar alltså inte längre om vem Ahmed var (innan flykten) utan om vem han är eller snarare vill bli – en god familjefar. Allt som allt följer Ahmeds berättelse en mestadels linjär kronologi även om det också händer att handlingen hoppar fram och tillbaka i tiden – exempelvis mellan tiden före och efter flykten. Berättelsens slut känns ofärdigt och framstår mer som en framtidsvision – en möjlig fortsättning – som antyds snarare än bekräftas.

Summering och diskussion

För att visa på materialets variation och några individers berättelser har jag i det här kapitlet presenterat tre intervjupersoner, Simon, Alexandra och Ahmed. Berättelserna belyser på olika sätt hur mina intervjupersoner talar om hur de gått från att börja till att sluta begå brott. För Simon beskrivs vägen in i kriminalitet som ett resultat av rastlöshet, skolproblem och tidig kontakt med droger. I Alexandras fall kopplas hennes kriminella utveckling till det våld hon utsattes för i hemmet, och för Ahmed skildras vägen in som en konsekvens av den avsaknad av vuxenstöd som han upplevde som ensamkommande i ett nytt land. När det gäller vägen ut ur kriminalitet framhävs olika faktorer, såsom hälsa, föräldraskap och ålder. Förändringen mot att sluta begå brott knyts

sällan, eller aldrig, till en enskild händelse utan snarare en serie av händelser som bildar ett mönster över tid. Däremot tillskrivs olika händelser olika stor betydelse i berättelserna: för Simon framhålls vräkningen, för Alexandra ansvaret för systersonen och för Ahmed familjeåterföreningen. Berättelserna skiljer sig även åt i hur deltagarna gestaltar sitt förändrade jag. Simon vill vara en förebild för sina vänner, Alexandra en ansvarstagande mamma och Ahmed bygga upp ett mer konventionellt familjeliv.

Utöver berättelsernas sakinnehåll har jag även studerat deras form. Genom att synliggöra hur de växer fram i ett samspel mellan samtalsdeltagarna har jag åskådliggjort deras samkonstruerade karaktär. Jag har även kartlagt berättelsernas kronologi samt identifierat meningsbärande enheter, såsom vändpunkter och utvärderande satser. Detta har hjälpt mig att blottlägga berättelsernas struktur samt att förstå hur berättaren skapar mening. I vissa fall följer berättelsen en linjär kronologi, medan den i andra fall präglas av tillbakablickar och brott i kronologin, med hopp fram och tillbaka i tiden.

Trots nämnda olikheter delar berättelserna även vissa gemensamma drag. De följer alla en liknande struktur – med en början, ett mittparti och ett mer eller mindre öppet slut – där vi får följa berättaren på hans/hennes resa mot ett icke-kriminellt jag. Likaså förskjuts fokus successivt från vilka de ”var” till vilka de ”är” och/eller strävar efter att bli. Det finns alltså en rörelse bort från något samtidigt som det finns en rörelse mot något. Det övergripande temat för intrigen är därmed utveckling. Andra överlappande teman är gemenskap, droger, pengar och status. Därtill berörs frågor gällande skuld, ånger och ansvar. Genom att reflektera kring hur deras brottsliga handlingar påverkar andra ger deltagarna uttryck för ett ansvarstagande jag. Detta jag knyts många gånger till familjen – viljan att ha, ta vara på eller skaffa sig en familj. Genom att lyfta fram de här gemensamma dragen skapas en övergång till de efterföljande tematiska kapitlen, där dessa narrativa mönster analyseras mer ingående.

5. Vägen in i kriminalitet

Alla berättelser har en början. Berättelser som växer fram under en forskningsintervju har emellertid sällan tydliga inledningar i form av folksagens ”det var en gång”. Att avgöra var en berättelse börjar (och likaså slutar) är därför, precis som det levda livet, komplicerat. Ett sätt att bestämma var en berättelse börjar är att utgå från berättarens egen beskrivning av ”hur allt började”. Med avstamp i de tidiga barndomsåren berättar mina intervjupersoner hur det kom sig att de en gång började att begå brott. Det är dessa berättelser om vägen in i kriminalitet som kapitlet handlar om. Utifrån en positionsteoretisk ansats ska jag undersöka hur aktörskap (eller avsaknad därav) konstrueras och förmedlas i och genom deltagarnas berättelser om vägen in. Jag ska även visa hur deltagarna ger mening åt det som sägs genom att göra sig ansvariga för vissa saker och/eller positionera andra som ansvariga för annat. Som vi ska se i den kommande analysen är deltagarnas positioneringar högst flytande – de är varken uttryck för ett ensidigt aktörskap eller rena offerberättelser. Snarare varierar graden av aktörskap längs med en glidande skala från svagt till starkt under berättelsens gång.

Positioneringsbegreppet

Positioneringsbegreppet, som har sitt ursprung hos Michael Foucault (2002 [1969]) och hans tankar om makt, subjektspositioner och diskurser, har tillämpats, omtolkats och vidareutvecklats i flera omgångar (för en detaljerad redogörelse se Deppermann 2015). Numera förknippas det i stor utsträckning med filosoferna Bronwyn Davies och Rom Harré (1990). Kritiska mot ett alltför statiskt rollbegrepp ville Davies och Harré betona att individen inte bara blir positionerad, i betydelsen tilldelad en roll, utan är aktiv i att skapa sig en position. Av den anledningen är en position aldrig fast utan snarare föränderlig och förhandlingsbar. Att en position är dynamisk gör den, enligt Michael Bamberg (1997), särskilt intressant i förhållande till berättelser, eftersom positionering liksom berättande handlar om ”[how] people ‘produce’ one

another (and themselves) situationally as 'social beings'" (Bamberg 1997:336).

Alla berättelser handlar om någon eller något. Beroende på vilket innehåll vi väljer att fylla våra berättelser med skapar och intar vi olika situationella positioner. Exempelvis kan vi positionera oss som forskare i ett sammanhang och förälder i ett annat. I och genom positioneringar av detta slag förhandlar vi fram olika bilder av oss själva och andra, som kan vara andra i berättelsen figurerande karaktärer, men även omständigheter, ting och/eller skeenden. I förhållande till de nyssnämnda kan vi som berättare inta en position som exempelvis offer för yttre omständigheter eller som "i kontroll" över våra livsval. På så sätt ger vi mening åt det som sägs genom att sätta in oss själva och andra/annat i ett sammanhang, vilket Bamberg (2024:48) skriver om som narrativ positionering.

I den kommande analysen av deltagarnas narrativa positioneringsarbete riktas uppmärksamhet mot vad Bamberg (2020:250) kallar "navigeringen mellan aktörskap och passivitet". Mer konkret ska jag undersöka hur aktörskap konstrueras och förmedlas i deltagarnas berättelser om vägen in. Aktörskap som "a sense of command over one's destiny, a capacity to formulate programs or projects, a feeling of being an agent in one's own behalf" (Matza 1967:28–29) studeras som det uttrycks genom språket. Särskild vikt läggs vid de språkliga resurser deltagarna använder sig av för att framställa sig själva (och andra) som någon som har eller inte har möjligheter att agera.

Språkliga indikationer på aktörskap (eller avsaknad därav) är i mitt material dels hur deltagarna använder sig av olika verb och verbformer, dels hur de relaterar och refererar till sig själva och andra med hjälp av exempelvis personliga pronomen. Låt mig förtydliga detta. En person som begått brott kan exempelvis beskriva sitt eget handlande i termer av "jag *stal* bilen" eller "bilen *blev stulen*". De olika alternativen ger oss olika bilder av hur stölden gick till samt vem som bär ansvaret. I det första exemplet, "jag stal bilen", framgår det tydligt att det är berättaren själv som utförde den aktuella handlingen (stölden). I det andra exemplet bidrar utelämnandet av aktören i kombination med den passiva verbkonstruktionen "blev stulen" till att göra det något oklart vem som stal bilen. Förstapersonspronomenet "jag" följt av ett verb i aktiv form signalerar alltså aktörskap medan utelämnande av aktören och/eller nyttjandet av pronomen i tredje person (exempelvis "den", "det", "dom/de" och "man") ofta utmärker mer passiva konstruktioner (Dreyfus 2017).

Tidigare forskning har visat att personer, när de beskriver vägen in i kriminalitet, ofta använder språkliga strategier för att tona ned det egna

aktörskapet och istället framhäva omständigheter eller krafter bortom den egna kontrollen – exempelvis svåra uppväxtvillkor, destruktiva relationer och/eller ekonomisk utsatthet (se t.ex. Barry 2006; Dollinger 2019). Ett exempel på detta ges av Patricia E. O'Connor (1995; 2000), som studerat hur intagna i USA positionerar sig i relation till sitt tidigare handlande. I sin analys visar hon att deltagarna många gånger använde sig av "deflecting structures", såsom "jag hamnade i fängelse" eller "jag åkte dit för mord". Dessa "deflektande strukturer", eller – som jag valt att kalla dem – "avväjande strukturer", bidrar, menar O'Connor, till att flytta fokus från berättarens agerande till dennes position som objekt för andras handlande. I den kommande analysen av deltagarnas narrativa positioneringsarbete ska jag, mot bakgrund av det ovanstående, synliggöra hur aktörskap (och ansvar) kommer till uttryck i deras berättelser om vägen in.

Angivna orsaksförklaringar

Ett vanligt sätt att locka fram berättande är genom att ställa frågor om en särskild händelse (Labov 2006). I mitt fall inledde jag varje intervju med frågan: "kommer du ihåg första gången du begick ett brott?" och uppmuntrade därmed intervjupersonerna att berätta om sin brottsdebut. Till min förvåning valde deltagarna allt som oftast att istället för att lägga ut texten om det första brottet, leda in samtalet på ett annat, nog så intressant ämne – *varför* de från första början började begå brott (se t.ex. Ahmed i kapitel 4). Att mina intervjupersoner väljer att börja sina berättelser just här skulle kunna ha att göra med att de i andra sammanhang, exempelvis i kontakt med professionella, förväntats börja sin berättelse "från början". Med utgångspunkt i de tidiga barndomsåren berättar mina intervjupersoner sådant som de menar redan under deras uppväxt lade grunden för en kriminell utveckling. Från dessa orsaksbeskrivningar har jag urskit tre teman: en trasig uppväxt, fattigdom som tvingande struktur samt en icke-fungerande skolgång. Gemensamt för dem är att deltagarna ger uttryck för ett svagt/begränsat aktörskap samt tonar ner det egna ansvaret genom att flytta fokus från sitt till andras agerande och/eller sin sociala situation. Detta åstadkommer de med hjälp av den språkliga tekniken "frånsägende av aktörskap", men även formuleringar med tvingande modalitet, såsom "jag måste", "vi skulle", vilka bidrar till att understryka det egna handlandets nödvändiga karaktär.

En svår uppväxt

Majoriteten av deltagarna beskriver sin kriminella utveckling som en direkt följd av en trasig uppväxt. Det berättas om tuffa hemförhållanden kantade av övergrepp, kriminalitet och missbruk. En deltagare, Alexandra, berättar att hon ”fick stryk i hemmet”, vilket jag tidigare skrivit om i kapitel 4. En annan, Madde, berättar att hon blev sexuellt utnyttjad som tonåring; och en tredje, Jesper, att han är ”uppvuxen med kriminalitet”.

Hanna: Och hur började allt alltså, hur blev du indragen i det med brott?

Jesper: Alltså indragen och indragen, jag kommer ju från en familj där kriminalitet och missbruk är vanligt [mm]. Så att jag drogs in i det, det kan man ju inte säga, jag är ju uppvuxen med det.

Hanna: Så det fanns runt omkring dig hela tiden liksom?

Jesper: Ja, alltså det var en vanlig sak, liksom. Det är också något som är sjukt liksom, typ när jag började tjäna pengar på kriminalitet [aa] så var det min pappa som sa: ”Du gör så och så, så, liksom.”

Hanna: Så det var så du fick det från början?

Jesper: Ja, ”alltså du ska göra det och det och det, du vet”, typ avaktivera larm och sånt liksom [mm]. Det är ändå jävligt sjukt [mm ja, verkligen] att säga så till sitt barn.

Med den inledande frågan ”och hur började allt, alltså hur blev du indragen i det med brott?” ger jag Jesper chansen att inta en relativt passiv position, där kriminalitet framstår som något som han drogs in i. Jesper väljer emellertid att tona ned sitt aktörskap ytterligare. Istället för att bekräfta frasen ”indragen” i kriminalitet använder han det än mera passiva uttrycket ”jag är ju uppvuxen med det”. Genom att på detta sätt framställa sin kriminella utveckling som ett icke-val, eller om man så önskar, ett ohjälpligt tillstånd, utmanar Jesper idén om ”vägen in” som något man aktivt ”träder” in i. I sitt svar på min bekräftande följdfråga ”så det fanns runtomkring dig hela tiden?” förskjuter Jesper fokus från sitt eget agerande till sin pappas. För att illustrera förskjutningen använder han sig av direkt anföring, genom vilken han återger hur pappan, där-och-då, instruerade och i vissa fall uppmuntrade honom att begå brott. Genom att låta pappans ord träda fram i berättelsen placeras ansvaret hos den vuxne, medan

Jesper själv framstår som ett barn med begränsat handlingsutrymme – ”det är ändå jävligt sjukt att säga så till sitt barn”.

En annan vars positioneringsarbete kretsar kring förhållandet mellan barn och förälder är Fiona.

Fiona: Mina föräldrar är ju lika kriminella som jag var, så att jag är ju uppfostrad, alltså jag har ju aldrig fått direkt några konsekvenser av mina föräldrar, utan sättet som dom uppfostrat mig på, har ju varit det sättet som jag levt på.

I citatet ovan tillskriver Fiona, med hjälp av det handlingsorienterade verbet ”uppfostra”, sina föräldrars aktörskap och därmed också ansvar för hennes kriminella utveckling. Som föremål för sina föräldrars agerande, gestaltar hon sig själv som en passiv mottagare som utan att bli tillrättavisad tagit efter sina föräldrars pro-kriminella attityd. Även om Fiona inte dömer ut sina föräldrars agerande på samma vis som Jesper, intar hon, med det förklarande påståendet ”sättet som *dom* uppfostrat mig på, har ju varit det sättet som *jag* levt på”, en position som ”acted upon” snarare än ”acting”. Passiviserande konstruktioner av detta slag kan förstås som exempel på vad O’Connor (2000:42) skriver om som ”avvärijande av aktörskap”.

Föräldrar framställs emellertid inte enbart som aktiva, i betydelsen dåliga förebilder, utan även som passiva genom sin bristande närvaro. Exempelvis berättar Omar och Rasmus att de under sin uppväxt saknade goda moraliska principer att leva efter, och inne på ett liknande spår framför Johan kritik mot sina föräldrar för deras, som han själv uttrycker det, ”dålig[a] guidance”.

Johan: Det var mer dålig guidance från mina föräldrar alltså [okej] inte närvarande helt enkelt [okej]. Så hade jag blivit tvingad i tidig ålder att bara gå på någon sport eller någonting [mm], så tror jag absolut inte att det hade hänt, då hade det nog sett väldigt annorlunda ut. Bara en sysselsättning, behöver inte vara någon sport, men för mig tror jag att det var viktigt med sport, för att jag var väldigt fysisk.

Till skillnad från Jesper och Fiona, vilka positionerar sina föräldrar som aktiva aktörer i deras liv, framställer Johan sina föräldrar som frånvarande, men likväl ansvariga icke-aktörer. Som framgår av den reflekterande kommentaren ”så hade jag *blivit tvingad* i tidig ålder” förlägger Johan en stor del av ansvaret för sin negativa utveckling på sina föräldrar – vars passivitet skildras som

problematisk. Medan Jespers pappa framställs som aktiv i att introducera honom till kriminalitet, utmålas Johans föräldrars bristfälliga närvaro som det som tog ifrån honom alternativet att inte begå brott. Detta blir tydligt i den kontrafaktiska formuleringen ”jag tror absolut inte att det hade hänt, då hade det nog sett väldigt annorlunda ut”, med vilken Johan gestaltar sitt eget beteende som orsakat av andras (föräldrarnas icke-agerande) snarare än hans eget. Därmed kan man säga att han intar en passiv position, närmast som en ”spelpjäs” som ”hamnat i” den aktuella situationen snarare än själv skapat den.

En annorlunda beskrivning av vad en svår uppväxt kan innebära presenteras av Philip. Till skillnad från Johan, som menar att hans föräldrar var för frånvarande, berättar Philip om ett överflöd av kontroll och regler.

Philip: Det blev mycket att jag – eftersom jag hade en så konstig religiös bakgrund – sket i att komma hem på kvällarna. För att mitt hem var ju inte mitt hem någonstans, för jag ville ju inte vara hemma.

Hanna: Okej, tyckte du det var jobbigt med det religiösa hemma eller?

Philip: Ja, alltså, det var så mycket regler och strikta saker. Så det blev att jag drog mig ut ((på gatan)) istället.

Trots förekomsten av personliga pronomen, som ”jag” och ”mitt”, vilka ofta förknippas med starkt aktörskap, framställs Philips aktörskap som reaktivt – en reaktion på yttre omständigheter – snarare än ett medvetet val. Med hjälp av de passiviserande formuleringarna ”det blev mycket” och ”så det blev att” gestaltar Philip sin väg ut på gatan – och in i kriminalitet – som en indirekt följd av en kontrollerande och förfrämligande hemmiljö.

De fyra personer jag citerat i detta avsnitt beskriver sin egen brottsdebut inte som ett aktivt val utan som en följd av en svår uppväxt, där föräldrar indirekt görs ansvariga för att ha skapat en ”kriminell uppväxtmiljö”, eller för att ha varit alltför passiva eller stränga i sin uppfostran.

Fattigdom

Ett annat framträdande tema i deltagarnas berättelser om vägen in i kriminalitet är fattigdom. När vi i slutet av vårt samtal diskuterar varför människor börjar att begå brott för Jesper på eget initiativ tillbaka samtalet till sin egen uppväxt.

Jesper: Du vet min morsa, hon var ensamstående [mhm] och punda och sånt. Hon gick på soc och så, så jag fick ju aldrig, du vet, veckopeng och sånt som andra fick [nej] [...]. Så jag snodde ju för att min mamma gav ju inte mig pengar, för att hon hade ju inte det. Du vet, klart man på sommaren – om ens vänner köper glass – så vill man ju också ha det [ha glass mm] förstår du? Fast då så snodde jag ju min glass istället för att min mamma kunde ju inte ge mig, du vet, pengar alltså.

I förhållande till sina vänner positionerar Jesper sig som ett förfördelat barn som på grund av sin mammas missbruk/ekonomiska situation inte hade samma möjligheter som andra barn. Genom att tala om sin mamma som den som ”inte gav” honom pengar tillskrivs hon ansvar för hans orättvisa situation – samtidigt som hon delvis ursäktas, för hon ”hade ju inte” pengar, så hon ”kunde ju inte” ge honom. Därutöver bidrar användningen av det generaliserande pronomenet ”man” i formuleringen ”klart man på sommaren – om ens vänner köper glass – så vill man ju också ha det” till att framställa Jespers begär efter glass som något normalt och allmängiltigt snarare än avvikande, det vill säga som något alla barn kan relatera till. Genom att placera sitt eget handlande (”så jag snodde ju min glass”) inom denna allmänmänskliga och normativa handlingsram tonar han ned sitt personliga ansvar.

En som på ett liknande vis positionerar sig som relativt missgynnad är Liam (jfr. relative deprivation i Lea & Young 2013).

Liam: Det började med att man ville ha pengar, alltså girighet [...].

Hanna: Okej, man ville ha pengar? Var det för att köpa prylar? Eller för statusen? Eller varför ville man ha pengar?

Liam: Alltså för mig så var det mer att jag kom från en väldigt fattig familj. Alltså jag är uppväxt med föräldrar som gick på sjukpension och min pappa satt inne. Så för mig var det mer att jag såg andra folk i området ha pengar och jag ville själv också ha pengar, så det var mer girigheten för mig.

Trots att Liam, liksom Jesper, framställer sig själv som missgynnad i förhållande till andra i sitt bostadsområde, lägger han större vikt vid sitt eget habegär efter pengar än sina föräldrars oförmåga att ge honom detsamma. Det är således inte bara yttre omständigheter – social ojämlikhet – som lyfts fram utan även hans egen – som han själv kallar det – ”girighet”. Att Liam i hög grad

placerar sig själv och sitt eget handlande i centrum framgår av att han frångår det generaliserande pronomenet "man" till förmån för det mer personliga "jag" och "mig", vilka i kombination med aktiva verbformer som "såg", "ville" och "ha" signalerar agens. Härigenom positionerar han sig som en handlande individ, om än inom ramen för de beskrivna strukturella begränsningarna. Avslutningsvis använder Liam sig av det negativt laddade ordet "girighet". På så sätt positionerar han sig – inför mig som intervjuare – som en reflekterad aktör som erkänner sin egen agens samtidigt som han tar avstånd från sitt tidigare handlande.

Fattiga uppväxtförhållande kopplas även ihop med problem av mer akut karaktär. Exempelvis berättar Alexandra, vars berättelse vi fick ta del av i kapitel 4, att hon redan som barn började "sno godis och mat" eftersom pengarna familjen fick av socialen "aldrig räckte till mat". Genom att betona det egna handlandets nödvändighet framställer hon det – utifrån vad Robert M. Emerson (1981:4) kallar "nödvändighetens fraseologi" – som ett mer eller mindre nödvändigt ont.

En bit in i vårt samtal berättar Alexandra att hon så småningom även började att sälja droger: "För när jag sålde knark då kunde jag mata mina föräldrar och mina syskon kunde få mat på bordet." Genom denna villkorande sats (där det implicit antyds att om hon inte agerat som hon gjort så hade hennes familj riskerat att svälta) positionerar sig Alexandra som en handlande aktör som, trots svåra omständigheter, tar ansvar för familjens grundläggande behov. Ett liknande nödvändighetsresonemang, så kallat nödvändighetsförsvar (Minor 1981:298), framförs av Hakim. När jag frågar honom om det "inte finns något att göra", en fråga som syftar på den form av sysslolöshet som andra deltagare förknippar med barndoms/tonåren, väljer Hakim att istället tolka frågan i termer av ett större strukturellt problem: att det inte finns något man *kan* göra – om man som ung vuxen står utan arbete.

Hanna: Några som jag pratat med tidigare har sagt att det är tråkigt, att det inte finns något att göra, och att det är därför dom började att begå brott. Hur känner du? Hade du inte heller något att göra? Eller du kanske inte kände så riktigt?

Hakim: Jo, alltså det har ju funnits perioder där man inte vetat vad man ska göra [...]. Man har inget jobb, man har inga pengar och man har kommit upp i åldern där man ska försörja sig själv. Man kanske bor ensam eller så bor man med föräldrarna. Man går på arbetsintervju efter arbetsintervju och blir nekad och nekad och till

slut tänker man ”vad fan ska jag göra?” då man behöver pengar, man behöver en inkomst. För man måste ju leva – jag måste kunna betala mina räkningar – måste kunna betala för mig själv [mm]. Ja så då vänder man sig till den livsstilen ((kriminalitet)).

Genom att inledningsvis styra om samtalet till att handla om ekonomiska svårigheter som man kan ställas inför som vuxen, porträtterar Hakim, med utgångspunkt i det generiska pronomenet ”man”, sig själv som någon som – liksom ”alla andra” – behöver försörja sig själv. Som de som nekar honom denna möjlighet framställs arbetsgivare som begränsande, eller rentav motstridiga, aktörer som inskränker hans valmöjligheter. Under samtalets gång växlar Hakim mellan pronomenen ”man”, ”jag” och ”mig”, vilket ger hans personliga erfarenheter av arbetslöshet i kombination med krav på försörjning en allmängiltig klang – de framstår med andra ord som relaterbara för andra i en liknande situation.

För att inför mig som lyssnare betona sitt begränsade handlingsutrymme ställer han den retoriska frågan ”vad fan ska jag göra?”. Samtidigt förmedlar han – med hänvisning till underförstådda normer om självförsörjning – en stark känsla av tvång – ”måste kunna betala mina räkningar, måste kunna betala för mig själv”. I denna kollision mellan vilja och tvång (eller i översatt bemärkelse mellan aktörskap och ansvar) ramar den tvingande modaliteten in Hakims handlande som både på- och framtvingat. Med andra ord framstår brottslighet inte som det bästa, utan snarare som det enda alternativet när konventionella vägar upplevs som oframkomliga.

En icke-fungerande skolgång

En icke-fungerande skolgång lyfts av flera fram som en starkt bidragande faktor till att de först började att begå brott. Följande utdrag, hämtat från min intervju med Rasmus, ger en god bild av hur merparten av mina intervjupersoner talar om sina erfarenheter från skolan.

Rasmus: Jag kände lite utanförskap, jag kunde inte lika mycket som dom andra. Dom andra kunde sitta stilla och lära sig och jag hade inte den fokusen till det.

I kontrast till ”dom andra” – skolbarnen som kunde sitta still och tillägna sig kunskap – positionerar Rasmus sig själv som någon som inte passar in i den förväntade skolrollen. Då tonvikten i citatet ligger på Rasmus – som

berättelsens protagonist – upplevda oförmåga att agera annorlunda ("jag kunde inte, jag hade inte den fokusen") framstår hans aktörskap som relativt svagt.

Flera deltagare positionerar, liksom Rasmus, sig som annorlunda i skolan. Ofta använder de negativa epitet som i allmänhet associeras med stökiga, bråkiga och olydiga pojkar. För att ge några exempel refererar Simon till sig själv som ett "dampbarn" och Ahmed som en "problemkille". I samma anda säger Dennis att han "*alltid*" varit liksom ett problembarn i skolan". Extremfallsformuleringen "*alltid*" (jfr. Pomerantz 1986:223) fungerar i sammanhanget som ett retoriskt verktyg med vars hjälp Dennis skapar en identitetsmässig kontinuitet mellan den personen han var (ett "problembarn") och den personen han blev (kriminell). Nämda pejorativa etiketter blir alltså ett sätt för deltagarna att i rollen som berättelsens protagonister positionera sig själva som annorlunda, eller om man så önskar avvikande, redan innan de började att begå brott.

En annan intressant iakttagelse är att intervjupersonerna, trots att de talar om sig själva som problematiska i skolan, många gånger pekar ut skolpersonal som (med)ansvariga i deras misslyckade skolgång (och i förlängningen kriminella utveckling). Efter att Fabien, bara några minuter in i vårt samtal, berättat att han började begå "bus" tillsammans med vänner väldigt tidigt, ställer jag följande fråga:

Hanna: Hur var skolan då? Gick det bra eller?

Fabien: Ja, alltså jag har alltid haft, jag har känt själv att jag haft en diagnos, alltid alltså [mm]. Jag har för mycket energi [mm], jag har för mycket överskottsenergi och jag kan förknippa det lite med adhd, men på den tiden så hade dom inte resurser som dom har idag [nej] till att hjälpa såna som vi, vi som har den här diagnosen alltså [nej]. Och tyvärr det är något som är medfött, det är inget jag kan göra åt saken, och det finns inget jag kunde göra. Alltså dom vuxna behövde ta initiativet och tänka efter och göra kanske någon utredning

Hanna: Mm, men det blev inte så eller–

Fabien: Det blev inte så, dom gjorde inte någon utredning, dom börja misstänka mig för narkotika istället [...] alltså på ett sätt så känns det som att dom gjorde tjänstefel, på något sätt. För att jag tog inte droger, jag hade bara koncentrationssvårigheter, och [mm] jag

kunde inte sitta still i flera timmar som många andra du vet, och lyssna på lärare och sånt. Alltså jag tror jag behövt mycket extra hjälp för att ta mig igenom skolan.

Genom att inledningsvis gå från pronomenet ”jag” till ”vi” positionerar sig Fabien som en annorlunda individ tillhörande ett marginaliserat kollektiv – ”vi med adhd”. Som medlem av denna grupp riktar han kritik mot skolans brist på stöd och resurser för barn med neuropsykiatriska svårigheter. I och med att hans adhd med formuleringen ”det är inget jag kan göra åt saken” gestaltas som ett medicinskt och medfött tillstånd bortom hans kontroll, överförs ansvaret för hans icke-fungerande skolgång till vuxna inom skolvärlden, vilka borde ha ”tagit initiativet” till att identifiera och utreda hans svårigheter. Skolpersonal beskylls inte enbart för att ha gjort för lite. I framställningen av hur skolpersonal ”började misstänka honom för narkotika” positionerar Fabien skolpersonalen som inkompetenta aktörer som brustit i sitt professionella ansvar (”det känns som att dom gjorde tjänstefel”). Därmed framstår Fabien som ett missförstått skolbarn som, istället för att få adekvat stöd och hjälp, misstänkliggjordes på grund av sin medfödda funktionsnedsättning (adhd).

En liknande dialog utspelar sig under mitt samtal med Max. Utdraget nedan inleds med att jag frågar Max, som precis sagt att han ”alltid varit en kicksökare”, om skolans roll.

Hanna: Var skolan uppmärksam på det eller? Gjorde dom något? Tog dom in någon hjälp eller så?

Max: Nej, alltså det är jättekonstigt egentligen för att skolan skulle behövt göra en adhd-utredning på mig tidigt. Jag har ju fått göra det nu, fick diagnos för några dagar sedan, och dom skulle egentligen ha gjort den när jag var liten. Men det var lite så också, skolan där, dom kände mina föräldrar och sånt och dom trodde att det var på grund av deras skilsmässa jag var som jag var [okej] och såna grejer liksom, så att dom tänkte ”ja, men det är något annat, det är något annat”. Men dom skulle behövt göra en utredning på mig redan då.

Trots att Max, liksom Fabien, tillmäter skolan skuld för att inte ha genomfört ”en utredning” i ett tidigt skede, ger han uttryck för en viss förståelse för skolans agerande genom att hänvisa till föräldrarnas skilsmässa. Även om han använder pronomenet ”jag” framställer han, genom den avvärjande formuleringen ”jag var som jag var”, sitt beteende som ett svärpåverkbart tillstånd. Därigenom undviker han att explicit placera skuld, vare sig hos sig

själv eller hos skolan, samtidigt som hans begränsade aktörskap, det vill säga svårigheter i skolan, i efterhand kan begripliggörs i termer av den välkända diagnosen adhd.

För Max och Fabien fungerar alltså adhd som en kulturell resurs med vars hjälp de kan förlägga ansvar för misslyckanden utanför sig själva genom att gestalta det egna beteendet som en ”effekt av” något medfött snarare än som en ”orsak till” problemen i skolan (Matza 1967:89). På så sätt möjliggör diagnosen en omtolkning av det förflutna, där tidigare handlingar och beteenden gestaltas som begränsade av omständigheter bortom individens kontroll, snarare än att vara ett uttryck för bristande vilja eller ansvar.

En något annorlunda förklaring till skolmisslyckanden ges av Krille, som berättar att han blev mobbad i skolan på grund av att han ville vara ”skötsam och så vidare”.

Krille: Vi flyttade ju till ((förort)) när jag var liten och där kände jag inte igen mig någonstans alltså, jag kände bara det här är inte jag. Allt som hände det var inte jag, utan jag ville liksom vara mig själv – jag ville liksom inte gå emot mina värderingar – utan jag ville vara skötsam och så vidare.

Hanna: Okej, så du trivdes inte i den miljön?

Krille: Nej, alltså för allt jag gjorde var fel [mm] i andras ögon.

Hanna: Okej, det som du tyckte om, var det ingen annan som uppskattade det?

Krille: Nej, alltså de var helt emot mina intressen och mina intressen var helt emot deras liksom [mm jobbigt]. Ja, och det var därför jag blev mobbad i skolan också.

Krille fortsätter med att berätta att han till slut hoppade av skolan och började ta droger, varpå jag frågar honom hur han tycker att skolan hanterade situationen.

Hanna: Hur tycker du att skolan hantera det? Skulle dom sett dig mer? Eller kanske uppmuntrat dina intressen mer?

Krille: Ja, det tycker jag dom borde ha gjort, men det gjorde dom inte. För att liksom dom såg mobbing [dom såg det] ja, dom såg vad som hände men ingen agerade.

I citatet positionerar sig Krille som en i grunden skötsam person, vars intressen och ambitioner nedvärderades av hans närmaste omgivning ("allt jag gjorde var fel i deras ögon"). Genom formuleringar som "det här är inte jag", "jag ville vara mig själv" och "jag ville inte gå emot mina värderingar" konstruerar han ett principfast och moraliskt stabilt jag. Snarare än att fungera som bärare av ansvar framträder detta jag som en kärnidentitet som står i kontrast till ett exkluderande "dom". "Dom" fungerar här som ett flytande subjekt som inrymmer såväl ungdomar i bostadsområdet som vuxna inom skolan, vilka utmålas som passiva åskådare: de "såg" mobbningen men valde att inte agera. Som ett resultat av denna dubbla marginalisering – både i skolan och i bostadsområdet – framställer sig Krille som ett utsatt och sviket barn som successivt börjar internalisera den negativa självbild som omgivningen redan projicerat på honom. Detta tar sig uttryck i att han till slut hoppar av skolan och börjar ta droger.

Så här långt har deltagarnas berättelser om vägen in handlat om vuxenvärldens – föräldrarnas, "systemets" och skolans – tillkortakommanden. Jag ska nu gå vidare till att behandla ytterligare en dimension av vägen in i brott, nämligen sådant som de unga deltagarna uppger att de lockats av i en kriminell miljö.

Brottslighetens lockelser och vinster

När deltagarna berättar om vad de lockats av i en kriminell miljö positionerar de sig i högre utsträckning än i berättelserna om brottsdebuten, som viljestyrda och handlingskraftiga aktörer. Med utgångspunkt i pronomenet "jag" följt av verb i aktiv form, såsom "gjorde", "sökte" och "ville", porträtterar de sig själva som påhittiga ungdomar som finner alternativa lösningar på sina problem. Genom att framställa sig som kompetenta aktörer i den meningen att de lyckats som kriminella gör de sig ansvariga för sina brottsliga handlingar. De lockelser och/eller utfästelser som mina intervjupersoner säger sig ha attraherats av i en kriminell miljö motsvarar i mångt och mycket sådant som de velat ha under sin uppväxt, men upplevt sig sakna: gemenskap, spänning och pengar.

Gemenskap

Ett motiv som återkommande nämns i intervjuerna är viljan att få uppleva en nära gemenskap med vänner. Många beskriver sin brottsliga aktivitet som ett naturligt sätt att umgås med vänner och syskon, i regel äldre. Två av dessa är Max och Madde, vilka berättar att de började röka cannabis respektive heroin i samband med att de umgicks med sina äldre syskon och deras kompisgäng. En annan är Fiona, som beskriver hur hon av ”äldre som gick i nian” introducerades till cannabis när hon själv gick i sexan.

I utdraget nedan berättar Simon, som vi stiftade bekantskap med i kapitel 4, om hur han, under en vistelse på ett sommarläger anordnat av socialtjänsten, kom i kontakt med äldre brottsaktiva som han kom att se som sina förebilder.

Simon: Dom här sommarlägren var väldigt bra [...]. Jag hade väldigt kul med alla andra ungdomar som var där–

Hanna: Var de samma ålder ungefär?

Simon: Mja, ja ungefär, det var kanske högst tre–fyra års skillnad [okej]. Fast när man är så pass ung så är ju ändå tre–fyra år en del. Det blev ju att dom som var lite äldre ((och som rökte hasch)) blev förebilder på något sätt. Så vi var ju ett gött gäng, men, ah, sen så till slut fick jag inte vara med på lägret längre för jag började ju också röka hasch.

Trots att Simon inledningsvis, med utgångspunkt i pronomenet ”jag”, positionerar sig som en aktiv och inkluderad lägerungdom, sker en successiv glidning mot mer ambivalent aktörskap. Som framgår av de vaga och subjektslösa uttrycken ”det blev ju att” och ”på något sätt” flyttar han fokus från sig själv till de äldre ungdomarnas påverkan. Det personliga jaget införlivas så småningom i ett kollektivt ”vi” – ”ett gött gäng” – som Simon, i slutet av citatet, berättar att han uteslöts från: ”till slut fick jag inte vara med på lägret längre”. Vid det laget framstår Simon som en ung lägerdeltagare som i hög grad formas av sin sociala omgivning (äldre förebilder) och beslut som fattas av andra (i detta fall troligtvis socialtjänsten).

Marcus, som också berättar att hans inträde i kriminalitet gick via äldre, beskriver i större utsträckning än Simon, sig själv som en aktiv med(aktör).

Marcus: Det var schysta killar, alla av dom var 5–6 år äldre, 6 år äldre [okej mm] [...] dom här personerna var mina vänner, vi såg upp till varandra, det var snarare det, det var den interna vänskapen som var attraktiv för mig [mm], men det var ju så klart en komponent att folk inte jävlades med en och försökte råna en och sånt [nej], som kanske hade hänt annars [mm]. Men alltså för mig var det mycket kamratskapet.

Genom det inledande konstaterandet att ”det var schysta killar, alla av dom var 5–6 år äldre [...] vi såg upp till varandra” positionerar Marcus sig själv som del av en homosocial gemenskap, grundad på ömsesidig respekt och erkännande. Som del av ett urskiljbart ”vi” beskriver han, något senare i vårt samtal, sin kriminella utveckling som ett gemensamt projekt – ”vi började att sälja ecstasy helt enkelt, vi tjänade pengar så att vi kunde festa”. I denna kollektiva position suddas gränsen mellan individuellt och gemensamt ansvar ut, samtidigt som ansvar för specifika handlingar fördelas horisontellt mellan gruppmedlemmarna. Vidare lyfter Marcus, med utgångspunkt i pronomenet ”en” (som här kan jämföras med det generiska ”man”) fram de pragmatiska fördelarna med att ingå i en ”gruppering”, såsom skydd från externa hot. Detta till trots ligger tonvikten på den sociala gemenskapen – eller som Marcus själv benämner den, ”den interna vänskapen” – vilken framställs som den huvudsakliga drivkraften bakom hans kriminella engagemang.

Värdet av att ingå i en social gemenskap framhävs även av Philip.

Philip: Jag drog mig ut, och hängde man ute, då blev det att man hittade likasinnade kompisar, eller vad ska man säga ”olycksfåglar” som jag kallar oss. Vi brukar ofta sitta lite i samma båt, så det var väl där man började att röka cigg och man tyckte liksom såhär – aa, det var väl den lilla klicken man kunde kalla sin familj i den åldern [...]. Sen var det mycket såhär man ville nästan bevisa lite för varandra någonstans, lite att man var macho, lite olika grejer, så det var väl det som blev allt från liksom ganska så lätta snatterier till bilstölder, till inbrott och allt möjligt. Jag trodde liksom att desto mer jag vågar göra, desto mer kommer dom ((äldre kriminella)) acceptera mig och vilja vara med mig.

Genom att fokusera på sitt eget handlande – ”jag drog mig ut” – positionerar sig Philip som en marginaliserad ungdom (”en olycksfågel”) som tillsammans med andra i en liknande situation skapar sig en alternativ ”familj”: ett socialt forum för gemenskap och bekräftelse. I utdraget sker en gradvis förskjutning

från det individuella "jag" till det kollektiva "vi" och vidare till det mer allmängiltiga "man". Genom denna rörelse bidrar Philip till att tona ned sitt personliga ansvar samtidigt som han placerar sitt handlande i linje med gruppens maskulint kodade normsystem.

I centrum för denna ansvarsförskjutning står den subjektslösa satsen "så det var väl det som blev", där Philips brottsliga handlingar skildras som något som bara inträffade, snarare än som resultatet av ett aktivt val. Mot slutet av citatet sker dock en glidning tillbaka mot ett mer uttalat aktörskap. Genom den reflekterande kommentaren "jag trodde liksom desto mer jag vågar göra, desto mer kommer dom acceptera mig" positionerar sig Philip som en ung aktör som medvetet söker validering från äldre kriminella, vilka, likt föräldrar, fungerar som bekräftande auktoriteter.

I det här avsnittet framträder äldre syskon och vänner som centrala för intervjupersonernas upplevelse av gemenskap. De gestaltas som förebilder och som nyckelpersoner i inträdet i en "familjeliknande" gemenskap, där deltagarna kan erfara närhet och tillhörighet som de varken upplevt i hemmet eller i skolan. Inom ramen för denna gemenskap blir också vissa positioner tillgängliga. En sådan är en maskulint kodad position, där erkännande och acceptans från andra pojkar och unga män framstår som centrala och där risktagande eller normbrytande handlingar kan fungera som sätt att vinna sådan bekräftelse.

Spänning

Tjusningen med att begå brott ligger enligt flera deltagare i den förbjudna handlingen i sig (jfr. "seductions of crime", Katz 1988). Exempelvis berättar Rasmus att han redan i unga år drogs till den nervkittlande känslan som riskfyllda – och med tiden även normbrytande – handlingar kunde framkalla.

Rasmus: Runt 8 års ålder började jag göra lite inbrott och såhär [mm] i skolan. Jag slog sönder några rutor och hoppade in där vi inte fick vara. Och då märkte jag redan där att ja, men det var lite spänning och kickar och sånt här – samma som jag får från att köra motocross. Så mitt sökande efter adrenalin gick ju från att göra lite små, farliga saker till saker man inte får [...]. Så när jag var 14 snodde jag min första bil [mm]. Jag och två vänner till mig [mm] körde till ((ort)) med den stulna bilen. Det var en liten håla, och vi körde runt där, och sen så var det någon som ringde polisen. Dom kom och försökte stanna oss, så jag stannade och sen när jag såg att

båda ((poliserna)) gick ut ur bilen så bara körde jag [mhm]. Jag körde från polisen och ställde bilen och sen sprang vi [mm] och ja, då var det verkligen såhär alltså ”är det verkligen såhär lätt?”

Hanna: Mm det kändes så?

Rasmus: Ja.

Genom att referera till sig själv som en spänningssökare intar Rasmus en position som en våghalsig aktör som, i sällskap av vänner, valt att spela ett sorts riskfyllt spel. Så som det framställs i citatet är det spänningen mellan risken att förlora (bli tagen) och möjligheten att vinna (komma undan) som gör spelet lustfyllt att spela. Även om Rasmus ömsom utgår från vängruppens agerande (”vi”), ömsom sitt eget (”jag”), understryker han, i den senare delen av citatet, sitt individuella aktörskap – ”sen så när *jag* såg att båda gick ut så bara körde *jag*”. Här kliver Rasmus fram som en skicklig spelare som i en tillspetsad situation fattar egna beslut och agerar – spelar ut polisen.

Genom användningen av direkt anföring – ”är det verkligen såhär lätt?” – signalerar Rasmus att detta ögonblick utgör berättelsens höjdpunkt. Den direkta återgivningen förstärker dramatiken och den känslomässiga upplevelsen – eller rättare sagt ”kicken” av att ”getting away with it” (Katz 1988:9) – vilken framställs som långt viktigare än den stulna bilen i sig (som Rasmus berättar att han och hans vänner övergav kort efter mötet med polisen).

Philip beskriver också brottslighet som ett emotionellt, eller till och med existentiellt, projekt. Utan att jag explicit frågar efter hans motiv till att begå brott berättar han följande:

Philip: Hela grejen med kriminalitet, som jag själv ser det, det är ju liksom kicken av att både planera och göra och det är ju en [...] vad ska man säga, en adrenalinskjuts. Det är det ju, eller som jag brukar kalla det, man känner sig levande, det är som att upptäcka sig själv med att vara här och nu.

Som framgår av pronomenet ”jag” i kombination med de aktiva verben ”planera” och ”göra”, positionerar Philip sig som en genomtänkt individ som, utan indikationer på tvång, väljer att ägna sig åt brottslighet. Med formuleringen ”det är som att upptäcka sig själv med att vara här och nu” framställs brottslighet – i enlighet med det som Steven Lyng (2005; 2004) skriver om som ”edgework”, det vill säga som en självförverkligande aktivitet

som förlämnar dess utövare en förhöjd livskänsla i ett absolut nu. I litteraturen om "edgework" har risktagande framförallt beskrivits som en manlig aktivitet (A. Batchelor 2007; jfr. Lyng 2005; Lyng 1990). I min studie vill jag emellertid också lyfta fram ett exempel från en av mina kvinnliga deltagare som liksom de manliga ställer den så kallade adrenalinkicken i centrum.

Alexandra: Jag fick ju vara med en hel del på större slagsmål, och jag gick igång på dom här slagsmålen. För jag fick sån adrenalinkick liksom, alltså av att skada någon annan [...]. Alltså jag kunde, alltså vi kunde skratta, jag och mina vänner åt hur jag slog någon, alltså, skitkul! Och den här kicken alltså, den var så jävla skön, alltså det går inte att förklara – adrenalinkicken, alltså det går inte att förklara, jag fick ut något som var präglat i mig.

I sin jag-fokuserade framställning av hur hon "gick igång" på att skada andra betonar Alexandra sin aktiva roll i våldet, som framställs som en belönande aktivitet. Våldet skildras emellertid inte enbart som ett sätt att få en personlig kick utan även som ett bland vängruppen delat nöje. Genom formuleringen "vi kunde skratta" åt hur "jag slog någon" förmedlar hon en bild av sig själv som en självsäker slagskämpe vars våldshandlingar uppmuntras och bekräftas inom gruppen.

Trots denna kollektiva dimension ligger tonvikten på den individuella känsloupplevelsen. För att förklara den svärfångade känslan när adrenalinet pumpades ut i kroppen upprepar hon frasen "det går inte att förklara". Härigenom konstrueras upplevelsen som så intensiv och stark att den undandrar sig språklig artikulation. Även om den så kallade kicken, likt den för Rasmus och Philip, skildras som en distinkt känsloupplevelse utöver det vanliga, bidrar den avslutande kommentaren "jag fick ut något som var präglat i mig" till att komplicera Alexandras kicksökande. Vad formuleringen antyder är att våldet inte enbart var lustdrivet utan även fungerade som ett sätt att kanalisera inre spänningar – möjligen relaterade till det våld som hon berättar att hon blev utsatt för i hemmet (se kapitel 4). Därmed framstår hennes våldsutövande mer som en strategi för att hantera och bearbeta negativa känslor än ett frivilligt risktagande.

Med undantag för Alexandra, som antyder att hennes kicksökande hade att göra med inre konflikter, sätter mina intervjupersoner sitt spänningssökande i relation till en i övrigt händelselös och inrutad tillvaro. Som ett eko av Ebba Gröns låttext: "Det finns inget att göra i den här trista förorten. Det finns ingenting här för oss. Nä, ursäkta jag överdrev lite grann. Vi kan ju knarka,

supa och slåss”, uppger Dennis, bland andra, att han började röka cannabis i syfte att bryta en sorts vardaglig tristess.

Ahmed, som kom till Sverige som ensamkommande flykting (se kapitel 4), beskriver likaså sitt brottsliga engagemang som ett, i brist på annat att göra, underhållande tidsfördriv.

Ahmed: Här ((i Sverige)) är det tråkigt. Det finns inget att göra, det finns bara att man ska bara jobba, tjäna pengar och sen i slutet av året åka på en semester. Det finns inget annat, förstår du? Alltså jag tänker ibland ”okej jag har jättetråkigt, nu ska jag göra ett rån”. Förstår du? För det är roligt, för då har jag nånting att göra, förstår du?

Med hänvisning till vad många förknippar med ett ”vanligt svenssonliv” målar Ahmed upp en bild av ett inrutat och enformigt Sverige. I kontrast till denna kontext framställer han sitt eget agerande (”jag ska göra ett rån”) som ett sätt att skapa spänning och mening i en annars alltför förutsägbar och händelselös vardag. Genom att på detta sätt gestalta sin brottslighet som en form av motstånd – eller måhända till och med rebellisk handling mot det som inom kulturkriminologin benämns ”collective boredom” (Ferrell 2017) – positionerar sig Ahmed som en innovativ normbrytare som istället för att följa med strömmen medvetet går emot den.

Brott kan alltså enligt de intervjuade betyda spänning som ett ”projekt” att planera och genomföra, en adrenalinkick i sig eller ett sätt att bryta rutiner och vardaglig tristess.

Pengar

Medan spänning och gemenskap beskrivs som viktiga attraktioner redan från början framställs pengar efter hand som en allt viktigare drivkraft. Möjligheten att, för att låna Jens Lapidus uttryck, tjäna ”snabba cash”, framhålls bland annat av Simon, som såg brottslighet som ett sätt att tjäna ”enkla pengar”.

Jesper som tidigare berättat att hans pappa lärde honom att begå brott menar att pengar med tiden blev en stark drivkraft.

Jesper: Det ((kriminalliteten)) utvecklas ju med ålder. När jag blev äldre så ville jag ju göra pengar på det, för jag insåg att jag kan göra

bra med pengar på vissa saker. Liksom, så mycket som du tjänar på tre månader så mycket gjorde jag på en månad–

Hanna: Var det enkla pengar?

Jesper: Ja, fruktansvärt enkla [aa] när det gick som bäst för mig tjänade jag 3 000 om dagen, 90 000 i månaden.

Genom formuleringen ”när jag blev äldre så ville jag ju göra pengar på det” framställer Jesper sig som en strategisk individ som inte bara begår brott som ett impulsivt ungdomsbeteende utan som ett mer genomtänkt val. I relation till mig som intervjuare – och som representant för en konventionell tillvaro – framhäver han sin ekonomiska framgång och positionerar sig därigenom som en kalkylerande, kapabel, eller till och med smart aktör som, istället för att slita på ett ”vanligt” knegarjobb, valt ett mer lönsamt alternativ.

Att personer med erfarenhet av brottslighet, såsom Jesper, beskriver sitt kriminella engagemang som ett vinnande koncept i jämförelse med den traditionella arbetsmarknaden har även uppmärksammats i tidigare forskning (se t.ex. Åkerström 1993; Copes 2011). I en studie av amerikanska biltjuvar återger exempelvis Heath Copes (2011) hur Mac Isaac, en framgångsrik biltjuv, när han tillfrågades om han någonsin övervägt ett ”vanligt” jobb svarade: ”What I need a job for? I make my money with them cars. I got everything I need right here” (s. 18).

För att bättre förstå värdet av pengar för mina intervjupersoner frågade jag dem vad de tänkte att de skulle ha sina pengar till. Majoriteten berättade att de köpte dyra prylar – ”feta” jackor, klockor eller skor – i syfte att som Fabien uttrycker det ”skryta och imponera”.

Fabien: Alltså man var mycket intresserad av att köpa kläder under den här tiden ((tonåren)) och massa annat för att skryta och imponera.

Hanna: Var det därför man begick brott ett tag också för att kunna köpa den, alltså den senaste jackan, liksom var det man ville liksom?

Fabien: Mm, på vintern, du har den med pälsdräkt, du vet, den här jackan med päls, du vet, under den där tiden där man typ ”wow, han har jacka med päls”.

Genom bruket av pronomenet ”man” positionerar sig Fabien som en del av en ospecifik grupp av tonåringar som, liksom han själv, hade ett stort intresse för märkeskläder. Även om generiska ”man” ofta används för att referera till människor i allmänhet, menar jag att det i detta sammanhang fungerar som ett maskerat ”jag” – ett sätt för berättaren (Fabien) att generalisera sina personliga upplevelser till andra inom gruppen. Värt att notera är att jag som intervjuare anpassar mitt språkbruk till Fabiens genom att i min följdfråga använda ”man” snarare än ”du”. På så sätt bidrar jag till att upprätthålla den generaliserande tolkningsram inom vilken brottsligheten framställs som kollektivt och i viss mån normativt ungdomsbeteende.

I den senare delen av citatet, när Fabien talar om den eftertraktade ”jackan med päls”, sker emellertid ett skifte från ”man” till ”du”. Istället för att hänvisa till sig själv använder Fabien ”du” som i uttrycket ”du vet” (jfr. ”you know”, O'Connor 2000:99) som en interpersonell markör som syftar till att etablera samförstånd mellan intervjuad och intervjuare. Den nyssnämnda jackan skildras i sin tur som ett viktigt symboliskt attribut, eller som Richard Wright och Scott Decker (1997:40) kallar det, ”statushöjande objekt”, vars (manliga) bärare tillerkänns en position som beundransvärd (”wow, han har jacka med päls”).

Förutom att användas till konsumtion framställs pengar i sig som en form av symboliskt kapital. Exempelvis berättar Liam att han ”visade upp fickpengar i skolan” för att ”få respekt”, och när jag frågar Max hur han använde sina pengar berättar han följande:

Hanna: Vad gjorde man med pengarna då?

Max: Tja, köpte–

Hanna: Till sig själv?

Max: Ja, köpte till sig själv eller ja, flashade lite, köpte lite kläder – alltså det blev väldigt materiellt.

Hanna: Det blev det?

Max: Ja.

Hanna: Var det liksom köpa den senaste mobilen och sånt?

Max: Nej, sånt har jag inte brytt mig så mycket om–

Hanna: Det var mer kläder då eller?

Max: Ja, alltså köpa någon, lite snyggare tröja eller [mm] bjuda kompisar, och alltså – ja, det var lite så att man ändå ville känna, ”ja, men nu har jag ändå lyckats med någonting” [mhm] – så att då kan jag bjuda mina kompisar hit och dit. Dom har inte pengar och då kan jag bjuda dom liksom på restauranger och sånt.

Redan i början av 1990-talet skrev Thorstein Veblen (1899) om hur rika köpte dyra föremål och/eller tjänster som ett sätt att signalera status snarare än att uppfylla praktiska behov. I linje med Veblens (1899) tankar om ”conspicuous consumption” (iögonfallande konsumtion) utmålar Max sig själv, med hjälp av de handlingsorienterade verben ”köpa”, ”flasha” och ”bjuda”, som en handlingskraftig aktör som genom konsumtion kunde vinna erkännande från omgivningen, mer specifikt kompisgänget. I och genom konstaterandet ”då kan jag bjuda mina kompisar hit och hit” intar Max en position som en generös aktör som, till skillnad från sina vänner (vilka blir objekt för hans handlande), bemästrat de ekonomiska svårigheterna på gatan. Trots att Max iklär sig rollen som en kompetent aktör i betydelsen ”lyckad” kriminell nyanserar han, utifrån ett här-och-nu-perspektiv, sin där-och-då-strävan efter framgång – ”det var lite så att man ville känna, ja, men nu har jag ändå lyckats med någonting”. Eftersom det här antyds att Max misslyckats på andra arenor framstår hans kriminella framgång snarare som en kompensatorisk strategi än ett ”fritt val” – ett sätt att uppnå socialt värderade mål genom alternativa medel (jfr. Merton 1938).

Som nämnts är viljan att ha pengar för att signalera framgång och välstånd inget unikt för unga som börjat begå brott. Inte heller är det unikt att pengar, i enlighet med uttrycket ”pengar ger frihet”, ökar individens handlingsutrymme. Friheten att, som Jesper uttrycker det, ”göra vad man vill” är för flera deltagare synonymt med möjligheten att leva en viss livsstil präglad av konsumtion och lyxiga levnadsvanor. Bland annat berättar Simon att han ”åkte taxi överallt och åt på fina restauranger hela tiden” och Fabien att han, till skillnad från sina jämnåriga klasskamrater, hade råd att ”köpa cigaretter” och ”åka utomlands”.

Jesper, som tidigare beskrivit pengar som en central drivkraft för kriminella engagemang, delar med sig av den befriande känslan av att kunna gå in i en klädesbutik och köpa ”det som föll mig i smaken” oavsett pris – ”om den kostar 50 spann eller 5 000, det skiter jag i liksom. I det följande presenteras ett längre utdrag från min intervju med Jesper, där han talar om pengar som en frihetsskapande resurs.

Jesper: Du vet, sen när jag flyttade hemifrån när jag var 16, då la jag också mycket pengar på mat ute. Jag gjorde aldrig mat utan när man vakna ”oh shit, vad ska jag köpa idag” ah, jag köper pizza, ta hem det du vet.

Hanna: Kunde du alltid ta hem allting du var sugen på?

Jesper: Ja, liksom man gjorde aldrig mat, du vet, för man var ju ute och sålde och rånade hela tiden så man käkade alltid ute liksom.

Hanna: Nej, lyxigt på det sättet eller hur?

Jesper: Ja, alltså ja–

Hanna: Alltså vad tänkte man att man skulle ha pengarna till? Eller man gjorde bara av med dom? Man tänkte inte man skulle göra dom vita, eller?

Jesper: Alltså kolla här, nej. Alltså ju mer pengar du får in, desto mer spenderar du.

Hanna: Så man gjorde bara av med dom?

Jesper: Aa, alltså jag fyllde nog på internet på min mobil säkert, jag vet inte för hur mycket, säkert flera tusen spänn i månaden för jag hade kontantkort, du vet. Sen så går mycket, du vet, till man festar liksom [aa]. Sen du vet, sen så bjöd jag också vänner på cigg och så.

Hanna: Aa, man bjuder vänner på saker?

Jesper: Aa, alltså jag levde bara för dagen liksom. För att man vet inte om sitter häktad i morgon. Och så gjorde man ju nya pengar varje dag liksom.

Med avstamp i pronomonet ”jag” intar Jesper en position som en ekonomiskt ”fri” aktör som lever för nuet utan att tänka på framtiden. I beskrivningen av hur han tillfredsställde sina hedonistiska behov ”här-och-nu” växlar Jesper mellan pronomenet ”jag” och ”man”. När han talar om konkreta handlingar – att äta ute, köpa mat eller bjuda vänner – använder han ofta ”jag”, vilket placerar honom som den handlande aktören i berättelsen. Samtidigt glider han återkommande över till det generiska ”man”, exempelvis i formuleringar som

”man gjorde aldrig mat”, ”man festar” och ”man käkade alltid ute”. I och genom denna växling förmedlar han en bild av att hans vidlyftiga spenderande inte enbart var ett uttryck för individuella preferenser, utan även en del av en – inom den kriminella miljön – normativ, här-och-nu-orienterad hedonistisk livsstil. Ett sådant levnadssätt – kännetecknat av spontanitet och kortsiktighet – påminner om det som Neal Shover (2018:93) skriver om som ”life as a party”.

Intrycket att Jesper ”levde bara för dagen” förstärks av att han, i mitten av citatet, svarar nekande på min fråga om han övervägde att använda inkomsterna från sin kriminella verksamhet till sparande eller någon form av nytto-baserad konsumtion. Genom uttrycket ”ju mer pengar du får in, desto mer spenderar du” framställs pengar, utifrån en ”easy come, easy go”-attityd, som en frihetsskapande men flyktig resurs med lågt beständighetsvärde. Även om Jesper positionerar sig som ”fri” – i betydelsen ekonomiskt självbestämmande – framstår denna frihet som ytterst skör. Medveten om att hans tillgång till pengar vilar på en riskfylld grund konstaterar han att ”man vet ju inte om man sitter häktad imorgon”. Här blottas en underliggande existentiell osäkerhet som sätter Jespers ”val” att leva för dagen i ett något annorlunda ljus.

I det här avsnittet framträder pengar som en viktig drivkraft för intervjupersonernas kriminella engagemang. Pengar ges betydelse både som ett medel för konsumtion och som en symbolisk resurs som möjliggör erkännande, status och respekt. Därtill kopplar pengar även till möjligheten att leva en viss livsstil, där frihet att ”göra vad man vill” framstår som villkorad och skör – präglad av det kriminella livets risker och osäkerhet.

Summering och diskussion

Med utgångspunkt i en positionsteoretisk ansats och genom att granska deltagarnas val av verb och personliga pronomen har jag visat hur de begripliggör vägen in i kriminalitet genom att inta olika narrativa positioner. Med hänvisningar till en svår uppväxt positionerar de sig ofta som barn eller unga med begränsat handlingsutrymme, där ansvar och skuld förskjuts från det egna handlandet till föräldrar, skola och andra institutioner. Genom att använda avvärjande och passiviserande konstruktioner, såsom ”jag är ju uppvuxen med det” (Jesper) eller ”jag var som jag var” (Max), framställer de kriminalitet som något de socialiserats in i, hamnat i eller pressats in i, snarare än som något de aktivt valt. Dessa skildringar präglas av en låg grad av aktörskap, där

kriminalitet framstår som en mer eller mindre oundviklig följd av svåra livsomständigheter och bristande vuxenstöd. Ett sådant berättelseformat påminner om det som i tidigare forskning beskrivs som ett ”tragiskt” berättelseformat (Goffman 1961), där individen kan mildra eller omfördela ansvar för den uppkomna situationen genom att framställa sin situation som ett resultat av omständigheter bortom den egna kontrollen.

Deltagarnas positioneringsarbete är emellertid mer komplext än så. I beskrivningar av vad de lockats av i en kriminell miljö – gemenskap, spänning och pengar – intar de i större utsträckning en position som handlings- och viljestyrda aktörer som söker egna lösningar på sina problem. Här gör de, med utgångspunkt i pronomenet ”jag” följt av ett handlingsorienterat verb ”slog någon” (Alexandra), i större utsträckning sig ansvariga för sina handlingar och framgångar inom den kriminella världen. Kriminalitet framställs emellertid inte enbart som ett svar på svåra uppväxtvillkor och strukturella begränsningar, utan också som ett meningsfullt handlingsalternativ i situationer där andra vägar upplevs som stängda eller otillgängliga. Med andra ord framstår kriminalitet – för att låna Robert K. Mertons (1938) terminologi – som en ”innovativ anpassningsstrategi”, en alternativ karriärväg genom vilken deltagarna kan tillägna sig en position i betydelsen ”att bli någon”. Denna position är, som antytts i analysen, nära knuten till maskulint kodade ideal om erkännande, status och risktagande.

De framställer sig dock, varken i det ena eller det andra fallet, som helt styrda av andra/ytte omständigheter eller som i fullkomlig kontroll. Snarare varierar graden av aktörskap längs en glidande skala – ett kontinuum – som visserligen kan sägas ha två ytterpoler, men framför allt en mängd positioner däremellan. En deltagare som ger uttryck för en mellanposition är Alexandra, som trots svåra omständigheter – en fattig uppväxt – framställer sitt agerande som ett medvetet val: hon sålde knark för att kunna försörja sin familj. Samtidigt beskrivs hennes handlingsutrymme som ytterst begränsat och hennes agerande som framkallat av nöd. I och genom positioneringar av detta slag framställs kriminalitet som en sorts hybridlösning i gränslandet mellan vilja och tvång, mellan individuellt ansvar och yttre påverkan.

Denna komplexitet avspeglar sig även i språket. Även om ett starkt aktörskap i regel förknippas med pronomenen ”jag” och/eller ”vi” är kopplingen mellan olika språkliga resurser och en viss position emellertid inte given. Exempelvis signalerar ”jag slog någon” (Alexandra) ett tydligare aktörskap än ”jag var som jag var” (Max), trots att båda formuleringarna innehåller pronomenet ”jag”. I det första exemplet gör Alexandra tydligt anspråk på ansvar för den utförda handlingen. I det andra refererar Max visserligen till sig själv, fast i mer passiva

termer – som ett tillstånd snarare än en medveten aktör. Härmed belyses en viktig aspekt av språket, nämligen att dess sociala betydelse inte är fast och fix utan förhandlas fram i det situationella och interaktionella sammanhanget.

Intervjusituationen är ett sådant internationellt sammanhang som i sin tur är del av en bredare samhällelig kontext där sociala och kulturella konventioner påverkar samtalsdeltagarnas förståelse av olika språkliga uttryck. Exempelvis får ”jag var som jag var” inte sin mening bara genom Max ordval utan även genom hur de här orden aktiverar bilden av adhd som en medfödd funktionsnedsättning, som han inte rår för.

En annan iakttagelse från analysen är den återkommande tillämpningen av det generiska pronomenet ”man”, både av mig och av intervjupersonerna. Vad gäller min egen användning av ”man” så har jag inget uppenbart svar. Möjligen kan den användningen förstås som ett interaktionellt grepp för att inte uppfattas som konfrontativt eller anklagande. Exempelvis kan frågan ”var det därför man begick brott” jämfört med ”var det därför du begick brott” framstå som mindre personligt laddad. Som jag visat i analysen fungerar ”man”, för deltagarna, som ett sätt att tona ned det egna ansvaret genom att (i) generalisera det individuella till något mer allmänmänskligt (”alla gör så”); (ii) indirekt referera till sig själv som del av en specifik eller ospecifik grupp av personer.

Eftersom deltagarnas berättelser om vägen in – liksom alla berättelser som handlar om något som redan inträffat – är efterhandskonstruktioner, vill jag uppmärksamma ytterligare en funktion av ”man”, nämligen tidslig och identitetsmässig distansering (O'Connor 2000:94f). Genom att använda ”man” istället för ”jag” kan deltagarna relatera till sig själva som ”a figure from the past” (O'Connor 2000:72). Därmed kan de skapa en berättelsemässig distans mellan sitt dåvarande och nuvarande jag. Sett i detta ljus kan deras berättelser om vägen in i kriminalitet ses som en del av deras övergripande identitetsarbete kring vilka de ”var” snarare än vilka de ”är”. För att fördjupa analysen av deltagarnas narrativa identitetsarbete riktas uppmärksamheten i nästa kapitel mot hur de skapar ett gynnsamt intryck av sig själva och det egna handlandet, trots att de begått brott.

6. Anständiga brottslingar

Människor försöker i allmänhet förmedla ett positivt intryck av sig själva (Goffman 2009). Genom att skapa en fördelaktig definition av situationen söker vi framstå som godtagbara sociala aktörer. Vissa identiteter är dock redan från början förknippade med ett socialt diskrediterande stigma. Den kriminella identiteten kan förstås som en sådan "spoiled identity" (Goffman 1963) som riskerar att undergräva individens moraliska trovärdighet och sociala legitimitet. I det här kapitlet undersöker jag hur deltagarna, med hjälp av vad som brukar kallas "accounts" (redovisande förklaringar, Adelswärd 1997), hanterar detta moraliska stigma genom att omförhandla det egna handlandets klandervärda karaktär. För att få sina kriminella handlingar att framstå som begripliga, försvarbara och i vissa fall till och med berättigade, tonar deltagarna ibland ned deras negativa effekter, såsom skador, och lyfter i andra fall fram sådant som kan anses vara positivt, exempelvis försvarandet av ett högre värde. Genom att i sina självpresentationer luta sig mot vedertagna kulturella föreställningar om exempelvis kvinnor, barn och äldre som skyddsvärda, porträtterar deltagarna sig själva som en särskild typ av brottsling: en anständig sådan.

Accounts

I sin numera klassiska artikel från 1968 definierar Marvin B. Scott och Stanford M. Lyman en account som "a statement made by a social actor to explain unanticipated or untoward behavior" (s. 46). En account är alltså ett språkligt yttrande, en sorts redovisande förklaring (Adelswärd 1997), som syftar till att återskapa balans i en interaktion genom att förändra bedömningen av ett potentiellt ifrågasatt beteende. En account kan därför ses som ett "reparationsförsök" med vars hjälp individen kan presentera en gynnsam bild av sig själv och sitt agerande. Eftersom människor inte alltid agerar i enlighet med andras förväntningar eller rådande normer, är accounts en del av allas vår vardag. Katarina Jacobsson (2005), som studerat hur accounts uttrycks i

berättelser om mutor, konstaterar att en account inte alltid uppkommer som ett svar på direkt kritik utan ”det räcker med att den kan förutses” (s. 39). Eftersom deltagarna i denna studie intervjuats på grund av sina erfarenheter av att begå brott – ett uppenbart normbrott – är det föga förvånande att deras berättelser innehåller flera varianter av det språkfenomen som Scott och Lyman (1968) kallar accounts.

Scott och Lyman (1968) skiljer mellan två typer av accounts, ursäkter (där man erkänner att handlingen i fråga är fel men förnekar fullt ansvar) och rättfärdiganden (där man tar ansvar för handlingen i fråga men förnekar eller reducerar dess klandervärda karaktär). Medan uttalandena i föregående kapitel skulle kunna ses som ursäkter, vill jag i det här kapitlet kasta ljus över hur deltagarna söker omförhandla det kriminella handlandets moraliska karaktär. Jag intresserar mig därför för den sistnämnda formen av accounts, det vill säga rättfärdiganden. I relation till ämnet brott har rättfärdiganden främst studerats i form av neutraliseringstekniker (Orbuch 1997; för en översikt se Maruna & Copes 2005). Sykes och Matza (1957), som intresserat sig för hur unga som begått brott gör moraliskt tvivelaktiga handlingar godtagbara, har identifierat fem typer av neutraliseringstekniker: förnekande av ansvar (”det var inte mitt fel”), förnekande av skada (”det var ingen stor sak”), förnekande av offer (”de förtjänade det”), fördömande av fördömnarna (”polisen är hycklare”) samt åberopande av högre lojaliteter (”jag gjorde det för familjens skull”)⁶. Med hjälp av de här teknikerna kan den vars kriminella agerade riskerar att bli föremål för förebråelser ”neutralisera” det egna handlandets klandervärda karaktär genom att framställa det som förklarbart, eller kanske till och med försvarbart. Detta görs, som Sykes och Matza (1957) uppmärksammar oss på, oftast inom ramen för det konventionella samhällets moraliska normer, vilket visar på att även ungdomsbrottslingen ingår i och bekräftar den dominerande kulturen.

Sedan Sykes och Matzas originaltypologi har listan över neutraliseringstekniker växt (för en översikt se t.ex. Schönbach 1990; Semin & Manstead 1983; Kaptein & van Helvoort 2019). Utan att närmare gå in på alla nya kategorier och underkategorier, vill jag presentera ett för den kommande analysen särskilt relevant tillägg: ”justification by comparison” (Cromwell & Thurman 2003). Denna teknik, som hädanefter benämns som rättfärdigande jämförelse, innebär att individen jämför sitt eget handlande med andras, individer som uppfattas ha agerat på ett liknande eller värre sätt, för att därigenom relativisera det egna beteendet (”jag är i alla fall inte så usel”).

⁶ Min översättning av Sykes och Matzas (1957) fem neutraliseringstekniker.

Tekniken förknippas med Paul Cromwell och Quint Thurman (2003) som i en amerikansk studie av 137 tjuvar fann att dessa tonade ned det moraliska allvaret i sina handlingar genom att jämföra dem med allvarligare brott, såsom rån.

Forskningen på området har på senare tid alltmer kommit att handla om huruvida neutraliseringstekniker föregår och förklarar den kriminella handlingen eller om de bör ses som post hoc-rationaliseringar (Maruna & Copes 2005; Kaptein & van Helvoort 2019). Utan att närmare ge mig in i denna debatt vill jag, i linje med Jacobsson (2005; 2012), peka på risken att behandla olika typer av accounts, eller närmare bestämt rättfärdigande förklaringar, som ytliga efterhandskonstruktioner. För att undvika att reducera accounts till icke-trovärdiga rationaliseringar av förflutna händelser, med andra ord till rena bortförklaringar, vill jag i överensstämmelse med Jacobsson (2005:40) ”ta bort ’bort’” och istället lägga till attributet ”omförhandlande” som ett sätt att rikta uppmärksamheten mot språkets omförhandlande funktion här-och-nu. Det är trots allt, som vi kommer att se i den kommande analysen, i den aktuella interaktionen som individen söker omförhandla det moraliskt tveksamma genom att få det egna handlandet, och därmed också den egna karaktären, att framstå i en mer positiv dager.

Omförhandlande förklaringar

Brottslighet är ett moraliskt laddat ämne. Eftersom brott i allmänhet och per definition ses som ett olämpligt och/eller omoraliskt beteende ligger viljan att förklara sig ofta nära till hands. Påpekas bör emellertid att inga direkta ifrågasättanden eller anklagelser formulerades under intervjuerna. Som intervjuare har jag snarare försökt att inta rollen som en lyhörd och icke-dömande samtalspartner. Som blir tydligt i den kommande analysen tycks det dock räcka med att ett ifrågasättande kan förutses – eller att det på grund av samtalets moraliska karaktär ”ligger i luften” (Jacobsson 2000:123) – för att omförhandlande förklaringar ska verbaliseras. För att förekomma negativa tolkningar av det egna beteendet söker deltagarna omförhandla, i betydelsen neutralisera, dess klandervärda karaktär. Detta görs på olika sätt – genom att tona ned det negativa eller lyfta fram det som kan anses vara positivt. De varianter av omförhandlande förklaringar som jag identifierat i mina deltagares berättelser presenteras under följande rubriker: Skademinimering, Omoraliska andra, Acceptabla och oacceptabla offer samt för ett högre syfte.

Skademinimering

För att få det egna handlandet att framstå som mindre klandervärt understryker flera deltagare att de inte förorsakat någon större, alternativt allvarlig skada (jfr. förnekande av skada, Sykes & Matza 1957). Exempelvis berättar Philip att han alltid strävade efter att ”komma över så mycket som möjligt men skada så lite som möjligt” och inne på ett liknande spår hävdar Hakim att han, i sin karriär som kriminell, undvek att skada andra.

Hanna: Erhm, jag vill börja med att fråga om du kommer ihåg det första brottet du begick?

Hakim: Det första brottet jag begick–

Hanna: Ja, ungefär hur gammal var du då? Kommer du ihåg det?

Hakim: Alltså grejen är, det är väldigt komplicerat när det kommer till min brottsliga karriär. Jag har alltid haft regler i min karriär som brottsling och dom har oftast varit att inte skada människor fysiskt. Så det har mer varit att man sysslat med narkotika, för det mesta. Det är ju det vanligaste bland kriminella.

Istället för att svara på min fråga om brottsdebuten väljer Hakim att inleda samtalet med att presentera en form av omförhandlande förklaring. Med hjälp av extremfallsformuleringen ”alltid” i ”jag har alltid haft regler i min karriär som brottsling” förmedlar han en bild av sig själv som principfast och regelstyrd. Som en del av denna självpresentation framhåller han sin ovilja att skada andra (”så det har mer varit att man sysslat med narkotika”). I och genom denna omförhandlande förklaring tonar han ned skadeeffekterna av sitt eget handlande samtidigt som han, med hjälp av det normaliserande uttrycket ”det är ju det vanligaste bland kriminella”, framställer sin kriminella aktivitet som förståelig, eller kanske till och med normativt förväntad i en kriminell kontext.

En annan som tonar ned det egna handlandets klandervärda karaktär är Dennis. I samband med att vi diskuterar dagens våldsutveckling uttrycker han följande:

Dennis: Ja, alltså själva, jag liksom, jag är liksom, *alltid* varit en person som inte velat skada människor [mm]. Fast jag begått brott liksom, men jag har inte skadat någon så fysiskt allvarligt [nej], döden eller så. Okej, man har kanske hoppat på någon, men det har ju inte varit så att han dött i alla fall.

I framställningen av sig själv som en i grund och botten icke-våldsam person använder Dennis, likt Hakim, extremfallsformuleringen ”alltid” (Pomerantz 1986). En skillnad är emellertid att Dennis uppger att han brukat våld mot andra. I sin beskrivning av detta våld frångår han det mer personliga ”jag” till förmån för det mer generella ”man”, vilket kan tolkas som ett sätt att skapa distans till det egna handlandet (se kapitel 5). Dennis förnekar alltså inte att han brukat våld mot andra, men söker icke desto mindre att tona ned det egna handlandets relativa allvarlighetsgrad, exempelvis genom formuleringen ”man har kanske hoppat på någon, men det har ju inte varit så att han dött i alla fall”. Denna typ av relativiserande jämförelser, eller som jag valt att kalla dem ”rättfärdigande jämförelser”, behandlas mer ingående i nästa avsnitt.

Omoralka andra

En annan variant av omförhandlande förklaringar är ”rättfärdigande jämförelser” (Cromwell & Thurman 2003, min översättning). Även här syftar den presenterade förklaringen till att få det egna handlandet att framstå som mindre klandervärt. Detta åstadkommer deltagarna genom att jämföra sitt eget handlande med någon annans som de uppfattar som ”värre” i ett eller flera avseenden.

En både i litteraturen och bland mina deltagare vanlig jämförelsetyp är sexualförbrytaren som beskrivs som ”the lowest of the low” (Farmer m.fl. 2016:1767). I följande utdrag diskuterar jag och Jesper gemene mans syn på missbruk och kriminalitet.

Jesper: Ja, amen du vet folk som inte känner en dom kan döma en jävligt enkelt–

Hanna: Du tycker det? Att dom dömer dig?

Jesper: Ja, alltså, bara för liksom jag är kriminell och missbrukare, så betyder det inte att jag är en dålig person [nej]. Dom enda människorna som jag ser ner på utan att känna dom, det är typ våldtäktsmän och pedofiler [mhm]. Dom är inte kriminella, dom är ju bara idioter. Dom ska bara ligga sju meter under jorden, anser jag.

Även om Jesper identifierar sig som kriminell och missbrukare, tar han avstånd från stigmatiserande föreställningar om kriminella som varande en och samma typ. Genom att ta spjörn mot sådana föreställningar exkluderar han – med det

fördömande uttalandet ”dom är inte kriminella, dom är ju bara idioter” – sexualbrottslingar från epitetet kriminella som därigenom får en mindre negativ klang. Med andra ord fungerar utpekandet av ett omoraliskt ”dom” som ett sätt för Jesper att konstruera en bild av ett moraliskt överlägset ”jag”, vars kriminella handlande, jämförelsevis, framstår som mindre förkastligt. För att cementera denna moraliska gräns använder han sig av ett engelskt idiom – ”six feet under” – varigenom sexualförbrytarens klandervärda karaktär understryks ytterligare.

En annan deltagare som också upplever att omgivningen dömt honom är Hakim.

Hanna: Ja, då ska vi se här, du sa en sak som jag tänkte vi kunde prata mer om. Du sa det att ibland är folk dömande?

Hakim: Mm [...] alltså det är ju mycket så att människor dömer en utifrån vad som hänt innan. Jag tycker det behöver lyftas fram mer kunskap om den kriminella världen så att andra människor får en förståelse för hur det är, så att dom inte är dömande. För vissa människor har verkligen levt i misär. Men jag förstår också människor som kan vara dömande mot en person som har – till exempel när det kommer till det kriminella så finns vissa brott som man inte begår. Det är helt enkelt oacceptabelt. Till exempel är våldtäkt inget man begår. Begår man våldtäkt så är man körd som kriminell. Man kommer inte tas på allvar och till och med man ska bli skjuten till döds [...]. Man hör ju mycket om dom här kriminella avskummen som våldtar, men det finns inget sånt. Det finns ingen kriminell som våldtar människor, det gör dom inte, jo, själva handlingen är ju kriminell, men en person som har en kriminell livsstil han skulle aldrig göra det.

Som framgår av transkriptionen är det, liksom i Jespers fall ovan, i samband med att frågan om omgivningens fördömanden aktualiseras som en omförhandlad förklaring växer fram. Genom att på liknande sätt särskilja det egna jaget från ”avskummen som våldtar” porträtterar sig Hakim som, för att låna Thomas Ugelviks (2015) uttryck, ”a proper criminal”. Med utgångspunkt i pronomenet ”man”, som här syftar på tillhörighet till en specifik grupp, framställer Hakim sig som del av ett moraliskt överlägset ”vi” – ”riktiga” kriminella med en kriminell livsstil – vars överordnade position bygger på underordnandet av ”dom andra”, det vill säga ”den monstruösa sexualförbrytaren” (Mancini & Pickett 2016:274).

Gemensamt för både Hakim och Jesper är att de ger uttryck för en intern moralisk ordning bland kriminella, där typen av brott snarare än det faktum att man begår brott överhuvudtaget ses som avgörande för individens moraliska karaktär (vilket kan jämföras med en mer allmän uppfattning om att den som åker fast för fortkörning ”egentligen inte är kriminell”). Genom att etablera en sådan moralisk hierarki blir det möjligt för Hakim att avgränsa gruppen ”riktiga kriminella” – som han själv hänför sig till – från de enligt hans synsätt mest klandervärda (sexual)brottslingarna. Medan Jesper nöjer sig med att konstatera att sexualbrottslingar bör ligga ”sju meter under jorden” går Hakim ett steg längre i sitt fördömande. Med det magstarka uttrycket ”begår man våldtäkt så är man körd som kriminell [...] till och med man ska bli skjuten till döds” dömer han inte bara ut sexualförbrytare som moraliskt förkastliga, utan rättfärdigar även våld riktat mot dem, mer specifikt våldtäktsmän.

För att få den egna redogörelsen att framstå som än mer övertygande kombinerar deltagarna olika typer av omförhandlande förklaringar. Ett exempel på detta ges av Simon som, i samband med att vi diskuterar polisens agerande, säger följande:

Simon: Dom ((polisen)) borde som sagt, jag som beknade gräs innan och sånt, jag beknade och jag skadade inte någon. Dom går på mig nästan, dom har tid att gå på mig nästan varje dag, men så finns det folk som är våldtäktsmän, säljer heroin du vet såna grovt kriminella, och dom vågar dom inte gå på. Dom ((polisen)) vågar inte gå på dom, så dom går på mig istället och det är så fegt tycker jag – ”gå och sköt ditt fucking jobb! Gör det du är betald för att göra. Stå inte och hetsa mig hela dagarna, för mig tjänar du inte det på”. Samhället tjänar inte på att ta mig, för jag gör inte någon illa på det sättet som dom andra gör. Jag går inte och kidnappar folk och du vet torterar folk och sånt, det gör inte jag, gå och plocka dom som ni ska plocka, dom som förtjänar det, ta våldtäktsmännen, ta dom här fucking afghanerna nere i stan som går och håller på och tar flickor och sånt hela tiden, och alltså, du vet rånar gamlingarna och du vet, exempelvis dom här tiggarna går också runt och rånar gamlingar, blåser dom på deras kreditkort och sånt. Gå och plocka dom, vad fan går ni på mig för, det är så löjligt!

Återigen utgör sexualförbrytaren en moraliskt underlägsen referent gentemot vilken Simon söker omförhandla det egna handlandets moraliska karaktär. Iklädd rollen som berättelsens protagonist framställer han sin försäljning av marijuana som relativt bagatellartad genom jämförelsen ”jag gör inte någon

illa på det sättet som dom andra gör”. Här samspelar neutraliseringsteknikerna omförhandlande av skada och rättfärdigande jämförelser inom ramen för en och samma beskrivning. ”Dom andra” syftar emellertid inte enbart på sexualförbrytare utan en mängd förkastliga beteenden och oönskade individer – våldtäktsmän, terrorister, ”fucking afghanerna” (varigenom även en etnisk dimension aktualiseras) samt tiggare. Genom att samla dessa under kategorin ”grovt kriminella” förstärker Simon ytterligare bilden av sitt eget handlande som moraliskt mindre problematiskt.

Det finns emellertid även ett annat ”dom” i citatet. Detta andra ”dom” syftar på polisen, som enligt Simon är fega och slösar med samhällets resurser genom att gå på honom istället för att ingripa mot dem som verkligen orsakar samhällsskada – de som av honom nyligen kategoriserats som ”grovt kriminella”. Härmed skiftar Simon i enlighet med neutraliseringstekniken ”fördömandet av fördömnarna” (Sykes & Matza 1957:668) fokus från sitt eget till polisens felaktiga agerande.

Acceptabla och oacceptabla offer

Ytterligare ett sätt att omförhandla ett moraliskt ifrågasatt beteende är genom att framställa det som, under rådande omständigheter, tillåtet, försvarbart eller till och med korrekt. I enlighet med neutraliseringsteknikens förnekande av offer (Sykes & Matza 1957) beskrivs vissa personer utifrån logiken ”den som ger sig in i leken får leken tåla” som tillåtna måltavlor, eller – som jag valt att benämna dem – ”acceptabla offer”.

Bakgrunden till utdraget nedan är att jag just frågat Johan om pengar var en stark drivkraft för honom.

Johan: Alltså för mig var det inte så mycket pengarna, alltså jag behövde inte pengarna, det var inte det som var poängen. Det var mycket mer våldet, jag har gått ut mycket mer för våldet [...]. Men det är inte som att man tar en fight med någon som inte förtjänar det, det är väl ingen som förtjänar stryk men–

Hanna: Men det finns viss moral i vem man–

Johan: Ja ja, alltså du bråkar ju inte med vem som helst, och särskilt inte med folk som inte vill bråka, det var inte det som var poängen [nej]. Det var mest att man var där ute ((på krogen)) som bete och så var det alltid någon som ville fiska upp en–

Hanna: Som sökte också?

Johan: Precis.

I det moderna samhället betraktas ekonomiska motiv, skriver C. Wright Mills (1940), alltsomoftast som ett adekvat ”motivvokabulär”, det vill säga socialt och kulturellt godtagbara förklaringar. Trots detta väljer Johan – till skillnad från majoriteten av mina intervjupersoner – att betona sin dragning till våld. För att förekomma potentiell kritik utmålar han, utifrån en fiskeliknelse, sig själv som ”bete”, som snarare än att gå på oskyldiga offer låter ”fisken” – en annan bråkstake – angripa honom. På så sätt framställer han sitt våld som kontrollerbart, förklarbart och kanske till och med försvarbart eftersom det riktas mot en jämbördig motståndare – eller om man så önskar ett acceptabelt offer.

Ett liknande resonemang förs fram av Hakim.

Hanna: Okej, så vad var det mer jag tänkte på. Jag hade någon fråga till här–

Hakim: Men alltså kriminella, dom har ett annat tankesätt. Det är mycket belöning och bestraffning – så är det ju överallt – men som kriminell är man mycket medveten om sina handlingar [mhm] och konsekvenserna av dem [...]. Alla är medvetna om sina handlingar. Gör jag bort mig så kan det innebära att någon skjuter mig. Gör jag bra ifrån mig och jobbar på bra så kan det innebära att jag kommer tjäna en hel del pengar, det är så dom kriminella ser det. Så om man skjuter någon – det betyder ingenting – för man vet att den här människan han är kriminell: han har accepterat spelreglerna. Han är kriminell som mig, så att om jag skjuter honom så betyder det ju ingenting. Men sen är det ju aldrig så att man skadar en oskyldig människa – det gör man inte. Man skadar alltid en människa som är involverad.

Inledningsvis kan det noteras att Hakim styr samtalet i önskad riktning, samtidigt som han positionerar sig som en ”invigd expert” (Burcar 2005:43) som beskriver spelreglerna inom den kriminella världen för mig, en oinvigd utomstående. Med hjälp av pronomenet ”man” (som här syftar på Hakims tillhörighet till gruppen kriminella) och extremfallsformuleringarna ”aldrig” och ”alltid” porträtterar Hakim sig som en etisk kriminell som följer en tydlig moralisk kodex. I sin omförhandlande förklaring neutraliserar eller rättare sagt

bagatelliserar han grovt våld mot kriminella, vilka framställs som spelare som – om de spelar sina kort fel – bör bestraffas enligt spelets regler. Trots att de spelregler som Hakim hänvisar till framstår som en del av en kriminell subkultur, begripliggörs de samtidigt utifrån en konventionell logik där belöning och bestraffning skildras som allmänna principer i samhället. Genom att på detta sätt framställa sitt kriminella beteende som begripligt utifrån konventionella normer möjliggörs en neutralisering av våldets problematiska karaktär, i det att det gestaltas som rationellt, regelstyrt och ”rättvist”.

Att det kriminella normsystemet inte utan vidare går att skilja från det konventionella blir särskilt tydligt när deltagarna talar om vilka de betraktar som oacceptabla offer. Ett illustrativt exempel på detta ges i det följande.

Philip: Jag kommer ihåg bland de första personrånen så tror jag vi öppna och det var någon tant och vi stod med yxa och hammare och grejer, och jag va, såhär bara ”shit fan, vi kan inte göra det här, det här hade kunnat vara min mormor liksom”, och då började mina vänner någonstans bara ”shit, hur fan kan du tänka så?”, jag bara ”jag vet inte hur jag kan tänka så, men så tänker jag”, liksom vissa grejer går bara inte liksom.

Ovanstående skildring av den äldre damen som ett oacceptabelt offer kan förstås i relation till Nils Christies (1986) teori om ”idealiska offer”. Enligt Christie har vissa personer och/eller grupper i samhället – på grundval av olika egenskaper – lättare att få status som legitima offer än andra. Hit hör bland annat äldre damer eftersom de kan betraktas som svaga, respektabla och icke-risktagande. Genom att ansluta sig till gängse föreställningar om äldre damer som oacceptabla brottsoffer (i Christies terminologi ”idealiska offer”) förmedlar Philip ett positivt intryck av sig själv som etiskt medveten. Som ett sätt att stärka trovärdigheten i den egna framställningen använder Philip direkt anföring (Shuman 2012:135–137) när han återberättar hur han – i motsats till sina vänner – omedelbart tog avstånd från det tilltänkta offret – ”det här hade kunnat vara min mormor”.

Förutom äldre damer anses kvinnor och barn även tillhöra kategorin oacceptabla offer. Max poängterar att det är en grundmoral att man inte går på ”kvinnor, barn och äldre”, och likaså konstaterar Dennis att varken ”barn eller kvinnor” bör utsättas för brott.

En deltagare som lägger särskild vikt vid barns särställning som oacceptabla offer är Alexandra, som beskriver hur hon och hennes vänner resonerade i samband med att de begick inbrott.

Alexandra: När vi gjorde inbrott, när vi gör inbrott, här då, är det ingen som tar några barnsaker för då klipper vi den personen. Och det hände ju också att det var en kille som tog en spargris, alltså, vi stannade i en skog och började slå han [...]. Alltså man ska aldrig göra något ont mot barn, man ska aldrig, råna något barns rum liksom, alltså man kan ta allt annat, men inte röra barnens rum.

I citatet framställer Alexandra sig, likt Philip, som en etiskt medveten kriminell som, i överensstämmelse med majoritetssamhällets värderingar, ser barn som skyddsvärda, det vill säga oacceptabla offer. Barns särställning som oacceptabla offer understryks med hjälp av extremfallsformuleringen ”aldrig” i konstatandet ”man ska aldrig göra något ont mot barn”. Här används pronomenet ”man” inte i en strikt generisk bemärkelse, utan som ett normativt och kollektivt pronomen genom vilket förbudet mot att begå brott mot barn formuleras som en självklar moralisk sanning. Barns position som oacceptabla offer exemplifieras i den senare delen av citatet där Alexandra berättar om killen som bröt mot gruppens etiska koder genom att ta en spargris tillhörande ett barn. I återgivelsen av hur hon och hennes vänner ”stannade i en skog och började slå han (killen som tog spargisen)” utmålar Alexandra sig som del av ett moraliskt kollektiv som inte bara upprätthåller utan även återställer den moraliska ordningen. Därmed framhäver Alexandra de positiva aspekterna av det egna handlandet, viket bidrar till att ”neutralisera” i betydelsen omförhandla dess moraliska karaktär.

För ett högre syfte

En sista form av omförhandlande förklaring är åberopande av en högre lojalitet (Sykes & Matza 1957). Med hänvisning till högre lojalitet söker deltagarna förekomma eventuella förebrående bedömningar genom att framhålla det egna handlandets moraliska riktighet. En högre lojalitet kan enligt tidigare forskning vara allt från en religiös övertygelse till en moralisk princip eller en mindre grupp – exempelvis familjens – regler och normer (se t.ex. Copes 2003; Whyte 2016; Van Baak m.fl. 2018)

I mitt material aktualiseras sådana åberopanden i samband med att jag frågar Liam varför han tror att människor har börjat begå brott.

Liam: Alltså det är olika. Vissa har såhär att dom vill ha adrenalinet, dom vill ha kicken och sådant. Men alltså dom som känner en kick av att sno och snatta i butiker och sådant dom är alltså, i mina ögon

mindre. Dom är inte riktigt insatta i det ((kriminella)). Dom som får en kick av att göra brott, det är dom som inte är någonting, men dom som verkligen gör något – alltså stora grejer – dom strävar alltid efter något bra. Till exempel, aa men, jag ska öppna en kiosk, få vita pengar därifrån, sen öppna något större. Jag vill ge pengar till min mamma, jag vill ge pengar till min pappa [okej]. Det är mer så det är och det har jag sett hela mitt liv. Dom som faktiskt håller på med stora grejer, dom har antingen en dotter dom vill ge allting i livet, eller så vill dom ge sitt barn sådant som dom inte kunde få själva. Riktigt kriminella, dom får ingen kick utav att snatta och sånt.

Liam som tidigare i vårt samtal tagit avstånd från ”små brottslingar” gör här en distinktion mellan riktig kriminalitet – det vill säga brottslighet som motiveras av ett högre syfte – och menlösa små brott som enbart utförs för spänningens skull. Även om Liam genomgående använder pronomenet ”dom” snarare än ”vi” när han beskriver såväl ”små brottslingar” som dem som begår ”stora grejer”, positionerar han sig tydligt inom den senare gruppen. Detta framgår dels genom den värderande distanseringen från dem som begår brott för ”kicken”, vilka beskrivs som ”mindre” och ”inte riktigt insatta”, dels genom att han med hjälp av exempel i första person illustrerar de motiv som tillskrivs ”riktiga kriminella”, såsom ansvar gentemot familjen och strävan efter en bättre framtid.

Eftersom ”riktig kriminalitet”, enligt Liam, ofta begås för ett högre syfte – exempelvis familjen – framställs den som mer meningsfull och därmed också mer försvarbar än brott som enkom begås för den så kallade ”kicken”. I linje med neutraliseringsteknikens åberopande av en högre lojalitet (Sykes & Matza 1957) handlar det alltså inte om att förneka handlingens olaglighet, utan om att framhäva dess påstått altruistiska motiv. Bakom detta neutraliserande resonemang finns en moralisk logik som kan förstås utifrån det vedertagna ordspråket ”ändamålet helgar medlen”, där ändamålet – syftet med handlingen – framstår som viktigare för bedömningen av en handling än själva handlingen i sig.

Trots att strävan efter en bättre framtid för sig själv och sin familj kan förstås som ett etablerat konventionellt mål, kan Liams uppdelning mellan dem som gör ”stora saker” och dem som begår små brott även tolkas utifrån en subkulturell logik. Enligt den logiken kopplas den status som ett brott ger ofta samman med dess allvarlighetsgrad – ju grövre brott, desto högre status. Grövre brott som begås för ett högre syfte kan därmed neutraliseras både med hänvisning till konventionella värden och subkulturella ideal.

Utöver familjen lyfts även vänskapsrelationer fram som en central lojalitet. I intervjun med Madde berättar hon hur hon undanröjt bevis efter en skottlossning i syfte att skydda en vän och dennes familj från utvisning.

Madde: Jag skulle skydda några ifrån att, ja, ifrån att lämna landet om man säger så [okej]. Så att jag gjorde det faktiskt, jag gömde vapnen [mm] och städade huset från alla skott.

Efter en kort utvikning återvänder Madde till samma händelse, nu med fokus på polisens agerande vid efterföljande razzia.

Madde: Dom ((polisen)) betedde sig som svin, alltså särskilt med tanke på att barn var inblandade, så betedde dom sig som svin–

Hanna: Dom ((polisen)) brydde sig inte om att det var barn? Eller dom vände upp och ner på allting?

Madde: Ja, dom stökar upp hela lägenheten. Dom stökar upp familjen, alltså barnen blev rädda [mm]. Alltså dom har fel attityd ifrån början [...].

Hanna: Okej, men när dom gjorde den här razzian, var du där då? Rörde dom dig då? Eller lät dom dig vara?

Madde: Ja, men dom lät mig vara [dom lät dig vara okej]. Mm dom lät mig vara men jag, vad heter det, jag tog ju hand om barnet liksom–

Hanna: Ja, som blev rädd?

Madde: Ja, för dom tog ju mamman så då fick jag liksom ta hand om barnet–

Hanna: Ja, ush–

Madde: Och sen fick jag ju gå på polisförhör och då frågade dom liksom ”vart är barnet?”, jag bara ”ni är poliser alltså, om ni kan sköta ert jobb snyggt då får ni ta reda på det själva” men via mig får inte ut någonting [nej]. För att så länge jag vet att någon har det bra öppnar jag inte munnen. Det är så jag är. För att ett barn behöver familjen, alltså om det är en bra familj.

Även om Madde brutit mot lagen i juridisk bemärkelse framställer hon sitt agerande som moraliskt försvarbart eftersom det tjänade ett högre syfte – barnets bästa (jfr. åberopande av en högre lojalitet Sykes & Matza 1957). Genom att via direkt anföring ordagrant återge sitt svar till polisen framställer hon sig själv som en principfast medmänniska som – till skillnad från polisen – värnar det överordnade värdet barnets bästa framför samhällets sanktionerade lagar och regler. I presentationen av sig själv som en vuxen som i en otrygg situation tog ansvar för ett utsatt barn (i narrativa termer det s.k. offret) förmedlar hon en bild av sig själv som en beskyddare snarare än förtegen brottsling. Som intervjuare bidrar jag till att understödja denna moraliska inramning genom att med mina stödjande frågor ("ja, som blev rädd?") och kommentarer ("ja, ush") bekräfta och förstärka fokuset på barnets utsatthet.

Maddes berättelse innehåller inte bara en medmänsklig protagonist (hon själv) utan även en antagonist – ett omoraliskt "dom". Denna antagonist utgörs av polisen som genom uttalanden, såsom "dom betedde sig som svin", utmålas som empatilösa och hänsynslösa. Genom att rikta kritik mot polisen för deras hänsynslösa agerande omförhandlar Madde den moraliska innebörden av sitt eget handlande, samtidigt som polisen – som vanligtvis ses som samhällets beskyddare – tilldelas en omvänd roll som omoraliska maktmissbrukare som försöker splittra en välfungerande familj (jfr. "fördömandet av fördömnarna" Sykes & Matza 1957).

Summering och diskussion

I det här kapitlet har jag intresserat mig för verbala yttranden, så kallade accounts, vilka syftar till att som Scott och Lyman (1968:46) uttrycker det "repair the broken and restore the estranged". Mer specifikt har jag kastat ljus över hur deltagarna med hjälp av ett antal omförhandlande förklaringar förebygger den obalans som eventuellt annars skulle uppkomma i vårt samtal genom att få ett ifrågasättbart handlande att framstå som förståeligt, försvarbart och i vissa fall till och med som berättigat. Genom att luta sig mot konventionella föreställningar om exempelvis barn som oacceptabla offer, presenterar de en bild av sig själva som etiskt medvetna – eller som jag valt att kalla det: anständiga brottslingar. Som en kulturell tankefigur bidrar den anständiga brottslingen till att forma och vägleda samtalsdeltagarnas förståelse av vad som utgör "riktig kriminalitet". Föreställningar om "riktig" respektive "oriktig" kriminalitet – eller i översatt bemärkelse moralisk och omoralisk

kriminalitet – bygger i sin tur på etablerandet av en moralisk skala, där vissa brott uppfattas som mer klandervärda än andra. Högst på skalan står brott som utförs för ett högre syfte. Därefter kommer brott som inte drabbar oskyldiga – särskilt inte kvinnor, barn eller äldre – och sist, det vill säga på botten av skalan, finns sexualbrott, vilka ses som tveklöst omoraliska.

Att synliggöra det moraliska i det som förbjuds i lagen kan förstås i relation till den uppdelning som Sykes och Matza (1957) gör mellan brott som antingen *mala in se* (onda i sig) eller *mala prohibita* (av lagen förbjudna men inte nödvändigtvis omoraliska). I sina omförhandlande förklaringar utnyttjar deltagarna detta moraliska tolkningsutrymme för att reducera det egna handlandets klandervärda karaktär. Som jag visat i analysen använder de sig av olika typer av omförhandlande förklaringar, både enskilt och i samspel. Medan nedtonandet av det negativa ofta görs i förhållande till subkulturella normer ("jag dödade i alla fall inte någon"), bygger framlyftandet av det positiva vanligen på en mer konventionell logik ("man ska aldrig göra något ont mot ett barn"). Detta mönster är emellertid inte helt entydigt. Ibland används båda logikerna i en och samma förklaring och ibland samspekar de på ett sådant sätt att det är svårt att skilja dem åt. Exempelvis är föreställningar om sexualförbrytarens klandervärda karaktär inte begränsade till kriminell kontext utan snarare något som "vi alla vet".

Att, som ofta gjorts, studera berättelser om brott utifrån antingen en "våldsbejakande subkultur" (se t.ex. Anderson 1999; Jimerson & Oware 2006) eller konventionellt gångbara "neutraliseringstekniker" (se t.ex. Sykes & Matza 1957; Topalli 2017) framstår därmed som en analytisk förenkling. Snarare tycks dessa logiker vara tätt sammanvävda och delvis hämtade ur en gemensam kulturell repertoar. På samma sätt som fördömandet av sexualbrottslingen vilar på allmänt delade moraliska föreställningar, visar populärkulturella framställningar – exempelvis heist-filmer där sympatiska huvudpersoner begår brott mot korruperade institutioner – hur subversiva handlingar kan förenas med konventionell moral. Exempelvis framställs huvudpersonerna i heist-filmen *Ocean's Eleven* som charmiga, lojala och i viss mening moraliskt rättfärdiga, trots att de planerar och genomför ett omfattande rån.

I originalartikeln från 1957 anför Sykes och Matza att neutraliseringstekniker föregår och till och med möjliggör den kriminella handlingen. Mitt intresse för omförhandlande förklaringar ligger, som påpekats inledningsvis, inte i vad de säger om det förflutna utan snarare vad de fyller för funktion här-och-nu, det vill säga i den

pågående interaktionen. För att förstå deras betydelse för berättaren måste vi rikta uppmärksamhet mot det sammanhang i samtalet som de används. En generell tendens som jag noterat i min analys är att omförhandlande förklaringar alltsomoftast förs fram i samband med att deltagarna berättar om hur de tänkte som kriminella eller när allmänhetens syn på kriminalitet aktualiseras. Ett sätt att i dessa situationer förstå behovet av att förklara sig är att se deltagarnas omförhandlande förklaringar som ett svar på den outtalade frågan ”hur kunde du göra det?”.

I kapitlet har jag visat hur deltagarna, genom att använda sig av olika omförhandlande förklaringar – enskilt eller i kombination – kan förmedla ett gynnsamt intryck av sig själva och sitt eget handlande. Därigenom skyddar de sig inte bara från skuld och skam, utan ger även form åt ett moraliskt försvarbart jag som kan integreras i deras övergripande berättelser om sig själva som – då som nu – moraliska personer. I nästa kapitel utforskas en annan aspekt av deltagarnas moraliska identitetsarbete, nämligen hur de genom berättelser om den gamla och den nya skolan mejslar fram en kollektiv narrativ identitet, ett moraliskt överlägset ”vi”.

7. Det var bättre förr

Självpresentation handlar inte enbart om hur individer framställer vilka de är, utan också om hur de signalerar vilka de inte är (jfr. Jenkins 2004). I det här kapitlet undersöker jag hur mina intervjupersoner mejslar fram en kollektiv identitet genom att markera och betona likheter, men framförallt skillnader, inom gruppen kriminella. Genom att klassificera vissa personer, grupper och/eller beteenden som ohederliga/respektlösa konstrueras två symboliska ordningar, en gammal och en ny. I linje med det vedertagna idiomet ”det var bättre förr” ses det som anses vara av äldre datum som ett uttryck för stabilitet och ordning medan det som framställs som nytt betraktas som ett tecken på oordning. Med utgångspunkt i denna temporala dikotomi framställer deltagarna sig själva som tillhörande en äldre och hederligare kriminell kultur. Innan jag visar hur detta görs introducerar jag det analytiska begreppet symboliska gränsdragningar.

Symboliska gränsdragningar

Människor har i alla tider skapat ordning i sin tillvaro genom att dra upp gränser. Det vetenskapliga intresset för hur människor drar upp och upprätthåller gränser går långt tillbaka i tiden – åtminstone till den franske sociologen Émile Durkheim. Redan i *The elementary forms of religious life* (1912) skriver Durkheim om den symboliska uppdelning som aboriginska klaner i Australien gjorde mellan det som ansågs heligt och det som sågs som profant. I Durkheims fotspår har Mary Douglas studerat hur social ordning skapas genom klassificeringen av personer, praktiker och ting i dikotomiska par. I *Purity and danger* (1966) åskådliggör hon hur kulturella föreställningar om smuts och renhet sätter gränser för vad som uppfattas som ”normalt” respektive ”avvikande”. Några decennier senare undersökte Jeffrey Alexander (1992) hur symboliska koder, i diskursen om civilsamhället, användes av de ”goda” demokratiska medborgarna för att utestänga de, enligt dem, ”onda” icke-demokratiska medborgarna. I början av 2000-talet konsoliderades fältet

och i en översiktsartikel från 2002 beskriver de amerikanska sociologerna Michéle Lamont och Virág Molnár symboliska gränsdragningar som ett nyckelbegrepp för samhällsvetenskaperna.

I samma artikel definierar Lamont och Molnár (2002) symboliska gränsdragningar som "de kognitiva konstruktioner som människor använder sig av för att skapa och upprätthålla informella skiljelinjer mellan personer, grupper, objekt eller tid och rum" (s. 168, min översättning). I ett narrativt sammanhang kan dessa gränser förstås som språkhandlingar genom vilka kollektiva identiteter formas utifrån upplevelser av likhet och skillnad – eller om man så vill, närhet och avstånd. Exempelvis kan individer markera tillhörighet till en grupp eller dissociera sig från en annan i syfte att tydliggöra "vilka vi är" i relation till "vilka vi inte är" (Zerubavel 1991; se även, Tajfel & Turner 1978). Den så kallade ut-gruppen fungerar som en antites i relation till vilken den egna gruppens, det vill säga in-gruppens, konturer stärks och skärps. Det är det här särskiljande gränsdragningsarbetet som står i centrum för den kommande analysen.

Att dela in människor i grupper och/eller kategorier är emellertid sällan en neutral aktivitet. Ett exempel på detta presenteras av Lamont (2000) själv som visar hur vita arbetarklassmän i USA differentierar den egna gruppen och dess goda arbetsmoral från "blacks and 'people below' who are lazy and hold wrong values" (s. 241). Den egna gruppens moraliska förträfflighet lyfts fram på bekostnad av den andra, som påstås vara underlägsen. Gränsen avgör alltså inte bara vem som hör till eller ej, utan också vilka idéer, beteenden och handlingar som anses eftersträvasvärda. Eftersom mina intervjupersoner redan kan sägas ha överskridit gränser för vad som är tillåtet enligt lag, kan de – ur samhällets perspektiv – förstås som tillhörande en ut-grupp – kriminella. Som jag visar i den kommande analysen framhävs emellertid inte enbart skillnader mellan ut- och ingrupper, utan även inom en och samma ut-grupp, där det kan finnas spänningar mellan gruppkonstellationens kärna och periferi.

Vissa symboliska gränser framstår som skarpare än andra eftersom de manifesteras i ett tydligt gränsobjekt (Star & Griesemer 1989), eller som jag valt att kalla det, gränsmarkör. En geografisk gräns, exempelvis en landsgräns, framstår många gånger som mer konkret än en moralisk eller ideologisk övertygelse. Oavsett vilket anger gränsmarkören, eller gränsmarkörerna (i plural), villkoren för vilka som ses som "innanför" eller "utanför" den uppställda gemenskapen. De fungerar därmed som en sorts "måttstock" i relation till vilken människor utvärderar både sig själva och andra. Påpekas bör emellertid att en gränsmarkör inte behöver återspegla "faktiska" förhållanden utan är symbolisk i betydelsen kulturellt betingad samt subjektivt meningsfull.

Analysen fokuserar dels på hur de unga deltagarna drar upp gränser mellan sig själva och ”de andra”, dels på vilket innehåll dessa symboliska gränser ges.

Den ”gamla” och den ”nya” skolan

Som nämnts i metodavsnittet (kapitel 3) aktualiserades temat den ”gamla” och den ”nya” skolan av deltagarna själva i samband med att de reflekterade över ungdomsbrottslighetens utveckling på ett generellt plan. Då temat visade sig vara återkommande och därmed framstod som betydelsefullt för intervjupersonerna, valde jag att lägga till det i min intervjuguide. I vissa fall använde deltagarna själva begreppen ”gamla” och ”nya” skolan och i andra fall var det jag som introducerade denna terminologi. Oavsett vilket, var ungdomsbrottslighetens utveckling ett samtalsämne som engagerade många. En möjlig förklaring till detta kan vara den vid tiden heta debatten om det ökade skjutvapenvåldet bland unga (gäng)kriminella i Sverige. I en genomgång av svenska nyhetsmedier mellan åren 1980–2019 konstaterar Ester Pollack (2022) att medieintresset för det ökade skjutvapenvåldet eskalerat under den studerade perioden. Under 2019 diskuteras bland annat hårdare tag mot unga kriminella samt mordet på den nyblivna mamman Karolina Hakim, som sköts ihjäl i Malmö medan hon bar sitt spädbarn i famnen (Expressen 2019; SVT 2020). Det är mot bakgrund av denna samhälleliga kontext som deltagarnas berättelser om den ”gamla” och den ”nya” skolan kan förstås. Analysen är indelad i tre tematiska avsnitt: ”tjuvheder”, våldets förändrade karaktär och en ”ny” generation av kriminella. Avsnitten bör inte förstås som helt fristående, utan snarare som delvis överlappande.

”Tjuvheder”

Deltagarnas särskiljande gränsdragningsarbete synliggörs framför allt i deras moraliserande tal om ”gamla” och ”nya” skolan. I det följande ber jag Philip – som tidigare tagit avstånd från brott mot en äldre dam – att beskriva innebörden av den så kallade gamla skolan.

Hanna: Men erhm, vad var det jag tänkte på här, jo, jag har ju många intervjuer så pratar man ibland om den gamla skolan–

Philip: Mm

Hanna: Kan du förklara lite mer vad det betyder?

Philip: Gamla skolan är den som är någonstans lite, vad ska man säga, tjuvheder på ett speciellt sätt.

Hanna: Vad betyder det i praktiken?

Philip: Ja, oskrivna regler.

Hanna: Som är att man?

Philip: Man skadar inte kvinnor och barn så långt det bara är möjligt, man skadar inga privatpersoner [...]. Jag har ju målat mycket graffitti och så och då är det en oskriven regel att man målar inte på privatpersoners egendom. Man gör inte någonting mot privatpersoner, utan ska man skada något så ska det vara något som ägs av staten.

Inledningsvis kan det noteras att jag i min inledande fråga väljer att tala om den gamla skolan i bestämd form, vilket ger vid handen att det finns en förgivettagen uppfattning kring begreppets innebörd (jfr. Åkerström 1996:230). Så tycks även vara fallet då Philip i sitt svar utmålar den gamla skolan som en välkänd symbolisk kod, förknippad med en särskild hederskodex – ”tjuvheder” – som bygger på ett antal oskrivna regler. Dessa regler – att man inte skadar privatpersoner, i synnerhet inte kvinnor och barn – lyfts, med hjälp av pronomenet ”man”, fram som allmängiltiga moraliska principer (jfr kapitel 6), som Philip något senare i samtalet berättar att han, av äldre kriminella, ”alltid lärt sig att leva efter”.

Medan privatpersoner framställs som oacceptabla offer, framställs staten i sin tur som ett acceptabelt ”offer”. Ett liknande gränsdragningsarbete utförs av Liam, som till och med tilldelar staten rollen som berättelsens antagonist.

Liam: Alltså gamla skolan är, så som jag ser det [mm], då gjorde man pengar tillsammans, då var det brödraskap, förstår du vad jag menar? Alltså man gick inte på varandra, det var typ folk, alltså vi säger, jag ska förklara – det var typ vi mot staten. Och sen om någon hade problem så hjälpte man honom, förstår du? Man löste det på ett bra sätt typ. Och sen när ((X)) levde, han gudfadern kommer du ihåg? Jag vet inte om du, aja, när han levde, du vet folk kom till honom om dom hade problem med något annat folk. Och han

förmedla mellan dem, han gjorde det bra mellan dem, det är gamla skolan.

Med utgångspunkt i pronomenet ”man” ringar Liam in en tydlig vi-gemenskap kännetecknad av solidaritet (”man gjorde pengar tillsammans”) och homosocial gemenskap (”brödraskap”). Med tidsangivelsen *då* förläggs detta brödraskap till en förgången tid, då kriminella kunde arbeta tillsammans mot en gemensam fiende, staten. Vidare framställs den gamla skolan som en toppstyrd gemenskap där konflikter – likt bråk mellan syskon – kunde lösas av en respekterad ledarfigur. Då Anton explicit kallar denna auktoritet för gudfadern förs tankarna till den sicilianska maffiakulturen, inom vilken familjeöverhuvudet – gudfadern – bestämmer över, förhandlar med samt beskyddar de parter som visat honom lojalitet. Sålunda kan gudfadern ses som en kulturell tankefigur som, i Antons utsaga, symboliserar en specifik social ordning som förknippas med struktur, lojalitet och informell rättskipning; med andra ord den gamla skolan.

I kontrast till denna kontrollerade ordning beskriver flera deltagare, däribland Simon, ett samtida kriminellt landskap präglat av normupplösning. Dialogen nedan utspelar sig kort efter att jag frågat honom om hur han ser på respekt.

Simon: Jag har exempelvis en vän som var sergeant här i ((kriminell gruppering)) och han är lite över 40. Han har varit en väldigt stor förebild för mig – även fast han varit – eller fortfarande är kriminell. Men han har gjort det på rätt sätt. *Innan* så fanns det tjuvheder: man gick inte på kvinnor, man gick inte på barn, man rånade inte kvinnor och barn eller äldre, man slog inte någon som låg ner – om dom inte verkligen skulle dö [mhm]. Då var det så liksom, det fanns en heder i allting. Den är borta nu [mhm], nu går du liksom och skjut–

Hanna: Ja, är det den nya skolan, är det den du tänker på?

Simon: Aa [aa] du vet, *nu* går du och skuter folk för ingenting [...] Idag, dom som är äldre liksom, som är kriminella, dom måste akta sig för dom yngre. För den nya skolan kör över den äldre, för dom har inte samma heder, dom har inte samma respekt.

Med hjälp av tidsangivelserna ”innan” och ”nu” drar Simon en gräns mellan dåtidens (underförstått: den gamla skolans) hedersamma kriminella och nutidens respektlösa dito (den nya skolan). Skärpan i gränsen manifesteras i gränsvärdet ”tjuvheder”, som gestaltas som ett signum för den moraliska

ordning som en gång fanns men som numera gått förlorad. Med frågan ”ja, är det den nya skolan, är det den du tänker på?” bidrar jag till att understödja samtalets dikotomiska struktur genom att föreslå Simon en begreppslik ram som förstärker kontrasten mellan ”förr” och ”nu” – mellan ”hederligt” och ”respektlöst”.

I ljuset av att Simon tidigare framhållit att han inte ”skadar andra” framstår han som fundamentalt annorlunda än dagens ohederliga kriminella, vilka placeras i en distinkt ut-grupp. Genom att dessutom alliera sig med sin äldre kriminella vän och förebild – som får stå som symbol för ett äldre och hederligare ”förr” – kan han både markera tillhörighet och lojalitet till denna moraliska tradition. Hotet mot denna moraliska ordning konkretiseras i den avslutande formuleringen ”för den nya skolan kör över den äldre, för dom har inte samma heder, dom har inte samma respekt”, i vilken den nya skolan framställs som ett främmande och skrämmande kollektiv som kommit för att störta, eller kanske redan störtat, den rådande ordningen.

Uppfattningen att dagens kriminella inte längre respekterar de gängse gränser som gällt förut tycks delas av flera. I följande utdrag återges Dennis svar på frågan om huruvida den tjuvheder som en gång fanns fortfarande existerar.

Hanna: Många pratar ju om det där med tjuvheder och att den inte längre finns, vad tycker du?

Dennis: Ja, alltså den är försvunnen. Alltså idag skiter dom i om det är barn eller kvinnor liksom [mm]. Det tycker jag har blivit för mycket liksom [det har blivit för mycket]. Man går inte på barn eller kvinnor liksom – så mycket som hänt nu med kvinnor och barn.

Genom att i citatet skifta mellan ”jag” och ”man”, exempelvis i uttalandet ”man går inte på barn eller kvinnor” framställer Dennis, likt Simon, tjuvheder som ett gränsvärde, en normativ markör, utifrån vilken han dömer ut dagens kriminellas omoraliska agerande – ”alltså idag skiter dom i om det är barn eller kvinnor, liksom”. Framställningen av ”de andra” och deras klandervärda beteende rymmer dock även en outtalad berättelse om oss – ”vi” som inte går på kvinnor eller barn. Vi:et artikuleras emellertid inte explicit, utan antyds snarare genom kontrasten till det moraliskt förfallna ”dom”. Detta utgör ett typexempel på hur symboliska gränser ofta uttrycks indirekt, genom att betona kontrastiva egenskaper: ”vi” är vad ”de” inte är, och ”de” är vad ”vi” inte är. Den uppluckring av normer som, enligt Dennis, skett inom den gruppen

kriminella placerar genom konstaterandet ”så mycket som hänt nu med kvinnor och barn” i en dagsaktuell kontext.

De symboliska gränsernas tids- och kontextbundna karaktär tydliggörs även i mitt samtal med Philip som, i samband med att vi diskuterar synen på respekt bland kriminella idag, tar upp ett vid tiden för intervjun massmedialt uppmärksammat fall – mordet på läkaren Karolin Hakim (som sköts ihjäl med sitt barn i famnen).

Philip: Nyligen då, hon som blev skjuten nere i Malmö, det där är någonting som är så respektlöst att det inte ens finns på kartan. Sen om hon hade varit inbladad i olika saker eller inte, det är egentligen skit samma. Men alltså just själva handlingen i sig är ju, vad ska man säga, en sorts game-change här i Sverige lite grann – liksom vad kommer att hända efter det här?

Genom att döma ut händelsen som ”någonting som är så respektlöst att det inte ens finns på kartan” framställer Philip, som vid upprepade tillfällen ställt sig bakom den gamla skolans hederskodex, skjutningen av Karolin Hakim som ett stort moraliskt övertramp. Dödsskjutningen gestaltas dock inte enbart som extremt omoralisk, utan tillskrivs även en sådan symbolisk tyngd att den delar in det svenska kriminella landskapet i ett tydligt ”före” och ”efter”. Därmed kan den liknas vid en gränssättande händelse (Karlsson & Zander 2014), som fungerar som en historisk brytpunkt för mobilisering av kollektiva identiteter. Genom att positionera sig som verksam före mordet på Karolin Hakim kan Philip, liksom andra, placera sig på ”rätt sida” av historien samtidigt som de drar upp en särskiljande gräns mot dem som hamnar på den andra sidan. På det stora hela präglas citatet av en dystopisk underton, som kulminerar i den ödesmättade frågan ”vad kommer att hända efter det här, liksom?”, genom vilken Philip förmedlar en känsla av att en moralisk tröskel har passerats; en brytpunkt är nådd och numera kan vad som helst hända.

Våldets förändrade karaktär

Ett annat område där distinktioner mellan då och nu blir särskilt tydliga är i intervjupersonernas beskrivningar av våldets förändrade karaktär. Som redan påvisats anser Dennis att den kriminella miljön förändrats drastiskt. Här illustrerar han detta genom att berätta hur det konfliktrelaterade våldet förändrats över tid.

Dennis: Alltså när jag var lite mindre [...] det var en helt annan miljö [det var en helt annan miljö] ja [mm]. Var det någonting så samlades ju man i grupp och sen, om den personen hade något ouppgjort med den ((den andra personen)), så låter man dom slåss. Sen när det börjar bli för mycket så går man in och stoppar ”nu räcker det liksom”. Det var inte så att man samlades i grupp och det blev knivar eller någon skjutning liksom–

Hanna: Man löste det på ett annat sätt?

Dennis: Ja, man löste det på ett annat sätt [ja okej]. Sen när personen låg ner så sket man i det. Idag liksom är det att man fortsätter när personen ligger ner [mm] – det var inte så när jag var lite mindre [nej]. Idag räcker det kanske med en hundring ((i skuld)) så får man på huvudet, eller blir knivhuggen.

Genom den erfarenhetsbaserade referensen ”när jag var lite mindre” positionerar Dennis sig som ett tidsvittne till ett hederligare våld samtidigt som han drar en tydlig gräns mellan dåtidens och samtidens våldspraktiker. Avgörande för hur våldet klassificeras är framför allt formen för dess utförande, men även dess allvarlighetsgrad. I linje med kulturella föreställningar om ett ”rättvist slagsmål” (Collins 2008) framställs dåtidens våld som kontrollerat och rättvist. Med utgångspunkt i det normerande ”man”, ”man samlades i grupp”, ”man låter dom slåss” och ”man går in och stoppar” ansluter Dennis sig till en hederligare våldskultur, där kollektivet – utöver att vara åskådare – också agerar som domare genom att definiera slagsmålets början och slut. I motsats till denna kontrollerade våldsakt framställs nutidens våld, med hjälp av tidsangivelsen ”idag”, som okontrollerat, oproportionerligt och rätt – ”idag liksom är det att man fortsätter när personen ligger ner”. Att sparka på den som ligger ner är något nytt som man aldrig gjorde förr; det är en klassisk föreställning som enligt Geoffrey Pearson (1983:209) uppvisat en påfallande kontinuitet under hela 1900-talet. Dennis beskrivning av våldets förändrade karaktär kan sålunda sägas aktivera en välkänd moralisk föreställning om ett mer återhållsamt våld ”förr”.

Men när var egentligen denna gyllene tid? En yngre persons ”förr” kan likväl vara en äldre persons ”nu”. När mina intervjupersoner talar om ungdomsbrottslighetens utveckling använder de sig ofta av relativt ospecifika tidsangivelser, såsom ”förr”, ”innan” och ”då”. Ibland hänvisar de även till sina egna erfarenheter eller till äldres berättelser om hur våldet såg ut när de själva var unga. Ett exempel på detta är Simon, som tidigare har hänvisat till en äldre

vän – en före detta sergeant i en kriminell gruppering – som representant för den ”gamla skolan”. I det följande utvecklar han hur relationen mellan våld och respekt enligt honom såg ut under denna tid:

Simon: Innan var du stabil när du kunde sänka någon på ett slag, om någon kom och jiddra med dig. Det var stabilt innan, du kunde stå för det bara, det var ”okej respekt, han står upp för sig själv, han är ingen som fegar ur, som springer iväg”, men det var ju mer för gamla skolan liksom.

I citatet ovan lyfter Simon, med hjälp av tidsangivelsen ”innan”, fram den gamla skolans stabile slagskämpe som ett ideal för hur respekt mellan män kunde förtjänas förr. Genom användningen av det opersonliga ”det” och direkt anföring – ”okej respekt, han står upp för sig själv” – framställer han denne slagskämpe som någon som, utan att ”fega ur”, möter konfrontationen och därigenom vinner erkännande från omgivningen i form av respekt. Föreställningen om en ”riktig man” som någon som står upp för sig själv och inte ger vika är djupt rotad i hegemoniska maskulinitetsideal, där manlig integritet, självkontroll och beredskap att försvara sin position utgör centrala värden (Collins 2008). Sådana kulturella föreställningar kring män och våld återfinns inte bara i subkulturella miljöer på gatan (se t.ex. Anderson 1999), utan även i det historiska våldsfenomenet duellen, som i sin tur kan ses som en arketyper för det ”rättvisa” slagsmålet (jfr. Collins 2008:194–238).

Trots att våld traditionellt sett förknippas med män beskriver Alexandra – som även talat om våld som en nöjesfylld aktivitet (se kapitel 4) – vissa former av våld som hederligare än andra.

Hanna: Alltså är det en ny skola nu? Är det inte lika många äldre? Tycker du att det har förändrats, eller hur tänker du kring gamla och nya skolan?

Alexandra: Alltså att dom blandas ihop eller vad menar du?

Hanna: Ja, eller, finns det något som kan kallas den gamla och den nya skolan – tycker du det blivit tuffare idag?

Alexandra: Jo alltså, jag tycker det är sjukt idag, alltså vi ((Alexandra och hennes vänner)) använde inte vapen när vi slogs, alltså jo, när jag var typ 16–17 då hade vi med knogjärn och såna saker, men alltså och kanske knivar och grejer, men alltså som det är

idag, att det är liksom pistoler hela tiden, det är helt sjukt alltså, det är helt sjukt. För att vi sa ju *alltid* det, såhär: kan man inte slåss med sina nävar så är man en pajas, så sa vi alltid liksom.

Inledningsvis introducerar jag som intervjuare begreppen gamla och nya skolan för att på så sätt öppna upp för en jämförande reflektion kring förändring över tid. Alexandras motfråga – ”alltså att dom blandas ihop eller vad menar du?” – visar dock på att betydelsen av dessa kategorier inte framstår som självklara utan förhandlas fram i den aktuella intervjusituationen. Först när jag frågar Alexandra om huruvida det blivit tuffare idag aktiveras hennes moraliserande berättelse om våldet då-och-nu.

Med hjälp av extremfallsformuleringen (Pomerantz 1986:228) ”alltid” i meningen ”vi sa ju alltid det, såhär: kan man inte slåss med sina nävar så är man en pajas” porträtterar Alexandra sig själv och sina vänner som del av ett moraliskt rättrådigt kollektiv som – trots att hon medger att de ibland bar tillhyggen, såsom knogjärn eller kniv – utövade ett i grunden hederligt knytnävsvåld. Motpolen till detta ”vi” är i citatet ”dom”, dagens kriminella (”pajaser”), som tar till fega våldsmetoder, skjutvapen. I överensstämmelse med det som Elias och Scotson (1999) kallar för moralisk differentiering låter man outsider-gruppen karaktäriseras av sina ”värsta” medlemmar medan bilden av den egna gruppen modelleras efter dess mest exemplariska representanter. Det är emellertid inte enbart våldets kvalitativa karaktär som står i fokus för Alexandras moraliska gränsdragningsarbete, utan även dess kvantitativa utbredning. Den utbredda förekomsten av skjutvapen utmålas framför allt som ett tecken på moraliskt förfall, men även – genom extremfallsformulering ”hela tiden” – som något normaliserat i dagens ”sjuka” klimat. Därmed drar Alexandra, även om hon inte direkt förhåller sig begreppen gamla och nya skolan, upp en symbolisk gräns mellan dåtidens och nutidens våld genom att klassificera fysiskt knytnävsvåld som hederligare än det våld som utövas med hjälp av vapen, såsom pistoler.

En ”ny” generation av kriminella

Iscensättandet av likheter, men framförallt skillnader, sker även utifrån upplevelser av generationell tillhörighet. Med betoning på de sociala aspekterna av begreppet förstås generation som en grupp av någorlunda jämnåriga individer som delar liknande kulturella erfarenheter (Mannheim 1952). Det är alltså inte enbart födelseår som avgör ens upplevda generationstillhörighet, utan snarare de delade erfarenheterna och hur man

talar om dessa. Något som jag fann särskilt intressant var att mina intervjupersoner, trots att majoriteten var 25 eller yngre, var mycket måna om att dissociera sig från dagens generation av unga kriminella.

Max: Visst, folk har väl alltid försökt att vara lite macho och så, men jag tycker det är mer idag. Idag är det liksom dom yngre som skjuter folk, alltså det har ju aldrig varit en grej vad jag har märkt av – alltså hos oss – när vi var yngre.

Även om våld i sig inte gestaltas som något nytt av Max – ”visst, folk har väl alltid försökt att vara lite macho” – framställs våldets uttrycksformer som förändrade. Det som lyfts fram som nytt är den yngre generationens benägenhet att ta till dödligt skjutvapenvåld. I kontrast till dagens unga som skjuter folk framställer Max, med hänvisning till gruppgemensamma erfarenheter av hur våldet såg ut när han var yngre, sig själv och sina vänner som tillhörande en äldre generation där skjutvapen ”aldrig varit en grej”. Extremfallsformuleringen ”aldrig” fungerar i kombination med den explicita ”vi”- och ”dom”-retoriken som ett sätt för Max att understryka avståndet mellan generationerna.

En annan som anser att dagens ungdom beter sig mer normbrytande än förr är Fabien, som berättar att han och hans vänner löste konflikter med ”slagsmål” medan dagens ”16–17-åringar [...] löser det med skjutningar”. Värt att notera är att Fabian använder ordet ”slagsmål” när han talar om dåtidens våld. Hur vi benämner olika våldshandlingar har betydelse för hur de förstås (Åkerström 2002:516). Ordet ”slagsmål” för till exempel tankarna till en mer ömsesidig våldshändelse än ”misshandel”, eller – som i Fabiens fall – ”skjutningar”.

Ett annat ordval av betydelse är ”yngre” som används av Fabien, Max och flera andra. Till skillnad från det mer neutrala ”unga” ges den relationella termen ”yngre” sin mening i förhållande till något/någon annan – i deltagarnas fall dem själva. Trots att de unga våldsverkare som mina intervjupersoner söker distansera sig ifrån enbart är några år yngre än de själva tillskrivs ett par år ett stort symboliskt värde. Dessutom är det anlagda tidsperspektivet relativt kort; varför våldets förändrade karaktär förefaller mer framträdande än om ett längre tidsperspektiv tillämpats (jfr. Kaspersson 1999).

När jag frågar Dennis vad han tror att utvecklingen mot ett ”tuffare klimat” beror på svarar han följande:

Dennis: Alltså dom unga vill bestämma liksom. Jag har till och med träffat många alltså, ja alltså, som är fortfarande aktiva [ja], som är

mycket äldre än mig typ 30–35 [mm]. Dom säger själva att dom är trötta på att snorvalparna liksom springer runt och skjuter, liksom [mm], 14–15-åringar som dödar och skjuter.

Som nämnts ovan är åldersskillnaden mellan mina intervjupersoner och de yngre våldsverkarna som de önskar distansera sig från i många fall marginell. För Dennis som var 20 år vid intervjutillfället rör det sig om 4–5 år. Trots denna lilla faktiska åldersskillnad, konstruerar han en symbolisk gräns mellan sig själv och ”snorvalparna som springer runt och skjuter folk”. Detta gör han genom att hänvisa till den äldre generationen kriminellas klagomål på den yngre. De äldre, fortfarande aktiva, kriminella fungerar i sammanhanget som invigda experter (Uhnoo 2011:82), vars vittnesmål Dennis kan luta sig mot för att befästa den symboliska gränsen – trots att åldersskillnaden i faktiska år är större mellan honom och de äldre kriminella än mellan honom och de ”yngre” han tar avstånd från.

Som det nedsättande epitetet ”snorvalpar” ger vid handen framställs den yngre generationen inte bara som mer våldsam än sina föregångare, utan tillskrivs även en sämre moral. Rasmus, som menar att det blivit ”väldigt aggressivt idag” ser tillbaka på en tid då de yngre ”respekterade sina äldre” – ”du gjorde inte några grövre grejer förrän du kommit upp i ålder, och dom äldre såg också till att du inte gjorde det”. Därutöver beklagar sig Philip över att dagens ”12–13–14-åringar” går runt med vapen och att de ”hela tiden” tänker på vad de kan göra för att ”tjäna snabba pengar”. Inne på ett liknande spår uppger Max att dagens unga kriminella har ”tappat det” och att ”dom bara ser ((det materiella) värdet”. Även Liam uttrycker svårigheter att förstå sig på ”dagens generation”, som enligt honom ”hoppas från umgänge till umgänge” och ”säljer ut sina bröder”.

Ungas normbrytande beteende ses alltsomoftast som en indikator för vart samhället ”är på väg” (Estrada 2020). Sett i detta ljus kan nedanstående utdrag från Philip, som var 30 år vid intervjutillfället och därmed studiens äldsta deltagare, tolkas som ett uttryck för en mer omfattande samhällspessimism.

Philip: Idag är det också såhär, man har liksom massa barn som springer runt med granater och vapen. Man blir såhär bara: ”vad är det, vad är det för Sverige jag lever i, vad är det för Sverige jag lever i liksom?” Att veta redan nu att dom, dom ska egentligen vara – alltså vi kommer inte påverkas jättemycket av vart den här världen är på väg, din och min generation. Men alltså den här generationen, om den redan är såhär fucked up, så kan vi glömma allting med

klimatstrejk etcetera. För vi kommer ändå ha ihjäl varandra i slutändan om vi bara fortsätter.

Med den inledande formuleringen ”massa barn som springer runt med granater och vapen” målar Philip upp en bild av ett Sverige i kris. Dagens barn, morgondagens vuxna, framställs i citatet som utövare av dödligt våld, vilket omkullkastar kulturella föreställningar om barndomen som en livsfas förknippad med skyddsvärdighet och oskuld (James & Prout 2003). I och genom denna symboliska omkodning av barn som ”en risk” snarare än ”i risk” konstruerar Philip en distinkt ut-grupp, en ”fucked up” generation, som samhället, mer specifikt Sverige, behöver skyddas från. För att distansera sig från denna grupp samt ge uttryck för ett förfrämmande upprepar Philip den retoriska frågan ”vad är det för Sverige jag lever i?” (implicit: det finns ett ”rätt” Sverige – en moralisk och social ordning som nu upplevs som hotad).

Med hjälp av det inkluderande ”vi” – ”din och min generation” – placerar Philip sig själv och mig som samtalspartner som tillhörande en fundamentalt annorlunda generation, en ansvarstagande generation. (I det hänseendet ställs kampen för klimatet upp som ett symboliskt värde, utifrån vilket ”vi” framställs som ”moralens väktare”, det vill säga förespråkare för ”rätt kulturell reproduktion”, medan ”dom” framställs som vår tids ”folkfiende” (jfr. Cohen 2011) – ett hot Sveriges samtid och framtid. Härigenom skapas en mellangrupslik figuration som visar hur generationer tillskrivs olika moraliskt värde beroende på vilken typ av framtid de anses symbolisera.

Ett avvikande fall

Även om ingen av deltagarna beskriver utvecklingen som positiv, nyanserar Fiona i det följande bilden av den gamla och den nya skolan. Utdraget, som består av en längre intervjupassage, har delats in i tre delar för att underlätta läsningen och analysen.

Del I

Hanna: Hur går dina tankar om den nya skolan? Har vi någon ny skola och i så fall vad är det för skillnad på gamla och nya skolan?

Fiona: Ja, jag tycker det. För att, du vet, hur ska säga, jag har ju alltid umgåtts med äldre människor, men jag ser ju skillnaden. Du vet jag bodde i ((stad A)), en liten, liten stad, pytteliten stad, men så under en period så var i ((stad B)) som är lite större. Där hamnade jag – för jag sålde droger och sånt – i ett gäng du vet, där folk hade byggt upp kvarteren som att ”det här är mitt kvarter; det här är hans kvarter” och du får inte komma in här. Och för mig så funkade det inte, för att när jag väl började knarka så var det i en helt annan atmosfär. Så kommer jag över där och ser hur det är uppbyggt i den staden, du vet, och för mig kändes det helt fel. Så jag vet ju hur det ser ut så, amen ”den personen har det området nananana” – och det var ju liksom något av det värsta jag visste. Min pappa har uppfostrat mig och han är ju av den gamla skolan om man säger så. Men sen när jag kom in i den här djupare kriminalitet så träffade jag ju topparna, alltså ledarna, för de kriminella nätverken på gatan, hänger du med? Så jag förstår att det skett en förändring – det är annorlunda idag. Jag förstår hur systemet fungerar idag, men jag förstår även hur det var förr.

Passagen inleds med att jag ställer en tematiskt styrande fråga om förekomsten av en ”ny” skola och om eventuella skillnader mellan den gamla och den nya skolan. Därmed definierar jag en tolkningsram där den ”gamla” och den ”nya” skolan konstrueras som två åtskilda kategorier. I sitt svar bekräftar Fiona denna inramning genom att konstatera att hon ”ser skillnaden”. Uppfostrad och socialiserad in i den gamla skolan, men samtidigt verksam inom den ”nya” skolans kontext, framställer Fiona sig som en insatt expert (jfr. Burcar 2005:43), med välgrundad erfarenhet av både ”hur det var förr” och ”hur systemet fungerar idag”.

Betydelsen av ”gammal” och ”ny” skola ges innebörd genom de symboliska skillnader som Fiona ritar upp mellan två geografiska platser: den ”lilla” respektive den ”stora” staden. Medan den lilla staden framställs som en trygg och överskådlig miljö, beskrivs den stora staden som präglad av en hård gangsterkultur. För att illustrera den sociala ordningen, det vill säga den territoriella uppdelningen i den större staden, använder hon den språkliga tekniken direkt anföring (Koven 2002:174) – ”den personen har det området nananana” – samtidigt som hon tar avstånd från denna ordning – ”det var ju liksom något av det värsta jag visste”. Genom denna metakommentar positionerar sig Fiona indirekt och implicit som tillhörande den ”gamla” skolans moraliska ordning, trots att hon även varit verksam inom den ”nya”.

Del II

Hanna: Hade du sagt, för många pratar ju om det här med heder liksom? Är det någon skillnad där?

Fiona: Ja, fast grejen är ju den, om man ska kolla på det rent krasst liksom, så spelar det ju ingen roll. För hela grejen är ju ett stort rättfärdigande. Det spelar ingen roll för den gamla stammen var lika kriminella som de är idag, det är bara det att det är en helt annan miljö.

Hanna: Aha okej, kan du berätta lite mer om dina tankar? Det låter ju skitintressant?

Fiona: Ja, alltså jag tänker såhär – jag träffar ju folk på anstalten här i ((stad D)), och det finns en gubbe som verkligen tycker han är av den gamla stammen, och jag har träffat många andra äldre som också tycker att dom är det. Men alltså, dom är lika kriminella som dom yngre som sitter inne idag – skillnaden är bara att de yngre växt upp i en helt annan miljö, hänger du med?

Hanna: Ja.

Fiona: För att förr var de väldigt privilegierade. De kunde råna banker och sånt och därför behövde de inte göra lika mycket skitjobb. Du behövde inte blåsa folk på samma sätt, hänger du med? Du behövde inte bete dig på samma sätt som du gör idag. Alltså idag måste du bötfälla någon eller gå in och hota deras familj om du vill ha pengar.

Samtalet fortskrider med att jag uppmuntrar Fiona att utveckla sitt resonemang genom en fördjupande fråga om skillnader vad gäller heder. Istället för att bekräfta föreställningar om heder som ett moraliskt gränsvärde problematiserar Fiona begreppet genom att beskriva det som ett ”stort rättfärdigande”. Hon erkänner visserligen att den yngre generationen begår andra typer av brott, men utmanar samtidigt den romantiserade bilden av den gamla skolan som moraliskt överlägsen, det vill säga mer hederlig. Skillnaden mellan generationerna förklaras, enligt Fiona, inte av en sämre moral bland kriminella, utan av förändrade sociala och ekonomiska villkor. Därmed betonar hon likheter snarare än skillnader

mellan generationerna, vilket bidrar till att dekonstruera den moraliska skiljelinjen mellan ”förr” och ”nu”.

Vidare använder hon sig konsekvent av pronomenet ”dom” när hon refererar till både den äldre och den yngre generationen av kriminella aktörer. På så sätt positionerar sig Fiona utanför båda grupperna – den gamla och den nya stammen – samtidigt som hon framställer sig som en kritisk insider med insyn snarare än pågående delaktighet – ”jag träffar ju folk på anstalten här i ((stad D))”.

Del III

Hanna: Okej, så en tuffare miljö idag eller?

Fiona: Ja, det är en tuffare miljö idag. Alltså det är mer hussle. Du måste vara ful och alltså det är en helt annan miljö. Och det är på grund av hur samhället ser ut idag, det går inte längre att göra dom stora bryten idag som det gjorde förr, det är inte lika lätt. Och därför tänker jag att de äldre som sitter där och tänker att dom har sån sjuk heder – det är bara hyckleri. För det spelar ingen roll, hade de blivit uppfostrade i dagens samhälle så hade det inte spelat någon roll, för dom hade suttit inne och varit precis som de yngre människorna som de sitter och kollar ner på, du vet.

Hanna: Mhm, ja det tycker jag var en väldigt intressant tanke.

I denna tredje och sista passage bygger Fiona vidare på sitt tidigare resonemang. Genom att peka på strukturella förändringar, såsom ökad övervakning, digitalisering och minskad kontanthantering, fortsätter hon att utmana den äldre generationens självutnämnda moraliska överlägsenhet. Genom att benämna den äldre generationens hedersanspråk som ”hyckleri” omkullkastar hon ”heder” som ett symboliskt gränsvärde, vilket tidigare verkat till den gamla skolans fördel men nu vänds mot dess företrädare. Med det kontrafaktiska resonemanget ”hade de blivit uppfostrade i dagens samhälle så hade det inte spelat någon roll, för dom hade suttit inne och varit precis som de yngre människorna som de sitter och kollar ner på, du vet” upplöser hon ytterligare den värderande skiljelinjen mellan ett äldre och hederligare ”vi” och yngre, omoraliskt ”dem”.

Allt som allt kan Fionas utsaga betraktas som ett avvikande fall, eftersom hon – till skillnad från andra deltagare, som snarare konstruerar och reproducerar den symboliska gränsen – ifrågasätter innehållet i den symboliska gränsen, det

vill säga den faktiska skillnaden mellan den så kallade gamla och den nya skolan. Såsom det framställs i citatet är det inte moralen (hedern) bland kriminella som förändrats och försämrats utan snarare de sociala och ekonomiska villkoren. Detta illustrerar Fiona genom att genomgående dekonstruera den symboliska gränsen mellan "förr" och "nu".

Summering och diskussion

I det här kapitlet har deltagarnas symboliska gränsdragningsarbete utforskats. Jag har visat hur gränser inom gruppen kriminella förmedlas och förhandlas fram inom tre sammanlänkade områden: "tjuvheder", våldets karaktär och generationstillhörighet. Kärnan i deltagarnas särskiljande gränsdragningsarbete utgörs av den uppdelning som de gör mellan tidsdimensionerna "förr" och "nu", vilka laddas med en symbolisk (och moralisk) innebörd som sträcker sig bortom deras kronologiska betydelse.

Medan den gamla skolan framställs som ett ideal för ett hederligt förflutet, vars moraliska riktningssångviser antas ha förlorat sin tongivande kraft, framhävs bristen på moral bland dagens, det vill säga den nya skolans kriminella. Denna yngre generation av kriminella beskrivs inte bara som arrogant inför äldre normer och traditioner, såsom det "rättvisa" slagsmålet, utan också som ohederliga skurkar som, i avsaknad av etik och moral, sätter det materiellt goda i första rummet. Genom kontrasterande beskrivningar av "dom andra" och deras klandervärda beteende skapar deltagarna en bild av sig själva som att de tillhör ett moraliskt överlägset "vi". Den självbilden är, som jag visat i analysen, tätt sammanflätad med föreställningar om ett hederligare förflutet – en tid då kriminella levde i en broderlig gemenskap och vägledades av en tydlig moralisk kompass, det vill säga tjuvheder.

Idén om att "allt var bättre förr" är inte ny utan visar tvärtom på en märkbar historisk tröghet (Pearson 1983). Denna idé känns, i relation till brott och brottslighet, igen från metaberättelsen om (ungdoms)brottsligheten som "värre och värre" (Ohlsson & Swärd 1994; Pearson 1983; Uhnoo 2011). Som den brittiske sociologen Geoffrey Pearson (1983) visat tenderar varje föräldrageneration att uppleva samhället som farligare och mer omoraliskt än under sin egen uppväxttid. Exempelvis skrevs det i slutet av 1800-talet i brittisk press om en ny och främmande närvaro av "huliganer", vilka, till skillnad från de tidigare viktorianska gängen, påstods ringakta gamla brittiska anor och vanor samt ha en förkärlek för pistoler (Pearson 1983:102). Hundra år senare

beklagade sig opinionsbildare i Sverige över accelererande ungdomsbråk, där ungdomar enligt samtida beskrivningar inte längre ägnade sig åt fysiska knytnävsslagsmål utan istället bar vapen (Ohlsson & Swärd 1994:52).

Denna återkommande kulturkritik följer alltså ett förutsägbart mönster där det ”goda” görs synonymt med det som ”var”, vilket definieras i förhållande till det ”onda”, det vill säga det som ”är” och vice versa. Trots att tongångarna och den narrativa formen känns igen, förändras innehållet över tid. I deltagarnas berättelser pekats dagens unga – som i flera fall endast är några år yngre än dem själva – ut som ansvariga för det eskalerande skjutvapenvåldet. Poängen här är dock inte att ta ställning till huruvida våldet faktiskt har ökat eller förändrats, utan att uppmärksamma hur metaberättelsen om ungdomsbrottsligheten som ”värre och värre” fungerar som en kulturell resurs med vars hjälp deltagarna kan gå tillbaka i tiden för att skapa mening och hitta orienteringspunkter i nuet. Med andra ord kan de skriva in sig i en bredare historisk kontext för att på så sätt förklara varifrån de kom – från en hederligare kriminell kultur – men även varför de inte längre är där: det saknas helt enkelt heder.

Deltagarnas symboliska gränsdragningsarbete kan därmed ses som en viktig förutsättning för deras övergripande narrativa projekt: att framställa sig själva som moraliska individer som, till skillnad från ”dagens” kriminella, valt att ta avstånd från ett ohederligt kriminellt klimat. I avhandlingens nästa och sista empiriska kapitel riktas fokus mot hur denna narrativa identitetsförskjutning bort från kriminalitet artikuleras i deltagarnas berättelser om vägen ut.

8. Vägen ut ur kriminalitet

Ett tecken på att en berättelse börjar lida mot sitt slut är att handlingen rör sig närmare berättarens nutid. I deltagarnas berättelser inföll den tidpunkten mot slutet av vårt samtal när de berättade om hur och varför de valt att bryta med en kriminell livsstil. Det är dessa berättelser om vägen ut ur kriminalitet som står i centrum för det här sista empiriska kapitlet. Med hjälp av de heuristiska verktygen vändpunkter och vändningar kommer jag att undersöka hur förändring konstrueras och förmedlas i deltagarnas berättelser om vägen ut. Jag kommer även att visa hur de ger form åt en ex-kriminell narrativ identitet genom att framställa upphörandet som en ”naturlig”, logisk eller kanske till och med nödvändig lösning. Det åstadkommer de, som vi kommer att se, genom att framhäva erfarenheter från det förflutna som de uppfattar som relevanta för sitt nuvarande identitetsprojekt. Detta narrativa identitetsarbete menar jag förstås i termer av vad jag valt att kalla ”att göra upphörande”.

Narrativa konstruktioner av förändring

Livet är i ständig förändring. Inom livsloppsforskningen har livets dynamiska karaktär ofta studerats med hjälp av begreppet *vändpunkter* (se t.ex. Elder 1986; Hareven & Masaoka 1988). Begreppet härleds ofta till sociologen Anselm Strauss (1959) som beskriver vändpunkter som ”critical incidents”, det vill säga avgörande händelser som kan förändra riktningen eller banan i en människas liv. I det följande betraktas vändpunkter som ett narrativt begrepp. Det innebär att jag intresserar mig för vilka händelser som deltagarna själva lyfter fram som betydelsefulla på vägen ut ur kriminalitet, snarare än huruvida dessa händelser ledde till en ”faktisk” förändring i en objektiv eller kausal mening (vilket i efterhand ändå är svårt att fastställa). Ett viktigt antagande är att livet framförallt förstås och ges mening i efterhand (Denzin 1989; 2001). En erfarenhet blir därmed en vändpunkt först när den benämns som sådan.

Även om jag ser vändpunkter som ett fruktbart narrativt verktyg för att undersöka hur förändring gestaltas genom berättande har jag vissa

reservationer kring begreppet. För det första riskerar en traditionell tolkning av vändpunkter att lägga alltför stor vikt vid själva händelsen snarare än individens tolkning av densamma. Som Christoffer Carlsson (2012:4) påpekar ”there is nothing inherent in a process or event that makes it a turning point, and individuals often give strangely trivial reasons as to why they desist from crime”. För det andra för ordet ”punkt” tankarna till en tidsmässigt avgränsad händelse som delar in berättelsen i ett tydligt ”före” och ”efter”. I mitt material är det emellertid vanligare att upphörande framställs som en process, en så kallad vändning, som sträcker sig över en längre, mer eller mindre oavgränsad tidsperiod. För att fånga hur förändring gestaltas som såväl tidsmässigt avgränsade händelser som mer utdragna processer, har jag därför valt att utgå från både begreppet vändpunkter och vändningar.

En berättelse är aldrig en heltäckande återgivning av allt en människa varit med om, utan snarare en selektiv representation (Riessman 1993). Som berättare tenderar vi att välja ut och lyfta fram erfarenheter som vi uppfattar som avgörande för vår utveckling och identitet (Mishler 2006; Järvinen 2004; Polkinghorne 1988). Att som forskare avgöra vilka av dessa som kan betraktas som vändpunkter eller vändningar är emellertid inte alltid helt lätt. I det följande har jag valt att fokusera på händelser och/eller processer som av deltagarna själva tillskrivs betydelsen av att ha gett livet en ny riktning (mot att sluta begå brott). Sådana sekvenser markeras ofta genom utvärderande kommentarer, exempelvis ”där ville jag sluta bom”, eller genom sammanbindande diskursmarkörer, såsom ”men”, ”sen”, ”då” (Arvidsson 1998; Schiffrin 1987). Med hjälp av dessa språkliga konstruktioner understryker intervjupersonerna vikten av det inträffade och därmed också hur de förhåller sig till det sagda. Det händer exempelvis att de, med hänvisning till en utvald händelse eller period, markerar avståndstagande, perspektivskiften och/eller en förändrad självförståelse. Jag menar att detta kan förstås som en reflexiv narrativ aktivitet, genom vilken deltagarna – utifrån sin nuvarande position och ambition att sluta begå brott – ger form åt en narrativ identitetsförskjutning mot ett förändrat icke-kriminellt jag.

Vändningar

Som ett sätt att avrunda vårt samtal ställde jag oftast frågan ”hur kommer det sig att du kom hit?” (till den aktuella hjälpverksamheten). Som svar förväntade jag mig en uppräknings av en eller flera anledningar, men istället svarade de med en längre berättelse. Ofta gick de tillbaka i tiden för att i kronologisk

ordning beskriva de processer och/eller händelser som föranledde kontakten med den aktuella hjälpverksamheten. På ett narrativt plan fungerar dessa beskrivningar som ”orsaker” som drev på och fram deras beslut att sluta begå brott. Från dessa förklarande berättelser om vägen ut har jag urskilt tre återkommande förändringsprocesser, så kallade vändningar, vilka presenteras under följande teman: mognad, besvikelse och utmattning.

Mognad

Upphörande har i litteraturen beskrivits som ett resultat av en successiv mognadsprocess (Kazemian & Maruna 2009). I linje med det som inom upphörandeforskning benämns ”maturational reform” (Blomberg m.fl. 2018) talar flera deltagare om brottslighet som ett med åldern mindre attraktivt projekt. Johan, som primärt begått våldsbrott, uppger att han till sist ”blev så pass gammal att bråk inte längre var intressant”. En annan deltagare, Fabien, som tidigare förklarat sin brottsdebut med hänvisning till sin medfödda och obehandlade adhd, menar att han, med åldern, blev mindre impulsiv och därmed också mindre brottsbenägen.

Ahmed (som jag skrivit om i kapitel 4) anger likaså stigande ålder som en viktig orsak till att han successivt ”växte ifrån” ett liv med kriminalitet. Dialogen nedan inleds på samma sätt som många andra – med en inledande fråga genom vilken jag uppmuntrar Ahmed att föra berättelsen närmare nuet.

Hanna: Hur kom det sig att du kommit hit? ((till den aktuella hjälpverksamheten)) Du är ju ändå här liksom, vad var det som fick dig att söka hit?

Ahmed: Först var det familjen [det var familjen, ja] och sen var det ålder [...]. Innan så var jag kriminell bara för att fucka folk – jag hade inget hjärta. Jag tyckte aldrig synd om någon. Men sen när jag blev 20–21 så började jag tänka, jag började ha ett hjärta, fattar du? [...]. Jag började tycka synd om folk, jag tänkte ”varför har jag rånat han här?” Det är hans pengar, han har jobbar hela livet för att tjäna dom, och sen kommer jag från ingenstans och bara tar alla hans pengar. Fattar du?

Även om familjeåterföreningen lyfts fram som en viktig händelse (för en mer ingående analytisk kommentar, se kapitel 4) betonas här betydelsen av ålder. Genom den utvärderande satsen ”men sen när jag blev 20–21 så började jag

tänka, jag började ha ett hjärta” gestaltar Ahmed utvecklingen mot att sluta begå brott – att få ”ett hjärta” i betydelsen få empati för sina offer, som ett resultat av en successiv mognadsprocess. Från att ha lurat och rånat ”folk” för att ”fucker” dem till att ”tycka synd om folk” konstruerar Ahmed en identitetsförskjutning som markerar övergången till ett äldre och mognare jag. För att, inför mig som lyssnare, göra trovärdigt att han genomgått en förändring ger Ahmed avslutningsvis prov på en ökad empatisk förmåga genom att, utifrån pronomenet ”jag”, reflektera över rånoffret och det orättfärdiga i sina tidigare handlingar.

En annan som tillskriver ålder, eller rättare sagt att bli äldre, en central förklaringskraft är Omar. Dialogen nedan följer efter att han precis berättat om hur han greps på plats efter ett rån.

Hanna: Okej, så då blev du tagen där. Satt du i häktet ett tag då eller? Eller fick du ett fängelsestraff – eller slapp du fängelse?

Omar: Nej, alltså jag fick samhällstjänst för jag var bara 17 år.

Hanna: Aha okej. Var det då du bestämde dig för att sluta, eller fortsatte du efter det?

Omar: Nej, jag fortsatte ett tag. Men sen när jag flyttade till ((stad)) så började jag att gå i skolan igen. Innan gick jag ju inte till skolan särskilt ofta, kanske två gånger i veckan.

Hanna: Innan flytten då menar du?

Omar: Ja, exakt. Men sen så när jag kom till ((stad)) så hade jag fått avslag från Migrationsverket och jag hade precis fyllt arton och jag bodde på ett asylboende för migranter. Då insåg jag att jag började växa upp på riktigt och se liksom vad som verkligen är viktigt i livet – att ha ett boende, mat och kläder, sådant man verkligen behöver. Det finns alltså större saker än att tjäna 400–500 kronor om dagen på att sälja droger. Jag ville ha en trygghet utan stress. Så ja, jag började gå i skolan igen och fick bra betyg i matte och sånt.

Trots att jag inledningsvis erbjuder Omar möjligheten att rama in gripandet som en tydlig vändpunkt, avvisar han mitt tolkningsförslag för att istället berätta att han ”fortsatte ett tag”. Med hjälp av diskursmarkören ”men” i

yttrandet ”men sen när jag flyttade” signalerar Omar att det inte var samhällstjänsten i sig som blev betydelsefull, utan den efterföljande flytten.

Även om flytten i sig skulle kunna tolkas som en vändpunktserfarenhet, skildras den snarare som en startpunkt för en mer utdragen förändringsprocess, som kulminerar i avslaget från Migrationsverket och övergången till myndighetsålder. Som tidsmarkören ”då” indikerar framställs denna process som ett viktigt skifte i Omars självbild, där han börjar se sig själv som en myndig och därmed vuxen person.

I citatets senare del ger Omar – mot bakgrund av åldersrelaterade förväntningar på vad det innebär att bli vuxen – form åt ett vuxnare och mer ansvarstagande jag. I beskrivningen av hur han började prioritera långsiktiga mål framför kortsiktiga vinster skiftar pronomenet ”jag” till ”man” och han gestaltar därmed sin personliga utveckling, att ”växa upp”, som allmängiltig – som något som vi alla för eller senare gör. Iklädd rollen som en vuxen värderar han i likhet med andra vuxna trygghet i form av boende, mat och kläder – ”sådan man verkligen behöver” (jfr. ”the pull of normality”, Shover 2017). Avslutningsvis konstruerar Omar, med den utvärderande formuleringen ”så ja, jag började gå i skolan igen och fick bra betyg” en logisk länk mellan sina framgångar i skolan och sitt vuxnare icke-kriminella jag.

Identitetsförskjutningen mot ett äldre jag uttrycks även mer implicit av mina intervjupersoner. För att visa på att de blivit äldre (och mognare) använder flera ord som markerar åldersmässig distans. Bland annat talar Johan om skadegörelse som han själv utfört i skola som ”trams” och Fabien benämner de normöverträdelser han begick under sin skoltid som ”bus”. På ett liknande vis refererar Rasmus till sitt kriminella engagemang som ”pojkestreck” och Marcus kallar sin brottslighet under tonåren ”en experimentell fas”. Genom att använda sig av dessa ålders- och könsrelaterade etiketter tonar deltagarna ned allvarlighetsgraden i sitt förra normbrytande beteende samtidigt som de framställer det som en del av en tidigare livsfas – ett omognare jag.

Besvikelse

När det som en gång lockat deltagarna att börja begå brott – gemenskap, pengar och spänning – inte längre uppfyllde deras förväntningar eller inte framstod som realistiska, framträdde en över tid växande känsla av besvikelse. Philip, som tidigare liknat den gemenskap han kände med andra ungdomar på gatan vid en familj, säger att han till slut kände sig utnyttjad och i samma anda berättar Andreas att han till slut insåg att hans kriminella vänner var ”falska”.

Marcus, som i sin berättelse om vägen in, sade att han attraherades av den ”interna vänskapen” i kamratgruppen berättar här hur hans syn på en kriminell livsstil förändrades med tiden:

Hanna: Du sa att det inte längre är lika kul, var det, var det för att polisen kom, eller varför blev det inte längre roligt?

Marcus: Det första var att jag såg – att jag insåg – ”okej, jag har haft massa pengar, jag har haft massor av grejer, men vad har jag nu?” Jag har ingenting som jag kan använda. Jag har ingenting som leder till ett långt och ett riktigt glatt liv. Det andra är att mina vänner började dö åt höger och vänster. Folk har alltid dött runt om i mitt liv, men när det är riktigt nära vänner så börjar du fatta lite att – hur livsstilen representerar sig alltså, den ändras i dina ögon.

Marcus berättar vidare att kompisgruppen upplöstes, vilket ledde honom till att återuppta gamla drömmar:

Marcus: Jag började fokusera mer på mina gamla aktiviteter, mina gamla drömmar. Jag har ju alltid varit intresserad av litteratur, skrivande och liksom – att ha vanligt liv. Liksom det här, det kriminella, det har inte varit min dröm. Det har varit det roliga liksom.

Även om Marcus talat om en kriminell livsstil som rolig i betydelsen att han haft kul tillsammans med vänner, skildras de vunna framgångarna, i efterhand som kortsiktiga och otillräckliga, det vill säga icke-överförbara till ett liv utanför det kriminella. Genom den retoriska frågan ”okej, jag har haft massa pengar, jag har haft massor av grejer men vad har jag nu”? ger Marcus uttryck för ett perspektivskifte där ett liv med kriminalitet framställs som ett i längden utsiktslöst projekt.

I centrum för perspektivskiftet står Marcus erfarenheter av förlust och död. Trots att döden, med hjälp av extremfallsformuleringen ”alltid” (jfr. Pomerantz 1986), inte skildras som främmande i sig, framställs vännernas tragiska livsöden som avskräckande exempel som allteftersom fick Marcus att omvärdera den livsstil som han tidigare sett som ”rolig”. Till skillnad från flera andra deltagare, som gestaltar upphörande som en rörelse framåt mot ett äldre och mognare jag, framställs förändringen i Marcus berättelse snarare som en rörelse bakåt, en återgång. Genom att återigen, fast i ett helt annat syfte, använda sig av extremfallsformuleringen betonar han kontinuiteten i sitt

intresse för ”skrivande” och ”litteratur”. Därmed understryker han sin ”essential core of normalcy” (Lofland (1969:214) som ett uttryck för hans ”riktiga” jag, vilket bidrar till att framställa hans kriminella engagemang som ett tillfälligt avsteg – ”det roliga”.

En annan källa till besvikelse är att den åtrådda känslan av äventyr och spänning försvann med tiden. Från att ha berättat om det festliga livet med droger tillsammans med sina vänner, styr Krille på eget initiativ om berättelsens riktning.

Krille: Sedan så tog jag kokain ett helt år och det var också den stora faktorn till varför jag sluta med allt [okej]. För när kokainet kom in i mitt liv så var det liksom som en väckarklocka ((knäpper med fingrarna)) [...]. Alltså jag – typ att vakna trött hela tiden. Jag kunde inte prestera, jag kunde inte fokusera, jag kunde inte vara mig själv – alltså jag kände inte igen mig alls längre. Jag tappade bort mig själv helt. Jag kände bara ”det här är inte jag”, för jag har alltid haft dom här värderingarna att hjälpa andra ur det här, och jag vill leva fritt liksom. Jag vill plugga och jag vill bli någonting i livet.

Den introducerande frasen ”när kokainet kom in mitt liv” signalerar att ett viktigt skeende i berättelsen inleds. Trots att Krille berättar att han tog kokain i ett helt år framställer han, med hjälp av den bildliga liknelsen ”väckarklocka”, mötet med drogen som en plötslig upptäckt – en oväntad insikt. Genom att knäppa med fingrarna skapar han inte bara en dramatisk paus i det pågående samtalet, utan även i berättelsens intrig. Från att ha varit en källa till behagligt rus skildras droger, mer specifikt kokain, som en korrumperande kraft som tog över, eller kanske snarare trängde undan, Krilles ”riktiga” jag. Detta ”sanna” jag konstruerar han, med hjälp av extremfallsformuleringen ”alltid” i uttalandet ”jag har alltid haft dom här värderingarna att hjälpa andra [...] och bli något i livet” som en i grunden omtänksam och ambitiös person. Med den avslutande utvärderande kommentaren ”jag tappade bort mig själv helt” framställs förändringen mot att sluta begå brott och ta droger som en befrielseprocess, genom vilken Krille återtar ett jag som han upplever sig ha förlorat.

Gemensamt för Marcus och Krille är att de båda kopplar besvikelser, misslyckanden och förlust inom olika områden till sin dåvarande kriminella identitet. I deras berättelser framstår kriminaliteten inte längre som en lösning eller resurs (jfr kapitlet om vägen in i kriminalitet), utan som en förklaring till varför livet utvecklats i en oönskad riktning. Upphörande skildras följaktligen

som ett logiskt val och som ett sätt att återvända till – eller återupprätta – ett mer konventionellt jag, det vill säga ett ”sant” jag som upplevs som förenligt med deras självförståelse av vilka de alltid varit (innan de började begå brott), och vilka de vill bli.

Utmattning

Förutom besvikelsen över förväntningar som inte infrias, handlar deltagarnas berättelser om vägen ut också om den kriminella livsstilens oförutsedda och negativa följder. Flera beskriver ett sorts allmänt stresspåslag som inte alltid låter sig härledas till enskilda händelser, utan snarare framställs som ett existentiellt tillstånd knutet till den kriminella livsstilen i sig. En deltagare, Fabien, berättar att han aldrig kunde slappna av eftersom telefonen hela tiden ringde: ”det är som att jobba jour hela tiden, det är skitstressigt”. En annan, Max, pekar ut ”den jobbiga stressen” som huvudorsak till att han så småningom valde att ”avsluta allt”, ”jag tyckte det var jobbigt, stressig värld liksom”.

En hög stressnivå kopplas i intervjuerna ofta ihop med en ständig vaksamhet inför hot från omgivningen. Jasmina uppger att hon var orolig för att bli upptäckt av polisen och Hakim återger hur han – mot slutet av sin kriminella karriär – var ”jagad av alla myndigheter”. Att ligga ett steg före och förutse potentiella hot framställs som en central del av vardagen. Väl ”inne i skiten” berättar Abbe att han var försiktig till och med när han gick utanför sin port – ”man vet inte, vad som helst kan hända [...] kanske kommer en moppe körande förbi och du blir skjuten, eller så kommer någon bara och skjuter dig”. Hot kan komma från alla håll – polisen, kunder, konkurrenter – men även från dem man tror är ens vänner. Exempelvis berättar Hakim att han blev sviken av en vän som ”lurade ut” honom och därmed utsatte honom för livsfara. Likaså berättar Simon, som vi bekantade oss med i kapitel 4, att ”det var en vän till oss som högg oss i ryggen och gjorde så att min ena polare fick ett pris på sin panna”.

Stress i form av rädsla skildras emellertid inte som något som fanns där från början utan som något som utvecklades med tiden – i takt med att man ”skaffade sig fiender” (Simon) och/eller ”väckte för mycket uppmärksamhet hos snuten” (Abbe). Som ett sätt att hantera den stressfyllda vardagen återger Abbe, bland andra, hur han började ta droger (tramadol) för att ”orka med”.

Även om självmedicinering initialt av flera framställs som en tillfällig lättnad, framträder den med tiden som förknippad med en rad hälsoproblem, såsom magont, sömnsvärigheter och abstinensbesvär. Exempelvis berättar Ahmed att

han fick ”problem med sin mage” och Fiona att hon led av ”posttraumatisk stress” – ”jag kunde inte sova på en hel månad, jag var i ständig panik”.

Notera likheterna mellan nedanstående utdrag.

Alexandra: Jag tröttnade typ [...]. Jag tröttnade på ((de amfetaminutlösta)) psykoserna, alltså jag var så trött, alltså jag bara kände såhär, jag pallar inte leva det här livet något mer.

Madde: Alltså jag hade tagit två jobb. Jag jobbade som dagmamma på dagarna och sen jobbade jag på en klubb, en vad ska man säga, gentlemanklubb på kvällarna och nätterna [...] och där var det massa med droger. Så jag jobbade ju där och jag dygnade fyra dagar i veckan. Alltså jag sov inte på fyra dagar i veckan [...]. Sen så blev jag ju inlagd på sjukhus [...] för jag pallade inte mer, jag orkade inte mer. Det blev för mycket.

Genom att formulera sig på ett snarlikt sätt – ”alltså jag var så trött” och ”jag orkar inte mer” – framställer både Alexandra och Madde det liv de tidigare levit som utmattande och övermäktigt. En annan likhet är att upphörandet i båda fallen gestaltas som kulmen på en utdragen process av utmattning, där kroppen till slut sätter gränser för fortsatt deltagande i det kriminella livet. De utvärderande kommentarerna ”jag pallar inte leva det här livet något mer” och ”det blev för mycket” bidrar till att ge mening åt upphörande som en logisk, eller kanske till och med nödvändig lösning på en ohållbar situation: i Alexandras fall de drogutlösta psykoserna och i Maddes den jobbrelaterade stressen.

Även om varken Alexandra eller Madde uttryckligen talar om rädsla, kan oron för den egna hälsan ses som ett latent tema. Tracy Morison och Catriona Macleod (2013) anser att tystnad, mer specifikt det utsagda, i alltför stor utsträckning förbisets i kvalitativa studier. Enligt dem kan det utsagda förstås som en sorts slöja bakom vilken känsliga ämnen döljer sig. Utifrån ett sådant resonemang vore en potentiell tolkning att det utsagda i båda utsagorna ovan är den smygande rädslan för att kroppen helt enkelt inte ska orka med mer.

I det här avsnittet har ett liv med droger och kriminalitet utmålats som ett slitsamt projekt för både kropp och själ. I enlighet med den så kallade utbrändhetshypotesen (Maruna 2001:151f) gestaltas upphörande som resultatet av en långvarig stress och press som till slut leder till ett tillstånd av fysisk och psykisk utmattning. Stressen beskrivs emellertid inte enbart som

kroppslig eller psykisk, utan även som existentiell – i form av en vardaglig rädsla för den egna fortsatta existensen. Upphörande framstår därmed snarare som rörelse bort från något – en existentiell osäkerhet – än som en utveckling mot, eller återgång till, ett tydligt alternativt liv.

Vändpunkter

I deltagarnas berättelser om vägen ut framträder även vändpunkter som på ett tydligt sätt knyts till specifika händelser. Dessa vändpunkter beskrivs, till skillnad från de vändningar som behandlats i föregående avsnitt, som tidsmässigt avgränsade och följer därmed en tydligare narrativ struktur. Vanligt är att ett händelseförlopp dramatiseras med hjälp av olika språkliga stilgrepp, såsom historiskt presens och/eller direkt anföring. Trots vändpunkternas ofta dramatiska gestaltning framställs de sällan som direkt identitetsförändrande. De framstår snarare som katalysatorer för förändring – händelser som på olika sätt initierar, motiverar och/eller möjliggör ett successivt avståndstagande från det kriminella livet. Avsnittet är indelat i tre teman: skräckupplevelser, någon som tror på en och rum för reflektion.

Skräckupplevelser

Dramatiska händelser som tangerar gränsen mellan liv och död skildras återkommande som avgörande vändpunkter. Dialogen nedan inleds på samma sätt som många andra.

Hanna: Men för du är ju här idag liksom? Hur kom du hit–

Dennis: Ja, sen så hände det mig en grej då ((år)), då var jag arton, ja, då var jag precis arton [mm], arton var jag då [mm]. Ja, så hände det mig en incident där, där ((år)) [mm] – ska vi se så jag får ihop det är ganska lång historia [...]. Jag blev bötfälld på en viss summa liksom och sen blev jag alltså torterad i flera timmar liksom [okej], under pistolhot liksom [okej usch] [...]. Där ville jag sluta, bom liksom–

Hanna: Ja, för det blev för mycket–

Dennis: Ja, alltså jag tyckte nej liksom, jag kunde ha mist mitt liv där liksom [mm]. Jag var tvungen att hoppa i kanalen för att rädda mitt liv liksom [ja usch fy fan].

Med den inledande frasen ”det hände mig en grej då ((år)), då var jag arton, då var jag arton” placerar Dennis den dramatiska ”incidenten” på en tidslinje (jfr. ”orientering”, Labov & Waletzky 1997) samtidigt som han delar berättelsen i ett tydligt ”före” och ”efter”. Det intensiva händelseförloppet följer en tydlig dramaturgisk kurva där dramatiken trappas upp gradvis: från utpressning, till tortyr och pistolhot och slutligen till den panikartade flykten. Med uttalandet ”jag var tvungen att hoppa i kanalen för att rädda mitt liv” understryks situationens allvar – den livshotande faran. Att händelsen blev avgörande för Dennis beslut att ta avstånd från det kriminella framgår av den utvärderande kommentaren ”där ville jag sluta, bom liksom”. Här framställs den akuta skräckupplevelsen som en dramatisk vändpunkt som, för Karls del, ledde till en omgående och abrupt förändring. Som intervjuare bidrar jag till att understödja Dennis inramning av ”incidenten” som en dramatisk vändpunkt genom mina bekräftande inpass, som ”ja, det blev för mycket” och interjektioner som ”ja, usch, fyfan”.

Det är emellertid inte bara nära-döden-upplevelser som framställs som avgörande vändpunkter. Bakgrunden till följande citat är att Rasmus berättat om hur han på toppen av sin kriminella karriär festade, drack och tog droger.

Rasmus: Vi hade festat två dagar i sträck, jag och en vän, vi gick upp till en lägenhet i centrum i ((stad)) och köpte heroin. Det var då jag fattade, alltså, snart dör jag [mhm]. För när han ((som bodde där)) öppnade lägenhetsdörren och då låg det en stol på bordet och liksom han visade in oss i ett rum, och där låg det en tjej halvt död på golvet [okej]. Och då fick vi sätta oss där, men vi rökte och snortade bara – bara och bara. Men ja, så det var där jag fick ett litet uppvaknande att fan, jag vill ju vara någon annanstans.

Redan vid min första genomläsning av citatet fastnade jag vid den rumsliga beskrivningen. Stolen som låg på bordet och tjejen som låg utslagen på golvet bidrar till den övergripande känslan av att något inte stod rätt till – det handlar inte om en vanlig festdag i Rasmus liv. Mot bakgrund av den rumsliga orienteringen, som laddas med symbolik om ordning och fara, för Rasmus handlingen framåt mot dess klimax, insikten ”det var då jag fattade, alltså snart dör jag”. Även om situationen inte beskrivs som direkt livshotande på samma

sätt som för Dennis framställs den, icke desto mindre, som en skräckinjagande upplevelse som fick Rasmus att se sin tillvaro i ett annorlunda ljus.

Genom den utvärderande satsen ”fan, jag vill ju vara någon annanstans” ges ”uppvaknandet” karaktären av en ögonöppnande vändpunkt som bidrar till att omdirigera berättelsens riktning. Lägg märke till att Rasmus använder sig av uttryckssättet ”fick ett litet uppvaknande” som något som kom till honom utifrån. Som Wendy Dossett (2015) påpekar är religiöst präglade termer, såsom ”uppvaknande”, vanliga bland personer som tagit del av 12-stepsprogrammet (ett självhjälpsprogram skapat av Anonyma Alkoholister). Att Rasmus uttrycker sig på ett liknande vis skulle sålunda kunna ses som ett exempel på intertextualitet, det vill säga det faktum att en berättelse ofta inspireras av och/eller knyter an till tidigare producerade berättelser (Gubrium & Holstein 2009:185–190).

En vändpunkt, såsom den kommer till uttryck i kvalitativa intervjuer, är sällan en isolerad händelse utan får sin avgörande betydelse genom både det som föregått den och det som kommer efter (Carlsson 2012). Detta blir tydligt även i mitt material, där Fiona genom kommentarer som ”alltså sista gången så var det riktigt illa [...] då var jag riktigt nedgången” placerar skräckepisoden nedan i ett mönster av återkommande utsatthet.

Fiona: Alltså sista gången så var det riktigt illa. Då var jag med min dåvarande kille ((Jose)) som när han inte var crazy mot andra människor, så var det ju mot mig. Det var ju det bästa han visste, att psyka mig liksom. Så han tog med mig – och då var jag riktigt nedgången alltså – till en högt uppsatt kille. Och du vet, jag var inte rädd för andra kriminella, jag var inte det. Jag var inte rädd för den killen jag var tillsammans med, men den här killen ((den högt uppsatta killen, hädanefter Peter)), han var jag rädd för. För det var något med honom [dämpat fniss] som gjorde att jag flippa, alltså för jag visste att dom andra kunde göra mig illa och hålla på och jidra och sånt, men den här killen, han kunde mörda mig. Så vi åker till den här killen, jag och Jose, och vi sätter oss i bilen och då sätter han en avsågad hagelbössa i min hand och så kör han runt med mig kanske fyra dygn i en bil som är iskall – det är minusgrader i bilen [usch]. Du vet jag bara kände tänk om jag skjuter honom nu liksom, för det var ju det han ville. Han ville att jag skulle skjuta honom och jag förstod ju det, så jag satt ju kvar i den här stressen. Men sen så åker vi hem till den andra killen – Peter – som jag var så rädd för. Och där sitter en annan kille, Rafael, som jag träffat tidigare. Och då

ger Peter mig en spruta som är fylld med någonting och så säger han såhär ”skjut i honom det här!” Och det var sånt här rosa skum, så jag skjuter i honom det och han blev alldeles skev. Sen så när han ska gå därifrån så följer ju ett gäng snubbar efter honom prejar av honom av vägen och så hugger dom honom [usch ja]. Och då säger den här Peter ”nästa gång så är det här du, bara så du vet” [...]. Men så efter det så [...] förstod jag på något sätt att nu räcker det, du vet, jag orkar inte mer.

Trots att utdraget ovan rymmer vissa oklarheter (varför ville Jose psyka Fiona och varför hotade Peter henne till livet?) förmedlar det i sin helhet ett starkt intryck av skräck, vanmakt och tvång. Jag blev gripen av den karaktärsdrivna intrigen – ex-pojkvännen som bryter ner Fiona psykiskt, den högt uppsatta kriminella, Peter, som styr och ställer med järnhand och Rafael som faller offer för hans dominans. Händelseförloppet som sträcker sig över flera dagar dramatiseras genom användandet av historiskt presens (”så vi åker till den här killen”, ”vi sätter oss i bilen och då sätter han en avsågad hagelbössa i min hand”). Berättelsens klimax infaller när Fiona, via direkt anföring (Koven 2002:174), återger hur Peter uttalade dödshotet ”nästa gång så är det här du, bara så du vet”. Dramatiken trappas ned och med hjälp av diskursmarkören ”men” leder Fiona över samtalet till sin reaktion på det inträffade – ”så efter det förstod jag på något sätt att nu räcker det”. Genom denna utvärderande kommentar tillskriver hon skräckepisoden status av en avgörande vändpunkt – den ”drope” som till slut fick bägaren att rinna över.

Gemensamt för de vändpunkter som beskrivits i det här avsnittet är att de konstrueras som tillspetsade situationer – där gränsen mellan liv och död upplevs som akut närvarande – vilka leder till en avgörande förändring i berättelsens riktning. I Dennis och Rasmus fall gestaltas förändringen som mer omedelbar, medan den i Fionas fall snarare framträder som kulmen på en längre period av utsatthet. I samtliga fall framträder emellertid vändpunkten som en form av existentiell kris som gör behovet av avståndstagande från det kriminella livet mer eller mindre uppenbart (jfr. ”hitting rock bottom”, Weegmann & Piwowoz-Hjort 2009).

Någon som tror på en

Även om deltagarna är noga med att framhålla att de gjort merparten av arbetet med att sluta med kriminalitet och droger själva, lyfter de också fram möten med personer som på olika sätt hjälpt, stöttat och motiverat dem. Liam, Hakim

och Jesper understryker alla betydelsen av att ha träffat en ”skötsam” partner som inte är involverad i kriminalitet. Liam berättar att hans flickvän ”blev gravid” (när han satt i fängelse), vilket fick honom att ”verkligen tänka efter” och Hakim beskriver hur hans flickvän, som gått ut gymnasiet och pluggade vidare till lärare, inspirerade och stöttade honom att välja en annan väg.

Jesper, som berättat att han vuxit upp med ”folk som är missbrukare och som är kriminella”, säger att han – om han inte träffat sin ”skötsamma” flickvän – ”nog kört detta livet ut”.

Jesper: Sen mötte jag min flickvän [...] och du vet, hon är typ den enda människa som jag känner som inte hållit på [...] hon är skötsam, du vet, hon knarkar inte, hon har inga skulder, du vet, hon har jobb, du vet – hon har alltid skött sig, du vet, sparsam och så. Så kommer jag, du vet, som knarkar loss [...] och när vi blev ihop, du vet, jag bara ”yes, nu flyttar jag till henne så kan jag fortsätta”, du vet [mm]. Men sen, du vet, hon bara ”jag pallar inte med det, alltså antingen så lägger du ner ((kriminaliteten)), eller så går vi skildra vägar”. Så jag bara ”okej, då får jag börja sköta mig liksom”. Och sen efter det har jag börjat sköta mig, du vet, och nu har vi det tvärbra.

Inledningsvis introducerar Jesper flickvännen, hädanefter Amanda, som en ny och betydelsefull karaktär i berättelsen. Amanda framställs inte enbart som betydelsefull i egenskap av att vara Jespers flickvän, utan även som en sorts representant för en konventionell och ordnad tillvaro. Genom att använda sig av direkt anföring (Koven 2002:174) – ”jag pallar inte med det, alltså antingen så lägger du ner ((kriminaliteten)), eller så går vi skildra vägar” framhäver Jesper tyngden i Amandas ord. Ovillig att förlora sin relation framställer han flickvännens ultimatum som vändpunktererfarenhet – eller kanske snarare som katalysator för förändring – som gav honom anledning och motivation till att förändra sitt beteende – ”okej, då får jag börja sköta mig liksom”. Efter denna utvärderande kommentar hoppar Jesper, med hjälp av diskursmarkören ”och sen efter det”, framåt i tiden – från beslutet att sluta begå brott till dess resultat i nuet, som han avslutningsvis summerar som ”tvärbra”.

Förutom flickvännen framhävs även betydelsen av enskilda professionella. Krille berättar att han hade en handläggare hos socialtjänsten som gav honom ”otroligt bra stöd” likaså ger Rasmus sin övervakare en eloge – ”hon var väldigt bra och väldigt förstående”. Inne på ett liknande spår berättar Liam om en fängvaktare som genom att uppmärksamma hans potential motiverande

honom till att förverkliga densamma – ”han ((fångvaktaren)), han såg att jag hade potential, han sa så till mig i alla fall [mm]. Så jag gjorde bra ifrån mig där i anstaltsskolan och allt”.

Gemensamt för dessa möten med professionella är att de framställs som tillfällen där intervjupersonerna känt sig sedda, hörda och trodda på, vilket stärkt dem i deras tilltro till sig själva och sin förmåga att välja en annan väg. Värdet av att bli trodd på, i betydelsen given en andra chans, aktualiseras även i min intervju med Simon, som mot slutet av vårt samtal nämner en behandlare som enligt honom var ”väldigt bra”. För att följa upp detta frågar jag honom vad behandlaren gjorde som han upplevde var särskilt bra.

Simon: Alltså han var bara väldigt bra. Han dömde inte, han var väldigt glad bara hela tiden – jag vet inte, det var något speciellt med honom. Men alla gillade inte honom, det gjorde dom inte, men för mig så var han väldigt bra. Han motiverade mig för något bättre, och jag hade gärna pratat med honom idag, om jag fått tag på han.

Hanna: Hade du sagt att han var betydelsefull för att du skulle sluta liksom?

Simon: Ja, absolut. Jag tänker på honom ofta än idag. Även fast han kanske inte gjorde något då så har han ju satt spår. Han drog igång något i mitt huvud som ledde till något senare.

Hanna: Du sa att han inte var dömande, var det något mer–

Simon: Ja, alltså när jag vägrade att lyssna på honom så stod han bara där och log [mhm]. Typ om jag inte ville städa min lägenhet – så bara stod han där och kollade på mig och bara ”jag rör mig inte förrän du gjort det”, och jag ville ju bara att han skulle gå. Men han stod bara där och alltså hände det något så ställde han sig i vägen och visa ”jag kommer att stå här och ta ner dig i fall du börjar bruka våld”. Men han gav dig en chans liksom, han gick inte på dig bara så, utan han lugnade ner mig typ så.

Hanna: Mm och det funkade bra?

Simon: Ja, det funkade bra, för mig. För att gick någon på mig så blev det bara värre.

I det ovanstående framträder mötet med behandlaren, vi kallar honom Jonas, som betydelsefullt för Simon. Jonas gestaltas inte primärt som en ”bra” behandlare i allmänhet utan som särskilt bra just för Simon. Detta illustrerar Simon genom att beskriva hur Jonas, till skillnad från andra auktoriteter, valde att bemöta honom på ett bra sätt och därigenom ge honom chansen att agera annorlunda, exempelvis att avstå från våld. Att Simon använder direkt anföring i återgivningen av den konfrontativa situationen gör att den, för mig som lyssnare, framstår som både levande och trovärdig.

Som den som lugnar ned istället för att eskalera situationen tilldelas Jonas, med den utvärderande kommentaren ”han motiverade mig för något bättre” rollen som en ”signifikant annan” (Mead & Morris 1934) i den meningen att han stärkt Simon i hans utveckling mot ett icke-kriminellt jag. Betydelsen av mötet gestaltas emellertid inte som uppenbar för Simon där och då, utan snarare som något som blev tydligt för honom först i efterhand – ”han drog igång något i mitt huvud som ledde till något senare”. Här framträder ett tydligt exempel på hur en händelse – eller snarare ett möte – konstrueras som en vändpunkt retroaktivt, genom att det i berättandet tillskrivs betydelsen av att ha förändrat berättelsens riktning. Berättandets reflexiva karaktär synliggörs även i det reflekterande yttrandet ”jag tänker på honom ofta än idag”, genom vilket Simon framhäver mötets fortsatta relevans idag. I narrativa termer kan man säga att han lyfter ut Jonas från det förflutna för att placera honom i nuet, som en del av sin pågående berättelse om sig själv.

Till skillnad från de skräckupplevelser som beskrivits i föregående avsnitt gestaltas de vändpunktsmöten som tagits upp här sällan som abrupta eller dramatiska till sin karaktär. De framstår snarare som katalysatorer för förändring, så kallade hooks for change (Giordano m.fl. 2002), vilka initierar, eller kanske snarare öppnar upp för förändring. Genom stöd, uppmuntran och tilltro från andra ges deltagarna möjlighet och motivation att ompröva sin självförståelse och därmed också att föreställa sig ett alternativt icke-kriminellt jag.

Rum för reflektion

Att bli frihetsberövad betraktas sällan som något positivt för individen (Soyer 2014). I deltagarnas berättelser om vägen ut förekommer det emellertid fall där en häktes- och/eller fängelsevistelse beskrivs som en positiv erfarenhet. Ett exempel på detta ges av Liam, som berättar att han vid tidpunkten för frihetsberövandet befann sig i ”krig” med en nära vän.

Liam: Jag tycker fängelset räddade mitt liv faktiskt [...]. Där inne ((i fängelset)), alltså man har så mycket tid, man är ensam med sina tankar. Antingen tänker man på att göra det bättre eller göra det värre för sig själv. Under den här tiden – jag satt ett och ett halvt år – under denna tid förlorade jag fem vänner på utsidan [okej mm]. Och du vet, det fick mig att tänka väldigt mycket, du vet, det här är inget liv, det är bara misär.

Skildrad som en räddning snarare än en bestraffning framställs att hamna i fängelse som en – för att låna Sampson och Laubs (2003:149) uttryck – ”strukturell vändpunkt”. Utmärkande för en sådan är enligt nämnda författare att den möjliggör förändring genom att på ett grundläggande plan förändra individens vardagliga rutiner. Avskild från sin tidigare kontext återger Liam hur den påtvingade ensamheten gav honom möjlighet att begrunda olika vägval – ”antingen tänker man på att göra det bättre eller göra det värre för sig själv”. Som en plats för eftertanke och reflektion utmålas alltså fängelset som en strukturell vändpunkt som skapar utrymme för förändring. Med fokus på den tid han tillbringade i fängelse beskriver Liam en gradvis förändringsprocess, där bortgången av ”fem vänner på utsidan” framträder som avgörande för hans slutgiltiga omvärdering av ett liv med kriminalitet och droger som ”bara misär”.

Hakim som också suttit i fängelse talar likaså om fängelset som en möjliggörande kontext: ”Det bästa tillfället för en person att ångra sig och börja vilja starta om på nytt, det är när du sitter inne i fängelset. Du tänker mycket på vad du ska göra, och hur du ska göra för att inte hamna här igen.” I rollen som en invigd expert framställer Hakim fängelset som ett, för kriminella i allmänhet, optimalt tillfälle att bryta med det förflutna (”ångra sig”) och därmed börja om (”vilja starta om på nytt”). I detta hänseende påminner Hakims beskrivning om det som Sampson och Laub (2003:149) skriver om som ”knife-off” – en process genom vilken individen ges möjlighet att ”skära” av sitt förflutna och därigenom omforma sin identitet.

I nästa citat berättar Fabien hur han redan under tiden i häktet fick tid och utrymme att stanna upp, reflektera över sitt tidigare liv och börja formulera nya mål för framtiden.

Fabien: Mitt mål just nu, det som jag är sugen på nu, är att bli social- eller behandlingspedagog [...]. Jag vill hjälpa unga, du vet min dröm är att hjälpa unga. Jag vill dra i dem innan det blir för sent. Jag vill minska alla skjutningar som sker; det kan vara den

ungdomen som blir skjuten imorgon, eller så kanske han själv skjuter, du vet, mördar någon ute på gatan.

Hanna: Okej, så var det direkt efter fängelset som du började känna att det här vill jag inte liksom–

Fabien: Nej, redan när jag satt på häktet.

Hanna: Redan när du satt i häktet–

Fabien: Ja, det var den värsta tiden i mitt liv. Jag hade restriktioner och jag var häktad i sju månader.

Hanna: Mycket ensamtid?

Fabien: Ja, det var mycket ensamtid. Mycket TV och mycket ensamtid. Det var många sorgliga kvällar också och det var varma tider, det var vår, på gång att bli sommar. Sen när hösten kom då kom jag ut från häktet och då väntade rättegången och allt det där [...]. Så ja, jag hade ju mycket tid för mig själv, du vet, att grubbla på vad jag vill göra och vad jag kan göra. Så jag tänkte ”okej, det är en lång väg till att börja med”, men så småningom hände det saker.

Även om Fabien inleder med att beskriva sina nuvarande mål och drömmar, leder min fråga om när han började känna att han ville något annat till en tidsförskjutning bakåt i tiden. Med hänvisning till tiden i häktet som ”den värsta tiden i mitt liv” målar Fabien upp en bild av en tung och ensam tillvaro, där sommarvärmen utanför murarna står i kontrast till hans sorgsna inre. Trots att häktetiden beskrivs som emotionellt prövande gestaltas den som en utvecklande erfarenhet. Genom att återge hur han tänkte då – ”okej, det är en lång väg till att börja med” (notera den direkta anföringen) – banar Fabien vägen för en identitetsförskjutning som på ett logiskt sätt knyter samman den svåra erfarenheten i häktet med hans nuvarande identitet som ex-kriminell (och den därtill hörande drömmen om att bli social- eller behandlingspedagog). Detta sätt att gestalta något gott – i Fabiens fall hans vilja att hjälpa unga på glid – som sprunget ur något dåligt, ett brokigt förflutet, är typisk för vad Shadd Maruna (2001) benämner ”redemption script”.

Som vändpunkt gestaltas fängelset (och häktet) som ett rum för reflektion, en strukturell vändpunkt som genom avskiljandet från den tidigare kontexten ger deltagarna distans och tid nog att formulera nya vägval. Därmed ges fängelset

– som ett rum för reflektion – en dubbel betydelse som en positiv vändpunkt bort från något gammalt men även mot något nytt. I narrativa termer kan man säga att fängelset bildar både en vändpunkt i deltagarnas berättelser om vägen ut och en startpunkt för deras berättelser om omorientering mot ett icke-kriminellt liv.

Summering och diskussion

Fokus har i kapitlet legat på deltagarnas berättelser om vägen ut ur kriminalitet. Med hjälp av de analytiska begreppen vändningar och vändpunkter har jag visat hur deltagarna ger mening åt det förflutna genom att framställa upphörandet som en ”naturlig”, logisk eller kanske till och med nödvändig lösning. I intervjupersonernas berättelser om förändring lyfts faktorer fram som kan relateras till flera av de perspektiv som tidigare forskning identifierat i studier av upphörande (se kapitel 1): mognad och åldrande (ontogenetiskt perspektiv), stödjande relationer (sociogent perspektiv) samt individens aktörskap (narrativt perspektiv).

Vanligast är att förändringen gestaltas som en successiv vändning snarare än som ett direkt resultat av en enskild avgörande händelse. Vändningen beskrivs både som en rörelse mot något – exempelvis personlig utveckling och åldersrelaterad mognad – och framför allt som en rörelse bort från något, såsom stress, hot, hälsoproblem och andra negativa erfarenheter förknippade med den kriminella livsstilen. Även om ingen av intervjupersonerna framställer sig som ”misslyckade kriminella”, framstår de pengar och den status som kriminaliteten kunde erbjuda i efterhand ofta som kortvariga och otillräckliga i relation till de risker och konsekvenser som livsstilen innebar. I berättelserna framträder därmed en omtolkning av tidigare förväntningar på kriminaliteten – exempelvis i form av status, pengar eller position – där dessa förhoppningar i efterhand ersätts av besvikelse. Denna omvärdering aktualiserar samtidigt föreställningar om vem man riskerar att bli om inget förändras, exempelvis någon som inte kan prestera (Krille) eller leva ett långt och lyckligt liv (Marcu). Mot den bakgrunden kan förändringen mot att sluta begå brott förstås i termer av vad Paternoster och Bushway (2009) benämner som ”a feared self – an image of what the person does not want to become” (s. 1107).

Det händer emellertid att förändringen mot att sluta begå brott knyts till en specifik och avgränsad händelse, en så kallad vändpunkt, som fått intervjupersonen att utvärdera och ompröva sin dåvarande livssituation. Dessa

händelser framställs ofta som tydligt tidsmässigt avgränsade och deras betydelse accentueras genom olika språkliga stilgrepp, såsom direkt anföring och historiskt presens. Ett exempel på en sådan vändpunkt är fängelset, som genom att avskärma deltagarna från deras tidigare livskontext skapar rum för reflektion. Samtidigt framstår detta ”brott” med det förflutna sällan så dramatiskt som begreppet vändpunkt kan ge sken av. Vändpunkter framstår snarare som ”hooks for change” (Giordano m.fl. 2002), det vill säga katalysatorer som på olika sätt initierar, motiverar och möjliggör förändring. Ur ett narrativt perspektiv kan de därmed förstås som händelser som genom att driva intrigen framåt markerar början på något nytt snarare än slutet på något gammalt.

Även om enskilda vändpunkter kan fungera som ögonöppnare, framställer deltagarna sig sällan som styrda av yttre omständigheter. Till skillnad från berättelserna om vägen in framträder i berättelserna om vägen ut ett reflekterande och handlande subjekt som agerar på erfarenheter genom att ompröva, dra slutsatser och formulera beslut. Ett exempel på detta är Dennis, som trots att han beskriver en extremt våldsam och livshotande situation placerar sig själv och sitt eget ställningstagande i centrum – ”där ville jag sluta, bom liksom”. Genom denna inramning konstrueras förändringen mot att sluta begå brott inte enbart som något som händer deltagarna, utan som något de själva aktivt valt och reflekterat över. ’

Detta mönster ligger i linje med tidigare forskning om avvikelser och förändring. I sådana studier av drogproblem och kriminalitet har forskare visat att intervjupersoner ofta organiserar sina berättelser om förändring kring en kontrast mellan ett förflutet präglad av bristande kontroll och ett nutida jag som framstår som mer i kontroll (se t.ex. Scully & Marolla 1984; Maruna 2001; Barry 2006; Liem & Richardson 2014). Till skillnad från dessa studier, som främst fokuserar på berättelsernas innehåll, det vill säga vad som sägs, visar min studie hur rörelsen från passivitet till ökat aktörskap konstrueras i och genom språket.

Eftersom vändpunktsbegreppet förknippas med förändring har det därmed ofta tolkats som uttryck för biografisk diskontinuitet, det vill säga ett oväntat brott i individens livsbana och/eller i förståelsen av sig själv (Négroni m.fl. 2012; Macmillan & Furstenberg 2016). Exempelvis skriver Sampson och Laub (2003:148) att vändpunkter gör det möjligt för individen att ”knife off the past from the present”. I en kritisk genomgång av begreppet ”knifing off” lyfter Maruna och Roy (2007) flera oklarheter kring vad som egentligen ”skärs bort” och hur denna process ska förstås. På ett strukturellt plan kan begreppet syfta på miljömässiga förändringar som begränsar individens handlingsmöjligheter,

medan det på ett individuellt och existentiellt plan snarare rymmer föreställningar om att individen kan bryta med sitt tidigare liv och därigenom i någon mening bli en ny person.

En sådan diskontinuitetsbetonad förståelse av förändring som ett tydligt brott med det förflutna framträder dock inte i mitt material. Bland mina intervjupersoner gestaltas förändringen mot att sluta begå brott snarare som en återgång till eller vidareutveckling av ett redan befintligt jag. Exempelvis gestaltar de, med hänvisning till att de blivit äldre, upphörandet som en del av en normativ mognadsprocess. Detta pekar mot en förståelse av förändring som rekonstruktion snarare än ”amputation”, i den meningen att det förflutna inte behöver avvisas utan snarare omtolkas och integreras i en sammanhängande berättelse om förändring. Mot den bakgrunden vill jag, i en narrativ studie av det här slaget, framhäva vändpunktens kontinuitetsskapande funktion. Genom att i samspel med mig som intervjuare rama in vissa processer eller händelser som vändningar eller vändpunkter, kan intervjupersonerna skapa trovärdig, i betydelsen sammanhängande, övergång mellan ett kriminellt förflutet och ett icke-kriminellt nu. I avhandlingens avslutande kapitel kommer jag att visa hur detta narrativa identitetsarbete går att tala om som att ”göra upphörande”.

9. Att ”göra” upphörande – en slutdiskussion

Syftet med avhandlingen har varit att undersöka hur unga tolkar och ger mening åt sina erfarenheter av kriminalitet och förändring. Jag har visat hur unga som tagit ett första steg mot att sluta begå brott skapar en trovärdig – i betydelsen moraliskt hållbar och sammanhängande – berättelse om sig själva. I analysen har jag sammanfört begrepp från olika kvalitativa traditioner – positionsanalys, accounts, symboliska gränsdragningar och vändpunkter – vilket har gjort det möjligt att belysa olika aspekter av deltagarnas narrativa identitetsarbete. Genom att omförhandla relationen mellan det förflutna, nuet och en möjlig framtid ger deltagarna form åt en berättelse om förändring och upphörande.

I det här avslutande kapitlet presenteras och syntetiseras de resultat som framkommit i tidigare kapitel. Särskilt fokus riktas mot (i) de innehållsmässiga komponenter kring vilka deltagarnas berättelser om upphörande organiseras; (ii) de språkliga och kulturella resurser genom vilka deltagarna gör sina berättelser begripliga och trovärdiga; samt (iii) den funktion som dessa berättelser fyller för deras övergripande identitetsarbete. Vidare tydliggörs avhandlingens bidrag i relation till tidigare forskning samt i relation till dominerande berättelseskript om vägen ut ur kriminalitet. Avslutningsvis förs en diskussion kring berättelsers kraft i socialt arbete, med särskilt fokus på narrativ kompetens i mötet med brukare.

Innehållsmässiga komponenter

Att ”göra” upphörande syftar på det narrativa identitetsarbete genom vilket deltagarna knyter ihop dåtid, nutid och framtid på ett sätt som gör upphörandet begripligt, legitimt och moraliskt hållbart. Ett narrativt angreppssätt har gjort det möjligt att synliggöra hur deltagarna bygger upp en sådan berättelse genom att organisera erfarenheter i en intrig där karaktärer, miljöer och händelser

binds samman till en meningsfull helhet (jfr. Riessman 2012). Även om det, som visats i analysen, förekommer variationer och avvikelser i deltagarnas berättelser, har jag ändå kunnat urskilja ett övergripande mönster. I det följande diskuterar jag hur detta mönster tar form genom ett antal centrala innehållsmässiga komponenter: gemenskap, droger, pengar och erkännande. Till skillnad från den tematiskt strukturerade analysen i kapitel 5–8 riktas uppmärksamheten här mot hur upphörande ”görs” som ett tvärgående fenomen i deltagarnas berättelser.

Droger introduceras tidigt i berättelserna om vägen in i kriminalitet (kapitel 5). I dessa narrativ framträder de som en del av protagonistens utanförskap och utsatthet, både i hemmet och i skolan. Samtidigt tillskrivs droger en dubbel narrativ funktion – de framstår inte enbart som uttryck för marginalisering, utan också som ett medel för inkludering. Genom att själv börja testa och använda droger får protagonisten tillträde till en ofta äldre, homosocial gemenskap. I den miljön kan hen dra sig undan majoritetssamhället för att i ett alternativt socialt sammanhang hitta svar på existentiella behov av värme, gemenskap, trygghet och bekräftelse. I den gemenskapen framträder äldre kriminella som centrala karaktärer vilka genom sitt agerande och sina sätt att iscensätta framgång och status förmedlar normer, värderingar och föreställningar om vad som krävs för att vinna erkännande, status och respekt.

I takt med att gemenskapen fördjupas framställs droger i allt högre grad som ett naturligt inslag i det kriminella umgänget. I detta skede förskjuts fokus i flera berättelser från droger till pengar, vilket för många blir en allt viktigare drivkraft i det fortsatta kriminella engagemanget. Pengar beskrivs inte enbart som en åtråvärd resurs i sig, utan tillskrivs även ett symboliskt värde som ett medel för att genom konsumtion vinna erkännande inom kamratgruppen, men även utanför den. Därutöver framställs pengar, det vill säga ekonomiska motiv, som ett legitimt skäl för fortsatt kriminalitet (jfr. Mills 1940). Brott som begås ”för pengarnas skull” utmålas följaktligen, utifrån en affärsliknande logik, som rationella, kontrollerade och ändamålsenliga, och därmed också i viss mån moraliskt försvarbara – särskilt när de motiveras som ett sätt att försörja den egna familjen (kapitel 6).

I tal om den gamla och den nya skolan laddas pengar istället med en negativ klang (kapitel 7). Pengar framställs här som ett tecken på moraliskt förfall, snarare än som en adekvat motivvokabulär. I kontrast till den gamla skolans hedersamma kriminella – som fixade pengar tillsammans – utmålas dagens kriminella som individualistiska ensamvargar, vilkas jakt på pengar inte känner några moraliska gränser. Den yngre generationens fixering vid pengar, i avsaknad av kollektiva eller altruistiska motiv, gestaltas därmed inte bara som

ett problem, utan också som en förklaring till varför protagonisten tar avstånd från dagens kriminella klimat.

Med tiden blir det kriminella livets baksidor alltmer påtagliga (kapitel 8). Hot från omgivningen – från rivaler, tidigare vänner och i vissa fall även från polisen – blir mer närvarande och berättelsens intrig tar därmed en ny riktning. Droger framstår inte längre som ett medel för inkludering eller gemenskap, utan som ett hinder för andra åtaganden såsom jobb eller studier. Därutöver utmålas den gemenskap som tidigare liknats vid en familj som villkorad, instrumentell och i vissa fall till och med falsk. Vänner blir fiender och den hotfulla känslan av att inte kunna lita på någon blir alltmer framträdande. Synen på pengar förändras likaså. Från att ha varit en källa till erkännande och respekt underordnas det istället andra värden, såsom stabilitet, hälsa och tillitsfulla relationer. Samtidigt omdefinieras erkännande från något som vinnas genom kriminalitet till något som bekräftas i mer konventionella sammanhang, såsom skolan och nära relationer. Exempelvis lyfts familj och nära relationer, i synnerhet partners, fram som betydelsefulla källor till erkännande.

Avslutningsvis knyts förskjutningen i betydelsen av samtliga komponenter – gemenskap, droger, pengar och erkännande – till utvecklingen av ett äldre och mognare icke-kriminellt jag. På ett övergripande plan antar intrigen formen av en åldersbunden utvecklingsberättelse om marginaliserade unga män som genom kriminalitet söker gemenskap, erkännande och status, men som i takt med att de ”växer upp” omtolkar det kriminella livets potentiella vinster och möjligheter. I linje med tidigare forskning framställs erkännande – i form av respekt och status – som en central drivkraft i vägen in i kriminalitet (Lalander 2009; Forkby m.fl. 2020), men också som en viktig komponent i upphörandet, där dess villkor och betydelse omförhandlas och förankras i andra sociala sammanhang än de kriminella. Mot den bakgrunden framträder vissa skillnader i hur studiens kvinnliga deltagare beskriver sina erfarenheter av kriminalitet och förändring.

Även om samtliga komponenter – gemenskap, droger, pengar och erkännande – förekommer i kvinnornas berättelser, ges de delvis andra betydelser. Droger framträder, liksom i de manliga deltagarnas berättelser, som ett medel för inkludering i en social gemenskap. Denna gemenskap framstår emellertid som mer relationell, det vill säga närmare knuten till personliga relationer än till en stabil grupp-gemenskap. Därutöver framträder pengar främst som ett medel för överlevnad, snarare än som en väg till status och erkännande. Slutligen kopplas betydelseförskjutningen av samtliga komponenter i större utsträckning till hälsorelaterad utmattning än till en fråga om att ”växa upp”.

Sammantaget bidrar de kvinnliga deltagarnas berättelser, även om de är färre till antalet, till att nyansera den maskulint kodade utvecklingsberättelse som annars dominerar materialet. Skillnaderna i berättelsernas utformning kan förstås i relation till deltagarnas sociala position, särskilt kön, eftersom sociala normer och föreställningar om manligt och kvinnligt formar vilka narrativa uttryck som är tillgängliga och gångbara (Fleetwood 2015). Exempelvis händer det att de manliga intervjupersonerna beskriver sitt kriminella handlande i termer av "pojkestreck" och "bus", medan någon motsvarande benämning, såsom "flickstreck" i princip saknas (se kapitel 5). Detta pekar på att gestaltningar av upphörande som del av en åldersbunden mognadsprocess utgör ett narrativt grepp som i högre grad är tillgänglig för män än för kvinnor.

Språkliga och kulturella resurser

I det här avsnittet förskjuts fokus från vad som berättas till vilka språkliga och kulturella resurser som deltagarna använder för att framstå som begripliga och trovärdiga. Framställningen tar i huvudsak sin utgångspunkt i de manliga deltagarnas berättelser, vilka utgör majoriteten av materialet och därmed tydligast illustrerar de mönster som framkommit i analysen.

På ett språkligt plan använder deltagarna olika pronomen, verbformer och utvärderande kommentarer för att framställa sig själva som mer eller mindre handlande aktörer (jfr. O'Connor 2000). I berättelser om vägen in i kriminalitet (kapitel 5) förekommer ofta formuleringar där aktörskap tonas ned genom passiviserande konstruktioner eller genom att ansvar förskjuts till andra personer eller strukturella omständigheter. I berättelser om vägen ut (kapitel 8) framträder däremot oftare ett mer reflexivt och ansvarstagande jag. Genom utvärderande kommentarer ger deltagarna uttryck för ett perspektivskifte samtidigt som de ger form åt ett äldre, mer moget och ansvarstagande jag. De språkliga valen är således inte enbart deskriptiva, utan fyller en central funktion i konstruktionen av en narrativ utvecklingslinje där förändring – protagonistens utveckling – framstår som både möjlig och meningsfull.

För att ytterligare göra förändringen trovärdig både för sig själva och för andra mobiliserar deltagarna ett antal kulturella resurser. En sådan resurs är den kulturella tankefiguren "den anständiga brottslingen", genom vilken deltagarna framställer sig själva som personer som trots en kriminell livsstil följt vissa moraliska principer, såsom att undvika att skada kvinnor, barn eller andra privatpersoner (kapitel 7). På liknande sätt använder intervjupersonerna

den kulturella resursen berättelsen om (ungdoms)brottsligheten som ”värre och värre” för att legitimera sin distans till dagens kriminella klimat, som beskrivs som allt mer omoraliskt och gränslöst. Tillsammans fungerar ”den anständiga brottslingen” och berättelsen om brottsligheten som ”värre och värre” som två kulturella narrativa resurser med vars hjälp deltagarna kan upprätthålla en känsla av moralisk kontinuitet i berättelsen om sig själva – att de, då som nu, har haft en tydlig moralisk kompass.

Resultaten kan relateras till forskning om hur personer med erfarenhet av kriminalitet använder olika accounts – ursäkter och/eller rättfärdiganden – för att förklara och omförhandla ansvar samt framställa sig själva som moraliskt godtagbara aktörer (se t.ex. Scott & Lyman 1968; Scully & Marolla 1984; Rothman & Gandossy 1982; Presser 2004; Maruna & Copes 2005). I likhet med denna forskning visar jag hur intervjusituationen fungerar som en social arena där identitet aktivt skapas och omförhandlas i relation till kulturella föreställningar om skuld, ansvar och moral. Mitt bidrag till denna tradition är att synliggöra vilken funktion dessa accounts fyller för deltagarnas övergripande narrativa identitetsarbete. Analysen visar att accounts inte enbart används för att framställa deltagarna som moraliskt godtagbara aktörer, utan också för att skapa kontinuitet i berättelsen om sig själva. Genom att framställa kriminella handlingar som situerade, det vill säga kontextbundna snarare än definierande, kan ett kriminellt förflutet integreras i en mer sammanhängande berättelse om förändring. Detta möjliggör ett starkare aktörskap i nuet utan att det framstår som motsägelsefullt i relation till det förflutna. Denna omtolkning av det som ”var” i ljuset av det som ”är” kan förstås i relation till etablerade föreställningar om mognad, maskulinitet och ansvar.

Att växa upp: ett narrativt skript och dess funktion

Som anförts ovan menar jag att deltagarnas berättelser om att sluta begå brott kan förstås i relation till åldersrelaterade normer och förväntningar kring mognad, maskulinitet och ansvar. Föreställningar om ålder, maskulinitet och ansvarstagande ser olika ut i olika faser av livet (Carlsson 2013). I linje med kulturella föreställningar om unga pojkar/män som risktagande och impulsiva framställer mina intervjupersoner kriminalitet som ett sätt att uppnå erkännande, det vill säga status och respekt, när konventionella vägar upplevs som oframkomliga. I övergången från ungdom till vuxenhet – från pojke till man – förändras dock synen på erkännande och manlighet kopplas i högre grad till ansvarstagande, stabilitet och etablering i konventionella sociala roller,

såsom arbete, relationer och familjeliv. Detta meningsskapande menar jag kan förstås i termer av ett narrativt skript om att ”växa upp”, vilket gör det möjligt för intervjupersonerna att rama in upphörandet från kriminalitet som en naturlig del av att växa upp och ta ansvar för sitt liv, sina handlingar och sin framtid.

För mina intervjupersoner fyller skriptet om att ”växa upp” flera funktioner i deras övergripande identitetsarbete. För det första kan de gestalta sitt kriminella förflutna som en del av en ”omogen” fas i livet. För det andra kan denna fas skildras som ett uttryck för ungdomlig vilsenhet och bristande omdöme, snarare än som en stabil identitet. Därmed kan de erkänna tidigare handlingar utan att låta dem definiera deras nuvarande identitet eller reproducera stigmatiserande föreställningar om vem de är idag. För det tredje kan de, genom att framställa vissa episoder eller erfarenheter som undantag – som uttryck för ett ”omognare jag” – skapa och upprätthålla en moralisk kontinuitet, det vill säga en sammanhängande berättelse om sig själva och sitt liv. Sålunda kan skriptet om att ”växa upp” förstås som en kontinuitetsskapande och avstigmatiserande kulturell resurs med vars hjälp intervjupersonerna kan binda samman händelser över tid och därigenom skapa mening och riktning i sina liv. Detta meningsskapande handlar inte om att uppnå någon objektiv ”sanning” utan att framstå som begriplig och trovärdig i förhållande till kulturellt igenkännbara sätt att tala om upphörande – så kallade narrativa skript. Som Maruna (2001:145) skriver: ”[T]here are no true stories or false stories, only good stories (convincing, coherent, acceptable) and bad stories (unbelievable, illogical, unpopular).”

Avhandlingens bidrag

Avhandlingen bidrar till forskningen om upphörande från brott på flera sätt. I det följande presenteras tre centrala bidrag, som rör (1) hur ålder och mognad ges mening i berättelser om förändring, (2) hur etablerade desistance-skript reproduceras och omförhandlas, samt (3) hur upphörande kan förstås som en osäker process som växer fram i spänningsfältet mellan kontinuitet och diskontinuitet, det vill säga stabilitet och förändring.

Som nämnts är sambandet mellan ålder och brott ett väletablerat rön inom kriminologin (Hirschi & Gottfredson 1983). Inom livsloppskriminologin har detta samband främst studerats som ett mönster i brottslighetens utveckling över tid. Inom det ontogenetiska perspektivet har ålder vanligen studerats som

en biologisk variabel där förändringar i brottslighet relateras till individens mognadsprocess (se t.ex. Gottfredson & Hirschi 1990). Ålder har även, inom det sociogena perspektivet (se t.ex. Sampson & Laub 1993; Laub & Sampson 2003), studerats i relation till förändrade sociala villkor såsom arbete och familjebildning, vilka genom stärkande av sociala band och förändrade livsomständigheter kan bidra till att styra om individens livsbana (för en mer utvecklad diskussion om perspektiven se kapitel 1). Även om dessa perspektiv har bidragit med viktig kunskap om hur brottsligt beteende förändras över livsloppet, tenderar de att behandla ålder som en analytisk dimension genom vilken dessa förändringar kan förstås och förklaras. Genom ett narrativt angreppssätt bidrar denna studie med ett kompletterande perspektiv. Snarare än att förklara förändring utifrån ålder riktas uppmärksamheten mot hur ålder och mognad ges mening i och genom berättelser; mer specifikt hur föreställningar om ålder används för att göra förändringen mot att sluta begå brott meningsfull, begriplig och moraliskt legitim.

Tidigare forskning om upphörande har uppmärksammat att personer som slutat begå brott ofta använder kulturellt igenkännbara berättelsemallar, så kallade skript, för att organisera sina erfarenheter och skapa trovärdiga berättelser om förändring (se t.ex. Liem & Richardson 2014; Stone 2016; Maruna 2025). Dessa skript speglar normativa föreställningar om skuld, ansvar och förändring och utgör tolkningsramar för hur en övertygande och legitim omvändelseberättelse bör utformas (se kapitel 1). Ett av de mest inflytelserika exemplen är det prototypiska ”redemption script” (”återupprättelseskript”) som beskrivits av Shadd Maruna (2001). Avhandlingens resultat ligger delvis i linje med detta skript, men visar samtidigt att mina intervjupersoner inte enbart reproducerar etablerade berättelser om upphörande, utan också använder och omförhandlar dem i relation till sin livssituation, sin ålder och sina föreställningar om framtiden.

I överensstämmelse med västerländska föreställningar om livet som en psykologisk utvecklingsprocess (se t.ex. McAdams m.fl. 2001) framställs förändringen mot att sluta begå brott i mina intervjupersoners berättelser som en progressiv rörelse från något dåligt till något bättre. På ett övergripande plan följer de därmed ett slags redemption-mönster som gör det möjligt att tolka och integrera ett brokigt (kriminellt) förflutet i en mer sammanhängande berättelse om personlig utveckling. Detta till trots visar analysen att intervjupersonernas berättelser på flera punkter avviker från det redemption-skript som beskrivs i tidigare forskning.

I Marunas (2001) framställning av redemption-skriptet står idén om generativitet i centrum – det vill säga viljan att bidra och/eller ”ge tillbaka” till

andra eller till samhället. Den som begått brott förväntas inte bara framställa sig själv som moraliskt förändrad, utan också bekräfta denna förändring genom att uppvisa en vilja att, för att låna Marunas uttryck, ”make good”. Sådana generativa ambitioner kan förstås som ett uttryck för kulturella föreställningar om bot och bättring och har lyfts fram som en viktig del av hur ex-kriminella omformulerar sin identitet och skapar en moraliskt trovärdig berättelse om förändring (Maruna 2001; se t.ex. McNeill & Maruna 2008).

I mitt material framträder emellertid få sådana generativa ambitioner. Även om intervjupersonerna uttrycker önskingar om ett mer stabilt och konventionellt liv formuleras förändringen sällan i termer av ett moraliskt projekt som går ut på att aktivt ge tillbaka till samhället. Snarare tycks förändringen i hög grad motiveras av en strävan att undvika ett oönskat framtida jag – ”a feared self” (Paternoster & Bushway 2009). De tycks därmed ha en tydligare bild av vem de inte vill bli än vem de vill bli. En möjlig förklaring till detta hänger samman med intervjupersonernas unga ålder.

Inom upphörandeforskningen har fokus i stor utsträckning legat på vuxna lagöverträdare som under en längre tid avhållit sig från att begå brott (McMahon & Jump 2018; King 2013). Dessa har ofta, till skillnad från mina intervjupersoner, etablerat sig inom en rad konventionella livsområden, såsom arbete, familj och stabila sociala relationer. Mot den bakgrunden framträder ofta berättelser där upphörandet relateras till föreställningar om vem individen kan bli i dessa konventionella roller – exempelvis en god förälder eller en flitig arbetstagare (för en översikt se Veysey m.fl. 2012; Maruna & Liem 2021). Sådana föreställningar om framtida konventionella roller är ofta förknippade med en tydlig narrativ diskontinuitet, där individen förmodas ta avstånd från – eller för att låna Sampson och Laubs uttryck ”skära av” – sitt tidigare kriminella jag för att istället orientera sig mot vad Paternoster och Bushway (2009:1113) benämner ”possible selves”, det vill säga föreställningar om möjliga framtida identiteter.

I relation till den spänning mellan kontinuitet (stabilitet) och diskontinuitet (förändring) som präglar tidigare forskning – där Shadd Maruna betonar hur individer genom sina berättelser upprätthåller en bild av sig själva som i grunden goda, medan Sampson och Laub framhåller vikten av att bryta med det förflutna – framträder mina intervjupersoners berättelser som mer ambivalenta. De rymmer visserligen inslag av moralisk kontinuitet, då deltagarna framställer sig som i grunden och botten goda personer, men också inslag av diskontinuitet i form av en gradvis och osäker omorientering mot ett vuxnare mer moget och ansvarstagande jag. Följaktligen framstår framtiden sällan som tydligt ordnad eller (åter)upprättad utan snarare öppen och oviss

(jfr. Fredriksson & Gålnander 2025). Framtiden rymmer visserligen hopp om förändring men även rädsla för att återfalla i tidigare livsmönster. Studien bidrar därmed till att nyansera etablerade sätt att tala om upphörande genom att synliggöra hur unga i ett tidigt skede av upphörandeprocessen berättar om förändring som en pågående process snarare än ett avslutat kapitel, det vill säga som ett jag "in the making" (jfr. Sampson & Laub 1993).

Narrativ kompetens i socialt arbete

Jag inledde avhandlingen med ett citat om berättelsens betydelse. Citatet fångar en central utgångspunkt för studien: att upphöra med kriminalitet handlar inte enbart om att förändra ett beteende, utan också om att skapa en trovärdig berättelse om vem man har varit, vem man är och vem man skulle vilja bli. En stor del av det sociala arbetet består i att lyssna till sådana berättelser. Ofta sker detta för att skapa en bild av klientens bakgrund, problem och möjligheter. Avhandlingen belyser emellertid att berättelser inte bara fungerar som källor till information, utan också som resurser för att förstå och möjliggöra förändring. Berättelser blir därmed intressanta inte främst för vad de kan säga om en persons förflutna, utan för vad de kan öppna upp för i fråga om framtiden. Genom att omtolka tidigare erfarenheter kan människor formulera nya sätt att förstå sig själva och därigenom också öppna för andra möjliga framtider: "In the end, we *become* the autobiographical narratives by which we 'tell about' our lives" (Bruner 2004:694).

Förutsatt att vi tar berättelsens transformativa potential på allvar framstår det som angeläget att utveckla vad Margareta Hydén (2008b) beskriver som en narrativ kompetens – en förmåga att lyssna till, förstå och arbeta med människors berättelser om sina liv. I min avhandling har jag visat att berättelser om upphörande från kriminalitet kan formuleras på olika sätt och med hjälp av olika narrativa resurser. De tar inte heller alltid formen av förväntade eller färdiga berättelsemönster, utan rymmer en hög grad av variation. Mot den bakgrunden vill jag lyfta fram en viktig aspekt av narrativ kompetens, nämligen att inte försöka tvinga in berättaren att "skriva in sig" i en på förhand given berättelsemall. För socialt arbete innebär detta en förmåga att lyssna till flera möjliga berättelser samtidigt – berättelser som kan vara halvfärdiga, ofärdiga eller motsägelsefulla. Det handlar om att skapa ett psykologiskt utrymme där berättaren kan formulera sin egen berättelse, i relation till gamla, nya såväl som oberättade berättelser (Hydén 2000).

Med detta sagt vill jag, i likhet med Donileen Loseke (2001), betona att berättelseskript kan fungera som en stödjande resurs. För personer som har gått igenom svåra eller smärtsamma erfarenheter kan sådana skript erbjuda tolkningsramar genom vilka det blir möjligt att förstå och formulera det egna livet. Inom socialt arbete sker detta emellertid sällan isolerat, utan växer fram i samspelet mellan brukare och socialarbetare. Genom att som socialarbetare ha kunskap om olika sätt på vilka människor berättar om sina erfarenheter av kriminalitet och förändring, blir vi bättre rustade att lyssna till sådana erfarenheter, men också att, med Hydéns (2008b:100) ord, "låna ut" vår röst. Ett exempel på detta kan hämtas från kapitel 8, där jag genom att uppmuntra intervjupersonerna till att rama in vissa händelser/processer, som vändningar eller vändpunkter, hjälpte dem att skapa en biografisk kontinuitet. Berättelser om att "växa upp" kan i detta avseende betraktas som en narrativ rehabiliterande resurs, med vars hjälp socialarbetaren kan stödja brukaren i att formulera en trovärdig berättelse om förändring. En sådan berättelse kan, i sin tur, underlätta för berättaren att "skriva om" sin berättelse och därigenom utforska nya möjliga identiteter bortom exempelvis kriminalitet, missbruk och våld.

Slutligen vill jag betona att de berättelser som skrivits fram i min avhandling endast utgör ett urval av flera möjliga berättelser om att upphöra med kriminalitet. Narrativ metod är ett för socialt arbete viktigt verktyg för att förstå hur brukare tolkar och ger mening åt sina erfarenheter och liv. Ett sådant perspektiv påminner oss också om att individens berättelse aldrig är fast eller fixerad, utan snarare flexibel och öppen för omtolkning. Det räcker emellertid inte att individen själv omformulerar sin berättelse om sitt liv; förändring förutsätter också att omgivningen är beredd att lyssna till och erkänna den nya berättelsen.

I en svensk kontext blir dessa frågor särskilt aktuella mot bakgrund av den pågående kriminalpolitiska förskjutningen mot en ökad repression och kontroll, inte minst riktad mot unga lagöverträdare. I ett sådant klimat, präglad av fokus på risk, övervakning och sanktioner, riskerar stigmatiserande föreställningar om kriminalitet som ett varaktigt personlighetsdrag att förstärkas – och därmed också det narrativa utrymmet att begränsas. Genom att inom både forskning och praktik utveckla en narrativ kompetens kan vi värna det utrymme där berättelser om förändring kan formuleras och erkännas.

English summary

Doing desistance: Narrative identity work in young people's stories about crime

In the past decade, Swedish responses to youth crime have become increasingly punitive, with policy debates that centre on stronger control and harsher sanctions. At the same time, criminological research has consistently shown that, for the majority, youth offending is a temporary phase. This tension raises important questions about how change is understood, narrated, and made credible, both by individuals themselves and within the broader social and institutional context. Desistance from crime involves more than behavioural change; it requires a transformation of identity. The process is accomplished using narrative practices that enable individuals to make sense of their experiences and to articulate new directions for the future. However, constructing a credible narrative of change is complex. Individuals must present their personal histories in ways that make their claims to have changed both understandable and morally convincing – to themselves as well as to others. Therefore, it becomes especially important to pinpoint when and how the narratives of change can be expressed and validated.

Understanding these conditions requires close attention to how individuals themselves construct narratives of change. While research on desistance has often focused on structural factors and life-course transitions, less attention has been paid to the ways in which individuals actively make sense of crime and change in their narrative practices. Although narrative approaches have gained traction internationally, there is still limited research about young people's narratives in Sweden, and an evident need for empirically grounded research that explores how desistance is constructed and negotiated in narratives in specific social and institutional contexts.

Against this background, my purpose in this thesis is to explore how young people with a criminal record choose to construct and negotiate their identities in narratives about debut offences, re-offending, and desistance. I analyse 20

qualitative interviews with young adults with experience of offending in order to address the following research questions:

- What content-related components are central to young people's narratives of desistance?
- What linguistic and cultural resources do young people draw on to present themselves as credible and intelligible?
- What functions do young people's narratives serve in relation to their broader identity projects?

Theory

My analysis is informed by a social constructionist theory and narrative research. A constructionist approach provides an overall understanding of how social reality is produced through language and interaction, while a narrative perspective places storytelling at the centre of the analysis. Within this framework, narratives are understood as social practices by which individuals construct identities and make sense of their experiences.

One key assumption here is that storytelling constitutes a form of social action. When participants talk about their past and present, they do not merely describe events, but also justify, explain, and position themselves and others. Identity is thus understood as something continuously produced and negotiated in interaction. Narratives are analysed as forms of identity work, by which individuals construct reasonably coherent accounts of change.

To analyse this narrative identity work, I focus on both what is told and how it is told, that is, both content and form. This involves examining how participants describe their experiences and construct meaning about crime and desistance, as well as how their accounts are shaped by specific linguistic choices. To capture this interplay of content and form, I draw on a set of analytical tools: positioning analysis, accounts, symbolic boundary-making, and turning points.

Method

The empirical material consists of 20 qualitative interviews with young adults aged 18–30 who have experience of offending. Most participants were under the age of 25 at the time of the interviews, which were conducted in three phases between 2019 and 2020. The interviews were semi-structured and conversational in nature, and were analysed using a narrative approach, focusing on what was said and how.

Participants were recruited through various support organisations that work with individuals seeking to leave crime behind, as well as through snowball sampling. The group varied in terms of age, gender, and types of offending, with most being men (16 out of 20). While all participants had experience of offending, I did not set out to establish whether they had actually desisted from crime; instead, I concentrate on how narratives of change are constructed and presented.

Empirical findings

My key finding is that the participants constructed narratives of change by linking the past, present, and future in ways that render change intelligible, legitimate, and morally credible. This form of narrative identity work is what I would term doing desistance. A recurring pattern can be identified in the research data in which narratives of desistance are organised around a set of central, content-related components: belonging, drugs, money, and recognition.

In the participants' narratives of embarking on crime, drugs are often introduced early and are closely tied to experiences of marginalisation and exclusion. At the same time, drugs function as a means of inclusion in alternative social contexts, where participants gain access to communities that offer recognition, belonging, and a sense of purpose. In those contexts, older, more experienced offenders emerge as significant figures, shaping norms and expectations of status and success.

As their involvement in crime deepens, money is an increasingly central motive. It is not only described as a material resource, but also as a symbolic means of gaining recognition and status, both in and beyond the peer group.

Criminal acts motivated by financial gain are often framed as rational, controlled, and, to some extent, morally defensible.

Over time, however, the negative consequences of the criminal lifestyle are more evident. The participants' experiences of threat, instability, and distrust reshape how they interpret their past. Previously valued elements – drugs, money, and criminal networks – are redefined as obstacles rather than resources. Recognition is increasingly sought in conventional contexts, such as work, education, and close relationships. This shift is closely connected to the emergence of a more mature, non-criminal self.

While the same pattern is evident in all the material, there are plainly gendered differences. Although similar components appear in women's narratives, they are often assigned different meanings. For example, money is more frequently framed as a means of survival rather than status, and processes of change are more closely linked to exhaustion and health concerns than to notions of adulthood.

In addition to what is said by participants, I demonstrate how narratives of desistance are constructed using specific linguistic and cultural resources. Participants use grammatical and rhetorical strategies – such as pronouns and evaluative statements – to position themselves as responsible actors. Agency is often downplayed in narratives of offending, for example, whereas narratives of desistance privilege reflexivity and responsibility.

Participants also draw on culturally available narrative resources to render their stories credible. One such resource is the notion of the 'respectable offender', which allows participants to present themselves as morally guided despite their involvement in crime. Another is the idea that crime is 'getting worse', which enables them to distance themselves from contemporary criminality. These resources contribute to maintaining a sense of moral continuity over time.

Taken together, my findings show that narratives of desistance are not merely individual accounts, but are constructed in relation to broader cultural frameworks. With these narrative practices, participants are able to acknowledge past wrongdoings while simultaneously presenting themselves as morally acceptable, changed individuals in the present.

In conclusion

In this thesis I contribute to research on desistance by further highlighting the role of narrative practices in processes of change. Whereas previous research has often emphasised structural factors and life-course transitions, I demonstrate how young people actively construct and negotiate change through storytelling.

A central contribution is the identification of a narrative script centred on ‘growing up’. This script enables participants to frame their criminal past as an immature phase, while positioning desistance as the natural progression towards responsibility and adulthood. At the same time, the findings show that this script is not simply reproduced, but actively adapted and negotiated in view of the participants’ personal circumstances.

In contrast to dominant desistance narratives such as the ‘redemption script’, participants rarely emphasise generativity (giving back to society). Instead, change is often justified by a desire to avoid a feared future self. This may reflect the participants’ relatively early stage in the desistance process, where identities remain in formation and the future is experienced as open and uncertain.

Taken together, the study highlights how narratives function as resources for identity work. In their storytelling, participants create coherence, maintain moral continuity, and give credibility to their claims to have changed. Desistance can thus be understood not only as behavioural transformation, but also as the ability to construct a convincing, culturally intelligible narrative of change.

In this light, the findings point to the importance of narrative competence in social work practice. If narratives are central to processes of change, it becomes crucial for practitioners to recognise and engage with the diverse ways in which individuals construct their stories. Rather than imposing predefined narrative templates, social work should create space for multiple, evolving, and sometimes contradictory narratives.

In a broader societal context marked by increasingly punitive responses to youth crime, my study underscores the importance of safeguarding the narrative space in which young people can articulate – and validate – their stories of change.

Referenser

- A. Batchelor, S. (2007). "‘Getting mad wi’ it’: risk seeking by young women". I: Hannah-Moffat K and O'Malley P (red.) *Gendered risks*. London: Routledge-Cavendish, ss. 205–227.
- Abrams, L. S. (2010). "Sampling ‘hard to reach’ populations in qualitative research: The case of incarcerated youth". *Qualitative social work*, 9(4): 536–550.
- Adelswärd, V. (1997). "Berättelser från älgpassen". I: Hydén L-C and Hydén M (red.) *Att studera berättelser : samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber, ss. 198–235.
- Alexander, J. C. (1992). "Citizen and enemy as symbolic classification : on the polarizing discourse of civil society". I: Lamont M and Fournier M (red.) *Cultivating differences : symbolic boundaries and the making of inequality*. Chicago: University of Chicago Press, ss. 289–308.
- Alstam, K. & Forkby, T. (2022). "Possible selves. Gang passages, projective imaginations, and self-transformations". *Nordic Social Work Research*. 1–13.
- Anderson, E. (1999). *Code of the street : decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: W.W. Norton & Company Ltd.
- Andrews, M. (2004). "Living Counter-Narratives". I: Silverman D (red.) *Qualitative research : theory, method and practice*. London: SAGE, ss. 97–100.
- Aristotles. (1968). *Poetics*. Oxford: Clarendon Press.
- Arvidsson, A. (1998). *Livet som berättelse : studier i levnadshistoriska intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. London: Clarendon Press.
- Baldwin, C. (2013). *Narrative social work: Theory and application*. Policy Press.
- Bamberg, M. (2020). "Narrative analysis: An integrative approach". I: Järvinen M and Mik-Meyer N (red.) *Qualitative analysis: Eight approaches for the social sciences*. Los Angeles: Sage, ss. 243–264.
- Bamberg, M. (2024). "Positioning, Narrative Practices, and Positioning Theory". I: McVee MB, Van Langenhove L, Brock CH and

- Christensen BA (red.) *The Routledge International Handbook of Positioning Theory*. New York: Routledge, ss. 43–56.
- Bamberg, M. G. (1997). "Positioning Between Structure and Performance". *Journal of narrative and life history*, 7(1-4): 335–342.
- Bamberg, M. G. W. & Andrews, M. (2004). *Considering counter narratives : narrating, resisting, making sense*. Amsterdam: J. Benjamins.
- Barry, M. (2006). *Youth offending in transition : the search for social recognition*. London: Routledge.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1967). *The social construction of reality : a treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
- Bergman, A.-S., Sandahl, C., Mellberg, C., Engwall, K. & Carlson, P. (2018). Bedömningsstöd för familjehemsplacerade barns umgänge : En utvärdering ur socialarbetares perspektiv.(skriftserie nr 160/18), Huddinge: FoU Södertörn.
- Bersani, B. E. & Doherty, E. E. (2018). "Desistance from offending in the twenty-first century". *Annual review of criminology*, 1(1): 311–334.
- Blomberg, T. G., Cullen, F. T., Carlsson, C. & Jonson, C. (2018). *Delinquency and drift revisited: the criminology of David Matza and beyond*. London: Routledge.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism : perspective and method*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- Blumstein, A., Cohen, J. & Farrington, D. P. (1988). "Longitudinal and criminal career research: Further clarifications". *Criminology*, 26(1): 57–74.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge: Cambridge university press.
- Brookman, F. (2015). "The Shifting Narratives of Violent Offenders". I: Presser L and Sandberg S (red.) *Narrative criminology : understanding stories of crime*. New York: New York University Press, ss. 207–234.
- Bruner, J. (2004). "Life as narrative". *Social research: An international quarterly*, 71(3): 691–710.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Brå (1977). Nytt straffsystem: idéer och förslag.(Rapport 1977:7), Stockholm: Brottsförebyggande Rådet.
- Brå (2000). Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm.(Rapport 2000:6), Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2024a). Dödligt våld i Sverige sedan 1990-talet: Omfattning, utveckling och karaktär.(Rapport 2024:6), Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brå (2024b). Skolundersökningen om brott 2023 : om utsatthet och delaktighet i brott.(Rapport 2024:10), Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2025a). Brottsutvecklingen till och med 2024.(Kortanalys 2025:6), Stockholm: Brottsförebyggande Rådet.
- Brå (2025b). Misstänkta personer 2024: slutlig statistik.(Kriminalstatistik), Stockholm: Brottsförebyggande Rådet.
- Burcar, V. (2005). *Gestaltningar av offererfarenheter : samtal med unga män som utsatts för brott*. Lund: Sociologiska institutionen, Lund universitet.
- Burr, V. (2015). *Social constructionism*. London: Routledge.
- Buttny, R. (1993). *Social accountability in communication*. London: Sage.
- Bäckman, O., Estrada, F., Nilsson, A. & Sivertsson, F. (2020). Den ojämlika brottsligheten lagföringsutvecklingen i demografiska och socioekonomiska grupper 1973-2017.(Rapport 2020:1), Stockholm: Stockholms universitet.
- Bäckman, O., Hjalmarsson, R., Lindquist, M. J. & Pettersson, T. (2018). "Könsskillnader i brottslighet-hur kan de förklaras?". *Ekonomisk debatt*, 46(4): 67–78.
- Cadell, S., Kennedy, K. & Hemsworth, D. (2012). "Informing social work practice through research with parent caregivers of a child with a life-limiting illness". *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care*, 8(4): 356–381.
- Cain, C. (1991). "Personal stories: Identity acquisition and self-understanding in Alcoholics Anonymous". *Ethos*, 19(2): 210–253.
- Carlsson, C. (2012). "Using 'turning points' to understand processes of change in offending: Notes from a Swedish study on life courses and crime". *The British Journal of Criminology*, 52(1): 1–16.
- Carlsson, C. (2013). "Masculinities, persistence, and desistance". *Criminology*, 51(3): 661–693.
- Chamberlain, J. M. (2012). *Understanding criminological research: A guide to data analysis*. Los Angeles: Sage.
- Christie, N. (1986). "The Ideal Victim". I: Fattah EA (red.) *From Crime Policy to Victim Policy*. Palgrave Macmillan Ltd., ss. 17–30.
- Clevesköld, L. (2022). *Samhället och de unga lagöverträdarna*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Cohen, S. (2011). *Folk devils and moral panics : the creation of the Mods and Rockers*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Collins, R. (2008). *Violence : a micro-sociological theory*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

- Colvin, S. & Pisoiu, D. (2021). "When being bad is good? Bringing neutralization theory to subcultural narratives of right-wing violence". *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(6): 69–84.
- Copes, H. (2003). "Societal attachments, offending frequency, and techniques of neutralization". *Deviant Behavior*, 24(2): 101–127.
- Copes, H. (2011). "Streetlife and the Rewards of Auto Theft". I: Pogrebin M (red.) *About criminals: A View of the offenders' world*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, ss. 15–24.
- Copes, H. (2016). "A narrative approach to studying symbolic boundaries among drug users: A qualitative meta-synthesis". *Crime, Media, Culture*, 12(2): 193–213.
- Copes, H., Hochstetler, A. & Williams, J. P. (2008). "'We Weren't Like No Regular Dope Fiends': Negotiating Hustler and Crackhead Identities". *Social problems*, 55(2): 254–270.
- Cromwell, P. & Thurman, Q. (2003). "The devil made me do it: Use of neutralizations by shoplifters". *Deviant Behavior*, 24(6): 535–550.
- Danneris, S. (2018). "Ready to work (yet)? Unemployment trajectories among vulnerable welfare recipients". *Qualitative social work*, 17(3): 355–372.
- Davies, B. & Harré, R. (1990). "Positioning: The discursive production of selves". *Journal for the theory of social behaviour*, 20(1): 43–63.
- De Fina, A. & Georgakopoulou, A. (2012). *Analyzing narrative : discourse and sociolinguistic perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deakin-Smith, H., Pilcher, J., Flaherty, J., Coffey, A. & Makis, E. (2025). "The research politics of (re) naming participants: A sociology of names perspective". *Qualitative Research*, 25(3): 629–647.
- Denzin, N. K. (1989). *Interpretive biography*. Newbury Park, CA: Sage.
- Denzin, N. K. (2001). *Interpretive interactionism*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Deppermann, A. (2015). "Positioning". I: De Fina A and Georgakopoulou A (red.) *The handbook of narrative analysis*. Chichester, England: Wiley Blackwell, ss. 369–387.
- Dickson-Swift, V., James, E. & Liamputtong, P. (2008). "Undertaking sensitive research in the health and social sciences : managing boundaries, emotions and risks". I: Copes H and Miller JM (red.) *The Routledge Handbook of Qualitative Criminology*. Abingdon: Routledge, ss. 157–172.
- Docherty, D. & McColl, M. A. (2003). "Illness stories: themes emerging through narrative". *Social Work in Health Care*, 37(1): 19–39.
- Dollinger, B. (2019). *Changing narratives of youth crime: From social causes to threats to the social*. Abingdon, Oxon: Routledge.

- Dominelli, L., Strega, S., Walmsley, C., Callahan, M. & Brown, L. (2011). "‘Here's my Story’: Fathers of ‘Looked After’ Children Recount their Experiences in the Canadian Child Welfare System". *The British Journal of Social Work*, 41(2): 351–367.
- Dossett, W. (2015). "Reflections on the Language of Salvation in Twelve Step Recovery". I: Bacon H, Dossett W and Knowles S (red.) *Alternative Salvations: Engaging the Sacred and the Secular*. London: Bloomsbury Publishing, ss. 21–30.
- Douglas, M. (1966). *Purity and danger : an analysis of concepts of pollution and taboo*. London: Routledge & K Paul.
- Dreyfus, S. (2017). "'Mum, the pot broke': Taking responsibility (or not) in language". *Discourse & Society*, 28(4): 374–391.
- Durkheim, É. (1912). *The elementary forms of religious life*. Oxford: Oxford University Press.
- Ekman, I. & Jacobsson, L. (2021). "Att skada sig själv-ett rationellt val i en problematisk kontext". *Socialmedicinsk tidskrift*, 98(4): 717–726.
- Elder, G. H. (1986). "Military times and turning points in men's lives". *Developmental psychology*, 22(2): 233.
- Elias, N. & Scotson, J. L. (1999). *Etablerade och outsiders : en sociologisk studie om grannskapsproblem*. Lund: Arkiv.
- Elliott, J. (2005). *Using narrative in social research : qualitative and quantitative approaches*. London: Sage.
- Emerson, R. M. (1981). "On Last Resorts". *American journal of sociology*, 87(1): 1–22.
- Estrada, F. (1999). *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem : utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Stockholm: Stockholm universitet.
- Estrada, F. (2020). "Ungdomsbrottslighetens utveckling, omfattning och struktur". I: Sarnecki J and Carlsson C (red.) *Introduktion till kriminologi Volym I Brottslighetens omfattning, karaktär och orsaker*. Lund: Studentlitteratur, ss. 35–77.
- Farmer, M., McAlinden, A.-M. & Maruna, S. (2016). "Sex offending and situational motivation: Findings from a qualitative analysis of desistance from sexual offending". *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(15): 1756–1775.
- Ferrell, J. (2017). "Boredom, crime and criminology". I: Hayward K (red.) *Cultural criminology*. London: Routledge, ss. 179–194.
- Fisher, P. & Goodley, D. (2007). "The linear medical model of disability: Mothers of disabled babies resist with counter-narratives". *Sociology of health & illness*, 29(1): 66–81.
- Fleetwood, J. (2015). "In Search of Respectability: Narrative Practice in a Women's Prison in Quito, Ecuador". I: Presser L and Sandberg S

- (red.) *Narrative criminology : understanding stories of crime*. New York: New York University Press, ss. 42–68.
- Fleetwood, J., Presser, L., Sandberg, S. & Ugelvik, T. (2019). *The emerald handbook of narrative criminology*. Bingley, UK: Emerald Publishing Limited.
- Forkby, T. & Hansson, S. L. (2011). *Kampen för att bli någon: bilder av förorten och riskfyllda utvecklingsvägar i Göteborg*. Göteborg: FoU i Väst.
- Forkby, T., Kuosmanen, J. & Örnlin, H. (2020). *Bland bröder och fiender : om gäng, manligheter och avhopp*. Göteborg: Daidalos.
- Foucault, M. (2002 [1969]). *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv förlag.
- Fredriksson, T. & Gålnander, R. (2020). "Fearful futures and haunting histories in women's desistance from crime: A longitudinal study of desistance as an uncanny process". *Criminology*, 58(4): 599–618.
- Fredriksson, T. & Gålnander, R. (2025). *Desistance, Resistance, and Normalcy*. Abingdon, Oxon: Taylor & Francis.
- Ghavibazou, E., Hosseinian, S. & Ale Ebrahim, N. (2022). "Narrative Therapy, Applications, and Outcomes: A Systematic Review". *Preventive Counseling*, 2(4).
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A. & Rudolph, J. L. (2002). "Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation". *American journal of sociology*, 107(4): 990–1064.
- Glueck, S. & Glueck, E. (1940). *Juvenile delinquents grown up*. New York: Commonwealth Fund.
- Goffman, E. (1961). *Asylums : essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Penguin Books.
- Goffman, E. (1963). *Stigma : notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Goffman, E. (2009). *Jaget och maskerna : en studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts.
- Gordon, J. (2018). "The voice of the social worker: A narrative literature review". *British Journal of Social Work*, 48(5): 1333–1350.
- Gottfredson, M. R. & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Graham, H. & McNeill, F. (2017). "Desistance: envisioning futures". I: Carlen P and França LA (red.) *Alternative criminologies*. Routledge, ss. 433–451.
- Green, G., South, N. & Smith, R. (2006). "'They Say That You Are a Danger But You Are Not': Representations and Construction of the Moral Self in Narratives of 'Dangerous Individuals'". *Deviant Behavior*, 27(3): 299–328.

- Grundetjern, H. & Miller, J. (2019). "It's not just the drugs that are difficult to quit": Women's drug dealing as a source of empowerment and its implications for crime persistence". *The British Journal of Criminology*, 59(2): 416–434.
- Gubrium, J. & Holstein, J. (2000). "Analyzing Interpretive Practice". I: Denzin NK and Lincoln YS (red.) *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, ss. 487–508.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (1997). *The new language of qualitative method*. New York, N.Y.: Oxford University Press.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (2009). *Analyzing Narrative Reality*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Gålnander, R. (2020). "Desistance from crime—to what? Exploring future aspirations and their implications for processes of desistance". *Feminist Criminology*, 15(3): 255–277.
- Hareven, T. K. & Masaoka, K. (1988). "Turning Points and Transitions: Perceptions of the Life Course". *Journal of family history*, 13(1): 271–289.
- Heimdahl Vepsä, K., Ekendahl, M., Karlsson, P. & Månsson, J. (2024). "Polyphonic narratives: The mixing of Alcoholics Anonymous and relapse prevention in stories about recovery and relapse". *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 41(3): 260–274.
- Hirschi, T. & Gottfredson, M. (1983). "Age and the explanation of crime". *American journal of sociology*, 89(3): 552–584.
- Hollin, C. R. (2004). "To treat or not to treat? An historical perspective". I: Hollin CR (red.) *The essential handbook of offender assessment and treatment*. Chichester: Wiley, ss. 1–16.
- Holmberg, S. (2007). "Påföljder för unga-ett system med två svårförenliga principer". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 94(3): 444–446.
- Holmberg, S. (2022). "Påföljdssystemet för unga". I: Estrada F, Flyghed J and Nilsson A (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund: Studentlitteratur, ss. 313–331.
- Holstein, J. & Gubrium, J. (2016). "Narrative Practice and the Active Interview". I: Silverman D (red.) *Qualitative Research*. London: Sage, ss. 68–82.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (1995). *The active interview*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2000). *The self we live by : narrative identity in a postmodern world*. New York: Oxford University Press.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2008). *Handbook of constructionist research*. New York: Guilford Press.

- Humphreys, K. (2000). "Community narratives and personal stories in alcoholics anonymous". *Journal of Community Psychology*, 28(5): 495–506.
- Hydén, L.-C. (1997). "De otaliga berättelserna". I: Hydén L-C and Hydén M (red.) *Att studera berättelser : samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber, ss. 9–29.
- Hydén, L.-C. (2010). "Identity, self, narrative". I: Hyvärinen M (red.) *Beyond narrative coherence*. Philadelphia: John Benjamins, ss. 33–47.
- Hydén, M. (2000). "Att lyssna till en kör av röster: Den berättarfokuserade intervjun". *Socialvetenskaplig tidskrift*, 7(1-2): 137–158.
- Hydén, M. (2008a). *Kvinnomisshandel inom äktenskapet : mellan det omöjliga och det möjliga*. Linköping: Linköpings universitet.
- Hydén, M. (2008b). "Om den svåra konsten att lyssna till berättelser". I: Lilja J, Larsson S and Sjöblom Y (red.) *Narrativa metoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur, ss. 85–110.
- Hydén, M. & Överlien, C. (2005). "Applying narrative analysis to the process of confirming or disregarding cases of suspected sexual abuse". *Child & Family Social Work*, 10(1): 57–65.
- Hyvärinen, M. (2008). "Analyzing Narratives and Story-Telling". I: Alasuutari P and Bickman LB, Julia (red.) *The SAGE Handbook of Social Research Methods*. London: Sage, ss. 447–460.
- Inzunza, M. & Svensson, F. (2011). "Granskning av" hårdare tag": en inblick i den kriminalpolitiska utvecklingen". I: Naranjo E (red.) *Ett sociologiskt kalejdoskop: aktuell forskning om ett mångskiftande samhälle* Kristianstad Kristianstad University press, ss. 185–202.
- Jacobsson, K. (2000). *Retoriska strider : konkurrerande sanningar i dövvärlden*. Lund: Palmkron.
- Jacobsson, K. (2005). *Mutor och moral : motstridiga versioner i svenska rättsfall*. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.
- Jacobsson, K. (2012). "Accounts of honesty: refuting allegations of bribery". *Deviant Behavior*, 33(2): 108–125.
- James, A. & Prout, A. (2003). *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Routledge.
- Jenkins, R. (2004). *Social identity*. London: Routledge.
- Jensen, D. (2008). "'Access'". I: Mae Given L (red.) *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods*. Los Angeles: Sage, ss. 2–3.
- Jeppsson-Grassman, E. (2003). *Anhörigskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur.

- Jimerson, J. B. & Oware, M. K. (2006). "Telling the code of the street: An ethnomethodological ethnography". *Journal of Contemporary Ethnography*, 35(1): 24–50.
- Johansson, A. (2005). *Narrativ teori och metod : med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Josselson, R. (2007). "The Ethical Attitude in Narrative Research: Principles and Practicalities". I: Clandinin DJ (red.) *Handbook of narrative inquiry : mapping a methodology*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, ss. 537–566.
- Jägervi, L. (2016). *Villiga stödjare och motvilliga offer : självpresentation och identitetsskapande hos stödjare och brottsoffer*. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Järvinen, M. (2000). "The biographical illusion: Constructing meaning in qualitative interviews". *Qualitative Inquiry*, 6(3): 370–391.
- Järvinen, M. (2001). "Accounting for trouble: Identity negotiations in qualitative interviews with alcoholics". *Symbolic interaction*, 24(3): 263–284.
- Järvinen, M. (2002). "Mötet mellan klient och system-om forskning i socialt arbete". *Dansk sociologi*, 13(2): 73–84.
- Järvinen, M. (2004). "Life histories and the perspective of the present". *Narrative Inquiry*, 14(1): 45–68.
- Kaptein, M. & van Helvoort, M. (2019). "A Model of Neutralization Techniques". *Deviant Behavior*, 40(10): 1260–1285.
- Karlsson, K.-G. & Zander, U. (2014). *Historien är närvarande : historiedidaktik som teori och tillämpning*. Lund: Studentlitteratur.
- Kaspersson, M. (1999). "Dödligt våld i Sverige och andra europeiska länder 1500-1800". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 86(2): 117–136.
- Katz, J. (1988). *Seductions of crime : moral and sensual attractions in doing evil*. New York, N.Y.: Basic Books.
- Kazemian, L. (2007). "Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological, and policy considerations". *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1): 5–27.
- Kazemian, L. & Maruna, S. (2009). "Desistance from Crime". I: Krohn MD, Lizotte AJ and Hall GP (red.) *Handbook on crime and deviance*. New York: Springer, ss. 277–295.
- Keeton, R. (2015). "'The Race of Pale Men Should Increase and Multiply': Religious Narratives and Indian Removal". I: Sandberg S (red.) *Narrative criminology : understanding stories of crime*. New York: New York University Press, ss. 125–149.

- King, S. (2013). "Early desistance narratives: A qualitative analysis of probationers' transitions towards desistance". *Punishment & Society*, 15(2): 147–165.
- Koven, M. (2002). "An analysis of speaker role inhabitation in narratives of personal experience". *Journal of Pragmatics*, 34(2): 167–217.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Labov, W. (1972). *Language in the inner city : studies in the black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Labov, W. (2006). "Narrative pre-construction". *Narrative Inquiry*, 16(1): 37–45.
- Labov, W. & Waletzky, J. (1997). "Narrative analysis: Oral versions of personal experience". *Journal of Narrative & Life History*, 7(1-4): 3–38.
- Lalander, P. (2009). *Respekt : gatukultur, ny etnicitet och droger*. Malmö: Liber.
- Lamont, M. (2000). *The dignity of working men : morality and the boundaries of race, class, and immigration*. New York, N.Y.: Russell Sage Foundation.
- Lamont, M. & Molnár, V. (2002). "The study of boundaries in the social sciences". *Annual review of sociology*, 28(1): 167–195.
- Laub, J. H. & Sampson, R. J. (2003). *Shared beginnings, divergent lives : delinquent boys to age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lea, J. & Young, J. (2013). "Relative deprivation". I: McLaughlin E and Muncie J (red.) *Criminological Perspectives: Essential Readings*. Thousand Oaks, CA: Sage, ss. 154–163.
- Liem, M. & Richardson, N. J. (2014). "The Role of Transformation Narratives in Desistance Among Released Lifers". *Criminal Justice and Behavior*, 41(6): 692–712.
- Lilja, J., Larsson, S. & Sjöblom, Y. (2008). *Narrativa metoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Linde, C. (2005). "Narrative in institutions". I: Schifffrin D, Tannen, Deborah & Hamilton, Heidi Ehernberger (red.) *The handbook of discourse analysis*. Oxford: Blackwell, ss. 518–535.
- Lindgren, S. (2006). "'Ungdomsrån'—uppkomsten av ett begrepp". *Sociologisk forskning*, 43(2): 63–96.
- Lofland, J. (1969). *Deviance and identity*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs.
- Loseke, D. R. (2001). "Lived realities and formula stories of 'battered women'". I: Gubrium JF and Holstein JA (red.) *Institutional selves: Troubled identities in a postmodern world* New York: Oxford University Press, ss. 107–126.

- Loseke, D. R. (2003). *Thinking about social problems : an introduction to constructionist perspectives*. New York: Aldine de Gruyter.
- Loseke, D. R. (2007). "The study of identity as cultural, institutional, organizational, and personal narratives: Theoretical and empirical integrations". *The Sociological Quarterly*, 48(4): 661–688.
- Lyng, S. (1990). "Edgework: A Social Psychological Analysis of Voluntary Risk Taking". *American journal of sociology*, 95(4): 851–886.
- Lyng, S. (2004). "Crime, edgework and corporeal transaction". *Theoretical criminology*, 8(3): 359–375.
- Lyng, S. (2005). *Edgework : The Sociology of Risk-Taking*. London: Routledge.
- Macmillan, R. & Furstenberg, F. (2016). "The Logic and Practice of Growth Curve Analysis: Modeling Strategies for Life Course Dynamics". I: Shanahan MJ, Mortimer JT and Kirkpatrick Johnson M (red.) *Handbook of the Life Course: Volume II*. Cham: Springer International Publishing, ss. 541–569.
- Mancini, C. & Pickett, J. T. (2016). "The good, the bad, and the incomprehensible: Typifications of victims and offenders as antecedents of beliefs about sex crime". *Journal of Interpersonal Violence*, 31(2): 257–281.
- Mannheim, K. (1952). "The sociological problem of generations". I: Kecskemeti P (red.) *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul LTD, ss. 276–322.
- Martinell Barfoed, E. (2008). *Berättelser om adoption*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Martinson, R. (1974). "What works?-Questions and answers about prison reform". *The public interest*, 35: 22.
- Maruna, S. (2001). *Making good : how ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Maruna, S. (2025). "Redeeming desistance: From individual journeys to a social movement". *Criminology*, 63(1): 5–25.
- Maruna, S. & Copes, H. (2005). "What Have We Learned from Five Decades of Neutralization Research?". *Crime and Justice*, 32: 221–320.
- Maruna, S., Lebel, T. P., Mitchell, N. & Naples, M. (2004). "Pygmalion in the reintegration process: Desistance from crime through the looking glass". *Psychology, Crime & Law*, 10(3): 271–281.
- Maruna, S. & Liem, M. (2021). "Where is this story going? A critical analysis of the emerging field of narrative criminology". *Annual review of criminology*, 4(1): 125–146.
- Maruna, S. & Ramsden, D. (2004). "Living to Tell the Tale: Redemption Narratives, Shame Management, and Offender Rehabilitation". I: Lieblich A, McAdams DP and Josselson R (red.) *Healing plots: The*

- narrative basis of psychotherapy* Washington, DC: American Psychological Association, ss. 129–149.
- Maruna, S. & Roy, K. (2007). "Amputation or reconstruction? Notes on the concept of 'knifing off' and desistance from crime". *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1): 104–124.
- Matza, D. (1967). *Delinquency and drift : from the research program of the Center for the study of law and society, University of California, Berkeley*. New York: Wiley.
- McAdams, D. P., Reynolds, J., Lewis, M., Patten, A. H. & Bowman, P. J. (2001). "When bad things turn good and good things turn bad: Sequences of redemption and contamination in life narrative and their relation to psychosocial adaptation in midlife adults and in students". *Personality and social psychology bulletin*, 27(4): 474–485.
- McMahon, G. & Jump, D. (2018). "Starting to stop: Young offenders' desistance from crime". *Youth Justice*, 18(1): 3–17.
- McNeill, F. & Maruna, S. (2008). "Giving Up and Giving Back: Desistance, Generativity and Social Work with Offenders". I: McIvor G and Raynor P (red.) *Developments in social work with offenders*. London: Jessica Kingsley, ss. 224–339.
- Mead, G. H. & Morris, C. W. (1934). *Mind, self, and society : from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, R. K. (1938). "Social structure and anomie". *American sociological review*, 3(5): 672–682.
- Michelson, S. (2023). *Att navigera svåra barndomar : barns perspektiv och narrativa praktiker när vardagen påverkas av vuxnas psykosociala problem*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Miller, J., Carbone-Lopez, K. & Gunderman, M. V. (2015). "Gendered Narratives of Self, Addiction, and Recovery among Women Methamphetamine Users: Understanding Stories of Crime". I: Presser L and Sandberg S (red.) *Narrative criminology : understanding stories of crime*. New York: New York University Press, ss. 96–149.
- Mills, C. W. (1940). "Situated actions and vocabularies of motive". *American sociological review*, 5(6): 904–913.
- Minor, W. W. (1981). "Techniques of neutralization: A reconceptualization and empirical examination". *Journal of research in crime and delinquency*, 18(2): 295–318.

- Mishler, E. (2006). "Narrative and identity: The double arrow of time". I: De Fina A, Schiffrin D and Bamberg M (red.) *Discourse and identity*. Cambridge: Cambridge University Press, ss. 30–47.
- Mishler, E. G. (1995). "Models of narrative analysis: A typology". *Journal of narrative and life history*, 5(2): 87–123.
- Moffitt, T. E. (1993). "Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy". *Psychological review*, 100(4): 674–701.
- Morison, T. & Macleod, C. (2013). "When veiled silences speak: reflexivity, trouble and repair as methodological tools for interpreting the unspoken in discourse-based data". *Qualitative Research*, 14(6): 694–711.
- Muncie, J. (2015). *Youth & crime*. London: SAGE.
- Négroni, C., Kupferberg, F. & Hackstaff, K. B. (2012). *Biography and turning points in Europe and America*. Policy Press.
- Neuman, W. L. (2014). *Basics of social research : qualitative & quantitative approaches*. Harlow: Pearson Education.
- Nguyen, H. & Loughran, T. A. (2018). "On the measurement and identification of turning points in criminology". *Annual review of criminology*, 1(1): 335–358.
- Nilsson, K., Nordfeldt, M. & Landstedt, E. (2025). "Social workers' experiences of public perceptions of the social work profession: An exploratory study". *SAGE Open*, 15(1): 1–14.
- Nugent, B. & Schinkel, M. (2016). "The pains of desistance". *Criminology & Criminal Justice*, 16(5): 568–584.
- O'Connor, P. E. (1995). "Speaking of crime: 'I don't know what made me do it'". *Discourse & Society*, 6(3): 429–456.
- O'Connor, P. E. (2000). *Speaking of crime : narratives of prisoners*. Lincoln, Neb.: University of Nebraska Press.
- Ohlsson, L. B. & Swärd, H. (1994). *Ungdom som samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Orbuch, T. L. (1997). "People's Accounts Count: The Sociology of Accounts". *Annual review of sociology*, 23(1): 455–478.
- Orsholm, I. (2003). "Anhörigskapets förankring - i tid och rum". I: Jeppsson-Grassman E (red.) *Anhörigskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur, ss. 55–85.
- Paternoster, R. & Bachman, R. (2017). "Human agency: The missing element in theories of desistance". I: Blokland AAJ and Geest VRvd (red.) *The Routledge international handbook of life-course criminology*. London: Routledge, ss. 29–42.

- Paternoster, R. & Bushway, S. (2009). "Desistance and the "feared self": Toward an identity theory of criminal desistance". *The journal of criminal law and criminology*, 1103–1156.
- Patterson, W. (2013). "Narratives of events: Labovian narrative analysis and its limitations". I: Andrews M, Squire C and Tamboukou M (red.) *Doing narrative research*. London: Sage, ss. 27–46.
- Pearson, G. (1983). *Hooligan : a history of respectable fears*. London: Macmillan.
- Pemberton, A. & Aarten, P. G. (2018). "Narrative in the study of victimological processes in terrorism and political violence: An initial exploration". *Studies in Conflict & Terrorism*, 41(7): 541–556.
- Phoenix, A. (2013). "Analysing narrative contexts". I: Andrews M, Squire C and Tamboukou M (red.) *Doing narrative research*. London: Sage, ss. 72–87.
- Plummer, K. (1995). *Telling sexual stories: Power, change, and social worlds*. London: Routledge.
- Polkinghorne, D. E. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Pollack, E. (2001). *En studie i medier och brott*. Stockholm: Stockholm universitet.
- Pollack, E. (2022). "Våld och extremism i svensk press 1990–2019". I: Rostami A and Sarnecki J (red.) *Det svenska tillståndet : en antologi om brottsutvecklingen i Sverige*. Lund: Studentlitteratur, ss. 409–440.
- Pomerantz, A. (1986). "Extreme case formulations: A way of legitimizing claims". *Human studies*, 9(2): 219–229.
- Potter, J. (1996). *Representing reality : discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage.
- Presser, L. (2004). "Violent offenders, moral selves: Constructing identities and accounts in the research interview". *Social problems*, 51(1): 82–101.
- Presser, L. (2009). "The narratives of offenders". *Theoretical criminology*, 13(2): 177–200.
- Presser, L. (2013). *Why we harm*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Presser, L. & Sandberg, S. (2015). *Narrative criminology : understanding stories of crime*. New York: New York University Press.
- Presser, L. & Sandberg, S. (2017). "Research strategies for narrative criminology". I: Miller J and Palacios WR (red.) *Qualitative research in criminology*. London: Routledge, ss. 85–99.
- Prince, G. (2003). *A dictionary of narratology : revised edition*. Lincoln: University of Nebraska Press.

- Reichertz, J. (2014). "Induction, Deduction, Abduction". I: Flick U (red.) *The SAGE handbook of qualitative data analysis*. Los Angeles: Sage, ss. 123–135.
- Rennstam, J. & Wästerfors, D. (2015). *Från stoff till studie : om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Riessman, C. (1990a). *Divorce talk: Women and men make sense of personal relationships*. New Brunswick, N.J: Rutgers University Press.
- Riessman, C. K. (1990b). "Strategic uses of narrative in the presentation of self and illness: A research note". *Social science & medicine*, 30(11): 1195–1200.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis*. Newbury Park: Sage.
- Riessman, C. K. (2000). "Stigma and everyday resistance practices: Childless women in South India". *Gender & Society*, 14(1): 111–135.
- Riessman, C. K. (2001). "Analysis of personal narratives". I: Gubrium JF and Holstein JA (red.) *Handbook of interview research : context & method*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, ss. 695–710.
- Riessman, C. K. (2002). "Narrative analysis". I: Huberman AM and Miles MB (red.) *The qualitative researcher's companion*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, ss. 216–270.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. London: SAGE.
- Riessman, C. K. (2012). "Analysis of Personal Narratives". I: Gubrium JF, Holstein JA, Marvasti AB and McKinney KD (red.) *The SAGE handbook of interview research : the complexity of the craft*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications, ss. 367–380.
- Riessman, C. K. & Quinney, L. (2005). "Narrative in social work: A critical review". *Qualitative social work*, 4(4): 391–412.
- Rocque, M. (2017). *Desistance from Crime : New advances in theory and research*. New York Palgrave Macmillan.
- Rocque, M., Posick, C. & Hoyle, J. (2015). "Age and Crime". I: Jennings WG (red.) *The Encyclopedia of Crime & Punishment*. ss. 1–8.
- Rocque, M. & Slivken, L. (2019). "Desistance from Crime: Past to Present". I: Krohn MD, Hendrix N, Penly Hall G and Lizotte AJ (red.) *Handbook on Crime and Deviance*. Cham: Springer International Publishing, ss. 377–394.
- Rostami, A. & Sarnecki, J. (2022). *Det svenska tillståndet : en antologi om brottsutvecklingen i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Rothman, M. L. & Gandossy, R. P. (1982). "Sad tales: The accounts of white-collar defendants and the decision to sanction". *Pacific Sociological Review*, 25(4): 449–473.
- Ryen, A. (2004). *Kvalitativ intervju : från vetenskapsteori till fältstudier*. Malmö: Liber ekonomi.

- Rypi, A. (2012). "Tre unga mäns omvändelseberättelser". I: Heber A, Tiby E and Wikman S (red.) *Viktimologisk forskning : [brottsoffer i teori och metod]*. Lund: Studentlitteratur, ss. 201–223.
- Rytterbro, L.-L. & Andersson, L. (2006). *Narkotikaförebyggande arbete från socialarbetares perspektiv : en intervjuundersökning*. Stockholm: Mobilisering mot narkotika.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1992). "Crime and deviance in the life course". *Annual review of sociology*, 18(1): 63–84.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making : pathways and turning points through life*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Sampson, R. J., Laub, J. H. & Wimer, C. (2006). "Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to within-individual causal effects". *Criminology*, 44(3): 465–508.
- Sandberg, S. (2009). "Gangster, victim or both? The interdiscursive construction of sameness and difference in self-presentations". *The British journal of sociology*, 60(3): 523–542.
- Sandberg, S. & Tutenges, S. (2015). "Meeting the Djinn: Stories of Drug Use, Bad Trips, and Addiction". I: Presser L and Sandberg S (red.) *Narrative criminology : understanding stories of crime*. New York: New York University Press, ss. 150–173.
- Sarnecki, J. (2022). "Våldsutvecklingen i Sverige". I: Sarnecki J and Rostami A (red.) *Det svenska tillståndet. En antologi om brottsutvecklingen i Sverige*. Lund: Studentlitteratur, ss. 23–60.
- Sarnecki, J. & Carlsson, C. (2020). *Introduktion till kriminologi Volym 1 Brottslighetens omfattning, karaktär och orsaker*. Lund: Studentlitteratur.
- Sarnecki, J. & Estrada, F. (2008). "Keeping the balance between humanism and penal punitivism: recent trends in juvenile delinquency and juvenile justice in Sweden". I: Junger-Tas Josine & Decker S (red.) *Handbook of International Juvenile Justice*. New York, NY: Springer New York, ss. 473–503.
- Schiffrin, D. (1981). "Tense variation in narrative". *Language*, 57(1): 45–62.
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schönbach, P. (1990). *Account episodes : the management or escalation of conflict*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Scott, M. B. & Lyman, S. M. (1968). "Accounts". *American sociological review*. 46–62.
- Scully, D. & Marolla, J. (1984). "Convicted Rapists' Vocabulary of Motive: Excuses and Justifications". *Social problems*, 31(5): 530–544.

- Semin, G. R. & Manstead, A. S. R. (1983). *The accountability of conduct : a social psychological analysis*. London: Academic Press.
- Shannon, L. W. (1982). Assessing the relationship of adult criminal careers to juvenile careers: A summary. Iowa City: US Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency.
- Shaw, C. R. (1930). *The jack-roller : a delinquent boy's own story*. Chicago: Chicago University Press.
- Shover, N. (2017). "The later stages of ordinary property offender careers". I: Farrall S (red.) *The Termination of Criminal Careers*. New York, NY: Routledge, ss. 208–218.
- Shover, N. (2018). *Great pretenders: Pursuits and careers of persistent thieves*. New York, NY: Routledge.
- Shuman, A. (2012). "Exploering Narrative Interaction in Multiple Contexts". I: Holstein JA and Gubrium JF (red.) *Varieties of narrative analysis*. Thousand Oaks: Sage, ss. 125–150.
- Sjöblom, Y. (2002). *På väg ut : när ungdomar rymmer och kastas ut hemifrån - ur socialtjänstens perspektiv*. Stockholm: Stockholm universitet.
- Skärlund, S. (2017). *Man, en och du : generiska pronomen i svenskans historia*. Lund: Lunds universitet.
- Smith, P. (2019). *Why war? The cultural logic of Iraq, the Gulf War, and Suez*. Chicago: University of Chicago Press.
- Snellman, M.-L. (2009). *"Det är ju inte hela tiden bara lycka heller" : äldre kvinnors berättade liv - om arbete, omsorg och åldrande i landsbygdsmiljö*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Socialstyrelsen (2012). Samverkan i sociala insatsgrupper : vägledning för lokalt arbete i syfte att motverka en kriminell livsstil bland unga. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2021). Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott : kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2026). SSPF Samverkansformen skola, socialtjänst, polis och fritid. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Somers, M. R. (1994). "The narrative constitution of identity: A relational and network approach". *Theory and society*, 23(5): 605–649.
- Sommers, I., Baskin, D. R. & Fagan, J. (1994). "Getting out of the life: Crime desistance by female street offenders". *Deviant Behavior*, 15(2): 125–149.
- Soyer, M. (2014). "THE IMAGINATION OF DESISTANCE: A Juxtaposition of the Construction of Incarceration as a Turning Point

- and the Reality of Recidivism". *The British Journal of Criminology*, 54(1): 91–108.
- Squire, C. (2013). "Experience-Centred and Culturally-Oriented Approaches to Narrative". I: Andrews M, Squire C and Tamboukou M (red.) *Doing narrative research*. London: SAGE, ss. 42–63.
- Squire, C., Andrews, M. & Tamboukou, M. (2013). "Introduction: What is narrative research?". I: Andrews M, Squire C and Tamboukou M (red.) *Doing narrative research*. London: Sage, ss. 1–26.
- Star, S. L. & Griesemer, J. R. (1989). "Institutional ecology, translations' and boundary objects: Amateurs and professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39". *Social studies of science*, 19(3): 387–420.
- Stone, R. (2016). "Desistance and Identity Repair: Redemption Narratives as Resistance to Stigma". *The British Journal of Criminology*, 56(5): 956–975.
- Strauss, A. L. (1959). *Mirrors and masks : the search for identity*. Transaction Publishers.
- Strobbe, S. & Kurtz, E. (2012). "Narratives for recovery: personal stories in the 'Big Book' of Alcoholics Anonymous". *Journal of Groups in Addiction & Recovery*, 7(1): 29–52.
- Sundkvist, M. (1994). *De vanartade barnen : mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925*. Linköping: Linköping universitet.
- Sutherland, E. H. (1937). *The professional thief*. Chicago, Ill.: The University of Chicago press.
- Svensson, K. (1998). Straff eller behandling: om statens strategier mot gränsöverträdande ungdom under 1900-talet. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1998, Nr 1.), Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Svensson, R. & Oberwittler, D. (2021). "Changing routine activities and the decline of youth crime: A repeated cross-sectional analysis of self-reported delinquency in Sweden, 1999–2017". *Criminology*, 59(2): 351–386.
- Swärd, H. (2001). "Porträtterad nöd-berättelser om hemlösa". *Socialvetenskaplig tidskrift*, 8(1-2): 54–76.
- Sykes, G. M. & Matza, D. (1957). "Techniques of neutralization: A theory of delinquency". *American sociological review*, 22(6): 664–670.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1978). "Intergroup behavior". *Introducing social psychology*, 401(466): 149–178.
- Tamboukou, M. (2013). "A Foucauldian approach to narratives". I: Andrews M, Squire C and Tamboukou M (red.) *Doing narrative research*. London: Sage, ss. 87–107.

- Taylor, L. (2017). "Sharing a Narrative Meal: The Therapeutic Use of Narrative with Older Adults". I: Burack-Weiss A, Sara LL and Mijangos LB (red.) *Narrative in Social Work Practice: The Power and Possibility of Story*. New York: Columbia University Press, ss. 108–124.
- Tham, H. (2018). *Kriminalpolitik : brott och straff i Sverige sedan 1965*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Tham, H. (2026). *The Punitive Turn in Welfare State Sweden*. New York: Routledge.
- Thrasher, F. M. (1927). *The gang : a study of 1.313 gangs in Chicago*. Chicago: University of Chicago Press.
- Topalli, V. (2017). "When being good is bad: An expansion of neutralization theory". I: Stuart H (red.) *Recent Developments in Criminological Theory*. London: Routledge, ss. 153–192.
- Ugelvik, T. (2012). "Prisoners and their victims: Techniques of neutralization, techniques of the self". *Ethnography*, 13(3): 259–277.
- Ugelvik, T. (2015). "The Rapist and the Proper Criminal: The Exclusion of Immoral Others as Narrative Work on the Self". I: Presser L and Sandberg S (red.) *Narrative criminology : understanding stories of crime*. New York: New York University Press, ss. 23–41.
- Uggen, C. (2000). "Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment, and recidivism". *American sociological review*, 65(4): 529–546.
- Uhnöo, S. (2011). *Våldets regler : ungdomars tal om våld och bråk*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Van Baak, C., Hayes, B. E., Freilich, J. D. & Chermak, S. M. (2018). "Honor crimes in the United States and offenders' neutralization techniques". *Deviant Behavior*, 39(2): 187–202.
- Vasquez, A. & Vieraitis, L. M. (2016). "'It's just paint': Street taggers' use of neutralization techniques". *Deviant Behavior*, 37(10): 1179–1195.
- Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class*. New York, NY: Macmillan.
- Veysey, B. M., Martinez, D. J. & Christian, J. (2012). "'Getting out': A summary of qualitative research on desistance across the life course". I: Gibson CL and Krohn MD (red.) *Handbook of life-course criminology: Emerging trends and directions for future research*. New York: Springer, ss. 233–260.
- Walklate, S., Maher, J., McCulloch, J., Fitz-Gibbon, K. & Beavis, K. (2019). "Victim stories and victim policy: Is there a case for a narrative victimology?". *Crime, Media, Culture*, 15(2): 199–215.
- Weegmann, M. & Piwowski-Hjort, E. (2009). "'Naught but a story': Narratives of successful AA recovery". *Health Sociology Review*, 18(3): 273–283.

- White, M. & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. WW Norton & Company.
- White, M., Epston, D., Göthberg, U. & Weine, B. (2000). *Narrativ terapi : en introduktion*. Stockholm: Mareld.
- White, M. K. & Morgan, A. (2006). *Narrative therapy with children and their families*. Dulwich Centre Publications Adelaide.
- White, W. L. (1996). *Pathways: From the culture of addiction to the culture of recovery: A travel guide for addiction professionals*. Hazelden Publishing.
- Whyte, D. (2016). "It's common sense, stupid! Corporate crime and techniques of neutralization in the automobile industry". *Crime, Law and Social Change*, 66(2): 165–181.
- Whyte, W. F. (1943). *Street corner society : the social structure of an Italian slum*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wilder Craig, R. (2007). "A day in the life of a hospital social worker: Presenting our role through the personal narrative". *Qualitative social work*, 6(4): 431–446.
- Wright, R. T. & Decker, S. H. (1997). *Armed robbers in action: Stickups and street culture*. Boston, Mass: Northeastern University Press.
- Zerubavel, E. (1991). *The fine line : making distinctions in everyday life*. New York: Free Press.
- Åkerström, M. (1993). *Crooks and squares: Lifestyles of thieves and addicts in comparison to conventional people*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Åkerström, M. (1996). "'Våldet' en moralisk panik?". I: Åkerström M (red.) *Kriminalitet, kultur, kontroll : en antologi*. Stockholm: Carlsson, ss. 226–244.
- Åkerström, M. (2002). "Slaps, punches, pinches—but not violence: Boundary-work in nursing homes for the elderly". *Symbolic interaction*, 25(4): 515–536.

Offentligt tryck

Lagar

- SFS 1964:167. *Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare*.
- SFS 1990:52. *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*.
- SFS 1998:603. *Lag om verkställighet av sluten ungdomsvård*.
- SFS 2021:1103. *Lag om ändring i brottsbalken*.
- SFS 1998:603: *Lag om verkställighet av sluten ungdomsvård*.
- SFS 1988:870. *Lagen om vård av missbrukare i vissa fall*.
- SFS 2025:400. *Socialtjänstlagen*.

Betänkanden, propositioner och kommittédirektiv

SOU 1993:35. Reaktion mot ungdomsbrott.

Proposition 2022/23:53. Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.

Proposition 2022/23:126. Hemliga tvångsmedel – effektiva verktyg för att förhindra och utreda allvarliga brott.

Dir. 2023:112. Skärpta regler för unga lagöverträdare.

Proposition 2023/24:31. Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende.

SOU 2025:11. Straffbarhetsåldern.

Länkar och tidningsartiklar

Aftonbladet (2023). Så många har dött i skjutningar i år.

<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/zEzVOw/sa-manga-har-dott-i-skjutningar-2023> Hämtad 31 mars 2026.

Brottsförebyggande rådet (2024). Misstänkta personer: Statistikdatabas (tabell 221–222). <https://bra.se/statistik/statistik-om-rattsvasendet/misstankta-personer> Hämtad 14 april 2025.

Dagens Nyheter, DN (2025). Ung man död efter skottlossning i Gävle.

<https://www.dn.se/sverige/flera-skadade-i-gavle-efter-larm-om-hoga-smallar/> Hämtad 31 mars 2026.

Expressen (2019). Teorin: Karolina, 31 sköts – för att 57 miljoner saknas.

<https://www.expressen.se/kvallsposten/krim/teorin-mamman-skots-for-att-57-miljoner-saknas/> Hämtad 31 mars 2026.

KRAMI (2025). KRAMI – vägen till arbete.

<https://www.krami.se> hämtad 26 februari 2025.

KRIS (2025). KRIS – Kriminellas revansch i samhället. <https://kris.a.se> Hämtad 26 februari 2025.

Svenska Dagbladet, SvD (2020). Antalet skjutningar och döda ökade 2020.

<https://www.svd.se/a/OQ669l/antalet-skjutningar-och-doda-okade-2020> Hämtad 31 mars 2026.

Sveriges Television, SVT (2020). Mordet på Karolina Hakim – detta har hänt.

<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/mordet-pa-karolin-hakim-detta-har-hant> Hämtad 31 mars 2026.

Sveriges Television, SVT (2021). Sveriges dödsskjutningar i topp i Europa.

<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/bra-presenterar-studie-om-dodliga-skjutningar> Hämtad 31 mars 2026.

Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige (2022).

<https://moderaterna.se/app/uploads/2022/10/Tidoavtalet-Overenskommelse-for-Sverige.pdf> Hämtad 2 april 2026.

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide

Information till deltagaren

Informera om hur intervjun kommer att användas samt att allt material behandlas konfidentiellt.

Tema 1: Bakgrund

- Kan du berätta lite om dig själv, exempelvis din ålder?

Tema 2: Erfarenhet av att begå brott

- Har du någon erfarenhet av att begå brott?
- Om ja, kan du berätta lite mer om dina erfarenheter?
- (Vid behov) Vilken typ av brott handlar det om, hur ofta förekom det och vilka påföljder fick du?

Tema 3: Orsaker och omständigheter (påbörjad, fortsatt och avslutad brottslighet)

- Hur kom det sig att du började begå brott?
- Vad fick dig att fortsätta eller att vilja sluta?
- Upplevde du några hinder när du försökte sluta?
- Följdfrågor: Kan du utveckla? Kan du ge ett exempel?

Tema 4: Fördelar och nackdelar med brott

- Anser du att det finns eller har funnits några fördelar med att begå brott? Vilka?

- Finns det några nackdelar?

Tema 5: Synen på samhällets bemötande

- Hur upplevde du hjälpen och stödet från samhället, exempelvis från kriminalvården eller socialtjänsten?
- Följdfrågor: Vad saknades? Vad var bristfälligt? Vad skulle kunna förbättras och hur?

Tema 6: Avslutning

- Finns det något du vill tillägga eller fråga om?

Lund Dissertations in Social Work

1. Svensson, Kerstin (2001) *I stället för fängelse? En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
2. Jönson, Håkan (2001) *Det moderna åldrandet. Pensionärsorganisationernas bilder av äldre 1941–1995*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
3. Habermann, Ulla (2001) *En postmoderne helgen? Om motiver til frivillighed*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
4. Jarhag, Sven (2001) *Planering eller frigörelse? En studie om bemyndigande*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
5. Tops, Dolf (2001) *A society with or without drugs? Continuity and change in drug policies in Sweden and the Netherlands*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
6. Montesino, Norma (2002) *Zigenarfrågan. Intervention och romantik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
7. Nieminen Kristofer, Tuija (2002) *Krisgrupper och spontant stöd. Om insatser efter branden i Göteborg 1998*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
8. Laanemets, Leili (2002) *Skapandet av femininitet. Om kvinnor i missbrukar-behandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
9. Magnusson, Jan (2002) *Ny situation - ny organisation. Gatutidningen Situation Sthlm 1995–2000*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
10. Johnsson, Eva (2002) *Självordsförsök bland narkotikamissbrukare*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
11. Skytte, Marianne (2002) *Anbringelse af etniske minoritetsbørn. Om socialarbejderes vurderinger og handlinger*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
12. Trulsson, Karin (2003) *Konturer av ett kvinnligt fält. Om missbrukande kvinnors möte i familjeliv och behandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
13. Bangura Arvidsson, Maria (2003) *Ifrågasatta fäder. Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
14. Jönsson, Leif R. (2003) *Arbetslöshet, ekonomi och skam. Om att vara arbetslös i dagens Sverige*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
15. Ingvad, Bengt (2003) *Omsorg och relationer. Om det känslomässiga samspelet i hemtjänsten*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

16. Hedblom, Agneta (2004) *Aktiveringspolitikens Janusansikte. En studie av differentiering, inklusion och marginalisering*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
17. Blomberg, Staffan (2004) *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen. Genomförandet av en organisationsreform och dess praktik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
18. Granér, Rolf (2004) *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
19. Giertz, Anders (2004) *Making the Poor Work. Social Assistance and Activation Programs in Sweden*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
20. Hjort, Torbjörn (2004) *Nödvändighetens pris. Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
21. Wolmesjö, Maria (2005) *Ledningsfunktion i omvandling. Om förändringar av yrkesrollen för första linjens chefer inom den kommunala äldre- och handikappomsorgen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
22. Hjortsjö, Maria (2005) *Med samarbete i sikte. Om samordnade insatser och samlokaliserade familjecentraler*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
23. Elvhage, Gudrun (2006) *Projekt som retorik och praktik. Om utvecklingsarbete på särskilda ungdomshem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
24. Olsson, Martin (2007) *Unga vuxna med en historia av uppförandestörning. En långtidsuppföljning med ett salutogent och ekologiskt perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
25. Panican, Alexandru (2007) *Rättighet och Rättvisa. Användbarheten av rättighet och rättvisa i sociala projekt*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
26. Raunkjær, Mette (2007) *At være døende hjemme. Hverdagsliv og idealer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
27. Ulmestig, Rickard (2007) *På gränsen till fattigvård. En studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
28. Liedgren Dobronravoff, Pernilla (2007) *Att bli, att vara och att ha varit. Om ingångar i och utgångar ur Jehovas vittnen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
29. Ponnert, Lina (2007) *Mellan klient och rättssystem. Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

30. Gassne, Jan (2008) *Salutogenes, Kasam och socionomer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
31. Righard, Erica (2008) *The welfare mobility dilemma. Transnational strategies and national structuring at crossroads*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
32. Larsson, Monica (2008) *Att förverkliga rättigheter genom personlig assistans*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
33. Martinell Barfoed, Elizabeth (2008) *Berättelser om adoption*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
34. Olsson, Tina (2009) *Crossing the quality chasm? The short-term effectiveness and efficiency of MST in Sweden: An example of evidence-based practice applied to social work*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
35. Nielsen, Tabitha Wright (2009) *Viljen til at frigøre. En undersøgelse af empowerment i praksis*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
36. Bohlin, Ulla (2009) *Habilitering i fokus. En människobehandlande organisation och dess utmaningar*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
37. Kyhle Westermarck, Pia (2009) *MTFC – en intervention för ungdomar med beteendeproblem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
38. Angelin, Anna (2009) *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
39. Linde, Stig (2010) *Församlingen i granskningssamhället*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
40. Rosén, Annika (2010) *Är detta seriöst? En studie av anhöriginvandring till Sverige*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
41. Hollertz, Katarina (2010) *Problemen förgår, lösningarna består. Organisering av kommunala insatser för unga arbetslösa med försörjningsproblem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
42. Egard, Hanna (2011) *Personlig assistans i praktiken. Beredskap, initiativ och vänskaplighet*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
43. Andrée Löfholm, Cecilia (2011) *Multisystemisk terapi i Sverige – evidensbaserad metod i nytt sammanhang*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
44. Werner, Erika (2012) *Trygg, sviken eller osäker. Tankar och förberedelser inför pensioneringen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
45. Ebsen, Frank (2012) *Udsat til børneforsorg. Om etablering af familiepleje*.

børnean- stalter og indsats i hjemmet for udsatte børn i Danmark. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

46. Söderberg, Maria (2014) *Hänsynstagandets paradoxer. Om äldre, närstående och biståndshandläggare vid flytt till särskilt boende.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
47. Eriksson, Erik (2015) *Sanktionerat motstånd. Brukarinflytande som fenomen och praktik.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
48. Jägervi, Lotta (2016) *Villiga stödjare och motvilliga offer. Självpresentation och identitetsskapande hos stödjare och brottsoffer.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
49. Ritenius Manjer, Åsa (2017) *Det motsägelsefulla beslutet. Om kvinnors syn på och erfarenheter av mammografiscreening.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
50. Helmersson, Sara (2017) *Mellan systerskap och behandling. Omförhandlingar inom ett förändrat stödfält för våldsutsatta kvinnor.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
51. Nordling, Vanna (2017) *Destabilising Citizenship Practices? Social work and undocumented migrants in Sweden.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
52. Thell, Nataliya (2018) *Public Talk on Personal Troubles. A study on interaction in radio counselling.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
53. Heintz, Maria (2018) *"Alla är ju med alla..." Kamratskapande gruppinteraktioner i skolan.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
54. Lindelle, Jayeon (2018) *Beyond Retrenchment. Multi-Pillarization of Unemployment Benefit Provision in Sweden.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
55. Schütze, Carolin (2019) *Attitudes matters. Perceptions towards welfare work with migrants in Swedish welfare organizations.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
56. Söderman, Emma (2019) *Resistance through Acting. Ambivalent Practices of the No Border Musical.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
57. Hjärpe, Teres (2020) *Mätning och motstånd. Sifferstyrning i socialtjänstens vardag.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
58. Linderot, Sofia (2020) *Av kärlek och plikt – att bli familjehem till ett barnbarn, syskon eller syskonbarn.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
59. Bengtsson, Mikael (2020) *Karriär och profession – om positioner, statushierarki och mobilitet inom socionomyrket.* Lund: Socialhögskolan,

Lunds universitet

60. Carlstedt, Elisabeth (2020) *Nursing homes on public display – Reputation management of the new landscape of Swedish eldercare*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
61. Avendal, Christel (2021) *Förhöjd vardaglighet. Unga på landsbygden gör vardag*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
62. Kläfverud, Maria (2021) *Iscensätta barnperspektiv. Före, under och efter Barnabusbesök*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
63. Cecilia Heule (2021) *Iscensatt inkludering: Gemenskap som mål och utmaning på socionomutbildningen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
64. Yeonjin Kim (2022) *Korean Fatherhood in Policy and Practice*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
65. Kajsa Emilsson (2022) *Support for sustainable welfare? A study of public attitudes related to an eco-social agenda among Swedish residents*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
66. Karl Eriksson (2023) *Elusive Relations – A Phenomenology of Interpersonal Understanding in Social Work*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
67. Anders Jönsson (2023) *Professionellt pappersgöra - Att bemästra det komplexa handlingsutrymmet samt skriva beslutstexter rörande ekonomiskt bistånd*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
68. Rishi Jha (2023) *Politics of redevelopment: Rule, resettlement and change in Mumbai*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
69. Asbjørn Storgaard (2023) *A potential for democratic emancipation? Policy and discretionary practices in probation service*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
70. Petter Karlsson (2025) *Becoming an Addict means Coming Home: Narcotics Anonymous and the Genesis of the Global Drug Ethic*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
71. Ellen Parsland (2025) *Ojämlikhetsregimer i aktivering. Görande av klass, etnicitet och kön genom subventionerade anställningar*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
72. Claudia Di Matteo (2025) *Mobilizing Knowledge. Framing Gender-based Violence and Negotiating Social Protection for Migrant Women with Precarious Legal Status*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
73. Stina Balldin (2025) *Videofeedback som tidig samordnad insats. En*

undersökning av Marte Meo och samordningssamtal (MOS) som förebyggande arbete i skolan. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

74. Soumi Banerjee (2026) *Civic Governmentality. Rethinking Agency, Resilience, and the Reconfiguration of INGOs in India.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
75. Hanna Edgren (2026) *Om att sluta begå brott. Narrativt identitetsarbete i ungas berättelser om ansvar och moral.* Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

Om att sluta begå brott

Narrativt identitetsarbete i ungas
berättelser om ansvar och moral

Att sluta begå brott handlar inte enbart om att förändra sitt beteende, utan också om att formulera om vem man är. I den här avhandlingen undersöks hur unga vuxna med erfarenhet av kriminalitet genom berättelser ger mening åt sina erfarenheter och förhandlar fram nya identiteter.

Studien bygger på intervjuer med 20 unga personer och utgår från deras berättelser, där både vad som berättas och hur det berättas analyseras. Genom deltagarnas skildringar av vägen in i, genom och bort från kriminalitet synliggörs hur de tolkar sitt förflutna, omförhandlar frågor om ansvar och moral och därigenom skapar en trovärdig berättelse om förändring.

Resultaten visar hur upphörande från brott görs i och genom berättelser. Avhandlingen bidrar med fördjupad kunskap om upphörande som en narrativ och relationell process och erbjuder viktiga insikter för socialt arbete med unga som vill lämna ett liv med kriminalitet bakom sig

SOCIALHÖGSKOLAN